

MIGRACIONS, ACTIVITAT ECONÒMICA

I POBLAMENT A ESPANYA

Treball realitzat per:

Jordi Cardelús
Àngels Pascual de Sans
A. Miguel Solana Solana

Amb l'ajut econòmic de la
Fundació Jaume Bofill

Barcelona, juliol del 1998

Índex

0. Introducció	4
1. Població i migracions a Espanya durant el segle XX	7
1.1. L'evolució global	7
L'evolució de la població	
Natalitat, mortalitat i saldo migratori	
Estructura d'edats	
1.2. L'evolució del poblament	9
La distribució territorial	
L'heterogeneïtat municipal	
Poblament, dinàmica i estructura demogràfica	
Els saldos migratoris com a primera aproximació a les migracions	
2. Els fluxos migratoris interiors a Espanya	18
2.1. Evolució global des dels anys seixanta	18
La qualitat de les dades sobre fluxos	
La mobilitat	
2.2. Els fluxos migratoris a nivell provincial	21
Les migracions interprovincials	
Les migracions intraprovincials	
2.3. Anàlisi de la xarxa de fluxos entre províncies	23
El volum dels fluxos	
Desplaçament i proximitat	
Els fluxos segons la intensitat migratòria	
Els camins preferents de les províncies	
Una visió de conjunt dels fluxos segons la intensitat	
3. Elements per a la interpretació dels fluxos	29
3.1. Estructura d'edats i relació amb l'activitat	29
Estructura d'edats	
Relació amb l'activitat	
3.2. Canvis en l'estructura d'ocupacions i categories socioprofessionals	31
L'estructura d'ocupacions	
a) Ocupacions i població	
b) Estructura sectorial de les ocupacions	
c) El contingut dels serveis	
d) Canvis en l'estructura de llocs de treball a nivell provincial	
Les categories socioprofessionals	

4. Migracions i poblament	38
4.1. L'assentament de la població	38
El pes de la permanència	
L'intercanvi desigual	
Les províncies de l'àrea catalana	
4.2. Relació entre les migracions del passat recent i les del present	43
5. Consideracions finals	45
6. Bibliografia	49

Annex: Delimitació provincial, llistat de províncies i codis

0. Introducció

Una de les poques propostes teòriques establertes força sòlidament en l'estudi de la mobilitat espacial de la població és la que diu que en una població definida territorialment els desplaçaments interiors són, en termes quantitativs, més importants que els exteriors, excepte en períodes de trasbalsament excepcional.

Des d'un punt de vista qualitatiu, les migracions exteriors són sovint més visibles, més aparents que les interiors. Però en molts països són aquestes últimes les que representen un factor clau en la configuració del poblament al llarg del temps.

A Espanya, les migracions interiors són un fet demogràfic de molt interès, que ha anat canviant de volum i de característiques durant aquest segle que aquí es considera, segons els diferents moments històrics. Després de merèixer molta atenció tant per part dels estudiosos de la població com per part dels mitjans de comunicació, ara les migracions interiors han deixat pràcticament de ser estudiades. Tanmateix, no només segueixen sent un component important en l'evolució de la població i del poblament, sinó que són també el reflex d'altres fenòmens socials prou significatius.

El propòsit d'aquest treball és precisament tornar a abordar el tema, ara que els períodes de fluxos migratoris interiors més aparents queden ja a una certa distància temporal, cosa que permet veure'ls amb una mica de perspectiva. Això coincideix amb un moment en què es pot disposar de dades que cobreixen, algunes d'elles, quasi tot el segle XX i altres, les més afinades, unes quantes dècades. I és també un moment en què no es parla de migracions interiors --excepte l'anomenada migració o mobilitat residencial en àrees metropolitanes--, però la mobilitat és quantitativament més important que en altres èpoques, si bé presenta un caràcter diferent al dels moments més destacats.

Tot i que és important tenir en compte que totes les formes de mobilitat espacial estan relacionades i que les fronteres entre unes i altres són sovint difoses, aquí es tractarà només la mobilitat amb canvi significatiu d'espai de residència, que s'anomena migració. Aquesta és una definició prou imprecisa, com correspon a la complexitat del concepte. Per fer-lo operatiu de cara al treball, i per ajustar-se al mateix temps a la disponibilitat de dades, es pren com a significatiu tot desplaçament que representa un canvi de municipi de residència, adoptant així el mateix criteri que utilitza l'**Instituto Nacional de Estadística**. Com que es tracta de mobilitat interior, aquest

canvi s'ha de circumscriure al que són els límits administratius de l'estat espanyol.

Canvi de municipi de residència vol dir que, per definició, no es tenen en compte els canvis que es produeixen dintre d'un municipi, encara que aquests siguin a vegades tant o més significatius que alguns dels que es fan entre municipis. Tampoc es té en compte la difuminació d'alguns límits municipals, que es mantenen a efectes administratius i polítics, però tenen poca rellevància social, almenys en el límit mateix.

Respecte de les dades utilitzades en el treball, i cenyint-se només a les que es refereixen directament o indirecta a la migració interior, convé avançar algun advertiment general als comentaris més específics i concrets que es van fer al llarg del treball.

Com ja és sabut, les fonts de dades primàries per a l'estudi general de les migracions interiors són bàsicament les estadístiques de variacions residencials i els censos de població, pel que fa als fluxos i estocs migratoris, i les estadístiques de moviment natural i els censos de població pel càlcul de saldos migratoris estimats. És sabut que, de totes les activitats humanes que interessin la demografia, la mobilitat és una de les més mal enregistrades. Certament, és més fàcil que un país tingui bones estadístiques de natalitat i mortalitat i bons recomptes generals de població que no pas bons recomptes del moviment espacial d'aquesta població. I, encara, en el cas d'un Estat, és relativament més senzill --només relativament, i sempre en el cas de què es vulgui fer-- registrar les migracions exteriors que el moviment intern.

En aquest treball s'han utilitzat bàsicament les estadístiques que proporciona l'**Instituto Nacional de Estadística**, de Madrid, a part de dades sobre població activa i ocupació d'un centre d'estudis bancari (**Banco de Bilbao**, recentment **Banco Bilbao Vizcaya**). Sobre aquesta base s'han fet nombroses elaboracions, que es van exposant, a mesura que s'hi fa referència, en els capítols que segueixen. Cal dir que la qualitat de les dades oficials ha experimentat oscil·lacions, i que, en general, hi ha hagut una millora a partir dels anys setanta. Al llarg de l'exposició, s'aniràn assenyalant deficiències detectades en les estadístiques, que s'ha procurat a vegades pal·liar o, si més no, tenir en compte, en la mesura de les possibilitats.

La unitat territorial d'anàlisi ha sigut quasi exclusivament la província. No pas perquè sigui la unitat sociològicament més interessant sinó pel fet que les dades que s'havien d'utilitzar tenien quasi sempre aquest referent. En alguns temes i per alguns àmbits s'hauria pogut prendre una unitat més interessant, però el fet que la major part del treball s'estén a tot l'Estat és el que ha portat a prendre l'opció província.

El treball que es presenta té quatre capítols, a part d'aquesta introducció i de les consideracions finals. En el primera es recull l'evolució general de la població d'Espanya, globalment i per províncies, així com l'evolució del poblament, i es fa una

primera referència a la part que correspon a les migracions en aquest conjunt, utilitzant els saldos migratoris. És en el segon capítol on s'entra pròpiament en l'estudi de les migracions interiors d'Espanya, amb una descripció i una anàlisi dels fluxos, que permet avançar algunes consideracions sobre les seves característiques. En el tercer capítol s'aporten alguns elements per a la interpretació d'aquestes migracions, tractant variables tals com l'activitat econòmica, l'ocupació, i les categories socioprofessionals. Finalment, el quart capítol posa l'accent en la faceta de l'assentament de la població, que permet aproximar-se al tema de les relacions entre la mobilitat geogràfica i el poblament.

1. Població i migracions a Espanya durant el segle XX

1.1 L'evolució global

L'evolució de la població

Durant el segle XX, la població global d'Espanya passa dels 18,8 milions corresponents a l'any 1900 als 38,9 milions de l'any 1991, data de l'últim cens (figura 1.1). El 1996, la població arriba als 39,7 milions, segons dades dels recomptes padronals. En la mateixa figura 1.1 es recull l'evolució de la població dels tres grans conjunts que formen l'àrea catalana a l'estat espanyol, i també l'evolució corresponent a l'Aragó. La població de l'àrea catalana, sense la part que pertany a l'Aragó, representava el 1900 un 20,7% de la població total, el 1991 un 27,3% i el 1996 un 27,4%. A Catalunya s'atura el creixement l'últim decenni, i es manté en canvi a Balears i País Valencià, tot i que no amb la força dels anys seixanta i setanta.

L'evolució de la taxa de creixement anual acumulativa del conjunt d'Espanya per decennis (figura 1.2) mostra un inici de segle amb creixement lent, que s'accentua després sostingudament, fins el decenni 1940-50, quan experimenta una frenada important¹. El ritme creixent reprén en els decennis següents, però en els anys vuitanta la taxa cau de nou i més pronunciadament que abans. Mirant el detall quinquennal, s'observa que el descens ja s'inicia en la segona part del anys setanta, tot i que és més pronunciat en el primer quinquenni dels vuitanta. El darrer període, 1991-96, presenta un petit repunt en el creixement.

Natalitat, mortalitat i saldo migratori

Aquesta evolució de la població a Espanya reflecteix, per una banda, les incidències de la natalitat i la mortalitat, totes dues en clara davallada des de 1900, però sempre amb valors majors de la natalitat, excepte en algun moment destacat: la grip de 1918 i la guerra de 1936-39 (figura 1.3). Des dels anys setanta, les corbes s'han anat aproximant, ara no puntualment per algun esdeveniment extraordinari sinó per una davallada sostinguda de la natalitat, en un període en què la mortalitat es manté força estabilitzada i fins i tot mostra una lleugera alça en els últims anys, lligat al fet d'una estructura d'edats més

---

¹ El cens de 1940 ha de ser pres amb precaució, per les deficiències que presenta, però tot i això sembla que la frenada del creixement es pot afirmar.

envellida, que es comenta més endavant. Encara que s'observa un alentiment del descens de la natalitat, el creixement natural de la població (el superàvit de naixements sobre defuncions) --que havia assolit valors alts des de mitjans dels anys cinquanta fins a mitjans dels setanta-- comença a davallar molt a partir del quinquenni 1971-75, arribant a xifres decennals inferiors a les de qualsevol altre període d'aquest segle, i també són baixes les taxes anuals corresponents (taula 1.1).

Però en l'evolució de la població intervenen també les migracions exteriors. El càlcul directe del saldo migratori és problemàtic, donada la deficiència de les dades d'emigració i immigració exteriors d'Espanya. Per això s'ha recorregut al càlcul del saldo migratori estimat (saldo global menys saldo natural). Es disposa de les dades elaborades per A.G. Barbancho (1967) pels sis primers decennis del segle i s'han calculat les successives, per quinquennis, expressant-ho en taxes anuals acumulatives. Com es pot veure a la taula 1.2, predominen les taxes negatives² --a vegades fortament negatives, com en el decenni 1901-10, període d'emigració cap a Amèrica, o encara més en el quinquenni 1961-65, anys de forta emigració cap a Europa--, o bé molt lleugerament positives³. El quinquenni 1991-95 és el primer en tot el segle amb una taxa positiva remarcable, que reflecteix el balanç entre una emigració exterior molt baixa i una immigració --composada per ciutadans tant espanyols com estrangers-- que experimenta una discreta pujada.

La consideració conjunta de saldo natural i saldo migratori permet veure que els majors saldos migratoris negatius coincideixen amb decennis --o quinquennis-- d'elevada taxa de creixement natural. El cas més clar és el del període 1961-65, amb un saldo migratori de -4,1‰ anual i un saldo natural de 12,6‰ també anual, i ambdós valors són els més extrems de la sèrie corresponent. En el resultat final prima el creixement natural sobre el balanç migratori negatiu. Al quinquenni 1991-95, en canvi, el saldo migratori positiu va acompanyat d'un saldo natural molt baix, i la taxa de creixement anual acumulativa de la població està a nivells també molt baixos malgrat el lleuger repunt a què s'ha fet referència a l'inici d'aquest apartat.

Estructura d'edats

Els esdeveniments demogràfics considerats fins aquí tenen evidentment una repercussió en l'estructura d'edats de la població d'Espanya. Sense entrar en el detall de les dades anuals, en la taula 1.3 es presenta l'evolució dels grans grups d'edat per moments censals des de 1950, on es pot apreciar com la proporció de joves fins a 14 anys creix fins a 1970, i després disminueix en els dos censos posteriors, que reflecteixen els

² Que, a més, en els sis primers decennis són segurament subestimades, segons el mateix García Barbancho.

³ Les úniques taxes positives fins 1960 corresponen als decennis 1930-40 i 1941-50, que requereixen pel càlcul del saldo migratori estimat l'ús de les dades del cens de 1940, que, com ja s'ha dit, es considera poc fiable.

efectes de la baixada de la natalitat. La població de 65 i més anys va augmentant el seu pes en el conjunt. Els altres dos grups intermedis, considerats només a partir de 1960 per obviar el canvi de l'edat divisòria entre els dos, mostren un descens seguit de recuperació en el cas dels joves i adults joves i una tendència a l'increment en el cas dels adults entre 40 i 64 anys. El conjunt dels dos grups, que inclou a grans trets la població en edat activa, creix des de 1970, i el 1991 representa el 66,8% de la població, la xifra més alta d'aquesta meitat de segle.

A la mateixa taula 1.3, i a la figura 1.4 més específicament i amb el detall d'alguns quinquennis, s'hi troba l'evolució de l'anomenat índex d'envelliment, que expressa la proporció que la població de 65 anys i més representa sobre el grup de 0-14 anys. Un creixement molt moderat d'aquest índex fins els anys setanta experimenta una certa acceleració, especialment en el quinquenni 1986-91. Com era d'esperar, donada la major esperança de vida de les dones, la taxa d'envelliment que els hi correspon és sempre major que la dels homes.

1.2 L'evolució del poblament

La distribució territorial

La distribució de la població d'Espanya pel seu territori presenta al llarg del segle una tendència clara a la disparitat entre les unitats territorials menors, que en aquest cas --per la disponibilitat de dades-- són les províncies.

La situació a l'inici del segle, segons el cens de l'any 1900, mostrava ja una distribució heterogènia del poblament: 6 províncies reunien aleshores quasi una quarta part de la població i 15 províncies en tenien quasi la meitat (taula 1.4, que recull els percentatges provincials simples i acumulats). A partir d'aquesta situació, les províncies d'Espanya creixen de forma diferencial. La figura 1.5 recull els valors màxims i mínims de la taxa de creixement anual acumulativa corresponents a diferents períodes, identificant la província que els presenta⁴. La diferència mínima correspon al decenni 1940-50 i la màxima al quinquenni 1960-65, moment de fluxos migratoris notables, no tant pels seus efectius com per les seves característiques, com es veurà més endavant.

El creixement desigual dóna lloc a què la distribució poblacional de 1900 es vagi accentuant lleugerament amb el pas del temps en la primera meitat de segle, però és en la segona meitat quan es reafirma. En efecte, tornant a la taula 1.4, l'any 1981 el límit de 25% de la població acumulada s'assoleix amb només 2 províncies, i el límit del 50% amb 9 províncies. Les dues primeres són Madrid i Barcelona, per aquest ordre però properes

⁴ El valor mínim d'Orense al quinquenni 1986-91, tan baix, sembla que pot ser degut a errors en la xifra de població de 1986, que hauria estat revisat posteriorment.

una de l'altra. Quinze anys després, el 1996, la situació ha variat poc, tot i que Madrid es destaca una mica més per sobre de Barcelona.

Aquesta mateixa heterogeneïtat es pot apreciar amb l'evolució dels índexs de disparitat de la població de les províncies, expressats en xifres absolutes de població (figura 1.6) i en densitats (figura 1.7). La dècada dels seixanta, i més concretament la seva segona meitat, és el moment en què la disparitat s'accentua, coincidint amb l'època dels fluxos migratoris a major distància i més unidireccionals⁵; posteriorment, s'observa una frenada, però el quinquenni 1986-91 insinua una nova represa.

Passant de l'expressió global de l'heterogeneïtat al detall de la distribució provincial del poblament, s'ha plasmat l'evolució de la situació en els mapes de la figura 1.8. Hi ha quatre mapes corresponents a quatre períodes consecutius, que abarquen tot el segle, fins 1996, i un mapa separat que recull el conjunt 1900-1996. S'hi han destacat en fosc aquelles províncies que augmenten la seva participació percentual en la població total d'Espanya al llarg del període corresponent a cada mapa⁶.

El primer mapa es refereix al període que va de principis de segle a 1930. Les províncies que augmenten la seva participació percentual són Barcelona, Balears i Canàries, les províncies de la costa cantàbrica, excloses les gallegues i un conjunt extens i compacte que inclou cinc províncies andaluses, tres de l'actual Castella-La Manxa, a més de València i Madrid. En total, són 18 províncies.

En el segon període, que va de 1930 a 1960, la disminució de províncies que augmenten la participació percentual ha estat forta, i només l'augmenten 12 províncies, però el més significatiu és la localització de la reducció. Desapareixen les províncies de la meseta, excepte Madrid, i les províncies andaluses són ara menys i són diferents, excepte Sevilla. La costa cantàbrica queda reduïda al País Basc, i també desapareix Balears, mentre a la costa mediterrània s'afegeix Alacant.

La desaparició de les províncies de la meitat sud es completa totalment en el tercer període⁷, que va de 1960 a 1975 i cobreix una etapa de fort desenvolupament econòmic. En canvi, apareix perfectament seguit un eix "mediterrani", que engloba les dues províncies mediterrànies del mapa anterior i es prolonga tant en sentit nord com sud, i a l'est amb les Illes Balears. Al mateix temps, el nucli del País Basc es completa i s'arriba a unir a

---

⁵ En els anys vint hi va haver també fluxos a distància relativament llarga, però globalment la mobilitat va ser de menys envergadura que en els seixanta, i per això a penes s'aprecien els efectes globals sobre la disparitat.

⁶ Això no vol dir que les altres províncies hagin vist disminuir la seva població en termes absoluts --encara que sí és el cas d'algunes--, sinó que perden pes en el conjunt de la població d'Espanya.

⁷ Màlaga manté la mateixa participació percentual en els dos extrems del període.

l'eix mediterrani a través de Saragossa, en el que a vegades s'ha anomenat eix de l'Ebre. Apareixen dues zones noves: Valladolid i Pontevedra.

En el darrer període, 1975-96, es desfà l'eix que anava del País Basc al Mediterrani, per l'estancament de les dues províncies costaneres del País Basc, junt amb Navarra i Saragossa⁸. Barcelona trenca el contínuum mediterrani, que ara es prolonga encara més cap al sud, quasi fins a ajuntar-se al grup de províncies d'Andalusia Occidental. Desapareixen de nou Valladolid i Pontevedra, i Madrid s'allargassa cap a Guadalajara⁹.

Considerant conjuntament tot el segle, hi ha només sis zones geogràfiques que hagin augmentat el seu pes en el conjunt de la població d'Espanya, tal com apareix en el mapa enquadrat. Per ordre decreixent de població el 1996, els sis pols són: Madrid, Barcelona, Sevilla + Màlaga + Cadis, València + Alacant, País Basc i Tenerife, totalitzant en aquest any final un 50,8% de la població. La superfície geogràfica que representen aquests pols és un 14,2 % de la superfície total d'Espanya.

La densitat de les províncies reflecteix també les diferències en el poblament. En la figura 1.9 es pot apreciar com el 1991 les províncies amb densitat superior als 75 hab/km²¹⁰ es troben totes en la perifèria peninsular, gairebé en el litoral si exceptuem Àlaba, encara que aquesta província també es pot considerar litoral, com a part del conjunt basc. Totes excepte Madrid, per suposat. Les que no arriben a 25 hab/km² es troben a les dues Castelles, a Extremadura i a l'Aragó.

L'heterogeneïtat municipal

Fins aquí s'ha fet referència a les unitats provincials. Aquestes són, però, unitats administratives que recobreixen una gran diversitat de realitats municipals: diferents grandàries de municipi, diferent nombre de municipis, diferent caràcter (capitals/no capitals, per exemple).

Començant per la qüestió de la grandària en termes de nombre d'habitants, en el conjunt d'Espanya destaca l'existència de molts municipis petits, menors de 500 habitants. L'any 1900 eren 3.195 municipis, que representaven el 34,5% del total, i la proporció havia pujat el 1991 tant en xifres absolutes com relatives: 3.809 municipis, el 47,2% del total. A aquesta munió de municipis correspon una població de només el 5,6% del total el 1900 i de 2,0% el 1991. Al costat d'aquests hi ha molts altres municipis també força petits, i un nombre baix de municipis relativament grans o clarament grans (taula 1.5). La importància dels que tenen de 100.000 habitants cap amunt ha anat creixent al llarg del segle, no tant en nombre relatiu com en població

⁸ La Rioja té un valor igual a l'inici i al final del període.

⁹ I la seva extensió es nota també cap a Toledo, que manté el seu valor.

¹⁰ La mitjana d'Espanya és de 76 hab/km².

relativa. El 1991 hi ha un 0,7% de municipis d'aquesta grandària, que apleguen un 42,9% de la població total.

Això pel conjunt d'Espanya. Però aquesta distribució de grandàries no es reproduïx pas, òbviament, a cada província. Ben al contrari. Algunes províncies tenen la població dispersa en un gran nombre de municipis amb poca població en la majoria d'ells¹¹. Prenent l'any 1991: si en el conjunt d'Espanya hi havia una mitjana de 4.813 hab/municipi, 9 províncies no arribaven a 1.000 hab/municipi (Guadalajara, amb el valor mínim de 507, Sòria, Terol, Àvila, Segòvia, Conca i Zamora amb el mateix valor, Burgos, Palència i Salamanca, segons ordre creixent) (taula 1.6), i totes elles excepte Salamanca eren províncies que tenien una densitat inferior a 25 hab/km² (figura 1.9). A l'altre extrem, 4 províncies tenien més de 20.000 hab/municipi (Madrid, Cadis, Múrcia i Las Palmas, per ordre decreixent), totes elles províncies amb densitat de població alta, però disperses en quant a superfície per municipi, segons es pot veure a la mateixa taula 1.6.

Així mateix, el fenomen de la concentració de la població en unes zones es troba també a l'interior de moltes de les províncies. Un aspecte d'això és el creixement d'uns municipis per damunt d'altres. Sovint, aquests municipis són les capitals de província. Així, en la figura 1.10 es pot observar com el percentatge de població resident en capitals de província augmenta al llarg del segle, en el conjunt d'Espanya, lentament a l'inici i més marcadament en el decenni 1960-70. Després es modera i arriba a decreïxer, però cal dir que això es deu en bona part al fenomen de les àrees metropolitanes. Així, en la mateixa figura hem representat els casos de Madrid i Barcelona, on la concentració en la capital disminueix a partir d'un cert moment - anterior en el temps en el cas de Barcelona--, més pel fet que l'extensió de la ciutat desborda els seus límits administratius, en un continuïum urbà o per esponjament, que no pas per aturada de la tendència a la concentració¹².

En algunes províncies, no obstant, el que s'hi observa no és el creixement d'un municipi o una àrea únics sinó un policentrisme. Alguna ciutat no capital actua com a focus de creixement urbà, o bé es tracta de ciutats històricament ja més importants que la que es va convertir en capital¹³.

¹¹ Casos extrems en aquest sentit serien les províncies de Burgos i Salamanca, la primera amb 371 municipis (valor màxim) l'any 1991 (tot i la forta reducció experimentada respecte a 1960, quan en tenia 503) i la segona amb 362, amb una superfície mitjana per municipi de 39 i 34 km² respectivament i una població de 951 i 988 habitants per municipi (taula 1.6).

¹² Qüestions com l'absorció o disgregació de municipis poden haver afectat l'evolució de la concentració en algunes províncies on la capital s'ha annexat municipis propers (cas de Madrid o de Barcelona, per exemple, encara que en algun cas l'annexió hagi estat reversible (cas de Girona i el municipi de Salt). Però sembla que tot plegat no afecta les línies generals d'aquest panorama.

¹³ A vegades algun d'aquests centres tenen volums de població superiors a la capital. És el cas, el 1991, de Vigo (Pontevedra), Jerez de la Frontera (Cadis) i Gijón (Astúries).

Dels 56 municipis de més de 100.000 habitants el 1991, als que s'ha fet referència anteriorment, 36 són capitals de província. Les altres 14 capitals no arriben a aquesta xifra de població, i algunes són petites ciutats, com Terol (28.487 habitants) o Sòria (32.360 habitants). Els 20 municipis que superen el llindar dels 100.000 habitants sense ser capitals es troben sempre en províncies de la perifèria peninsular o són insulars. Sovint es troben a una distància relativament curta de la capital mateixa. Les províncies de Barcelona i Madrid tenen cadascuna sis municipis grans a part de la capital, Cadis en té dos (Algeciras i Jerez de la Frontera) i altres províncies només un, i són Elx (Alacant), Cartagena (Múrcia), Gijón (Astúries), Vigo (Pontevedra), La Laguna (Tenerife) i Barakaldo (Biscaia).

En el sentit de la distribució desigual del poblament, són també molt interessants els estudis de A. García Barbancho sobre l'evolució de la població en els partits judicials d'Espanya. Es tracta d'una unitat que aquí no s'ha utilitzat, però reproduïm uns mapes del seu treball, corresponents a les dècades 1921-30, 1951-60 i 1961-70, on es distingeixen les àrees de població decreixent (figura 1.11). S'observa la progressió de les àrees que perden població. En el decenni 1921-30, el decreixement de població es dona només en algunes províncies, mai abarca tota la seva extensió i no afecta el partit judicial de la capital. En els anys cinquanta i seixanta hi ha, en canvi, províncies on tots els partits judicials experimenten disminució de població, inclosa la capital mateixa. El 1961-70, només Biscaia i Guipúscoa no tenen cap partit judicial que decreixi. En la major part de les províncies litorals es pot observar la distinció entre l'interior --que decreix-- i la zona costanera.

Poblament, dinàmica i i estructura demogràfica

L'evolució de la població global d'Espanya ha tingut molt a veure amb l'evolució de les taxes de natalitat i de mortalitat i les conseqüents de saldo natural, tal com ja s'ha exposat i com es pot veure a la figura 1.3. Al costat d'això, hi ha intervingut el saldo migratori exterior, amb un pes molt reduït en comparació amb el saldo natural, fins i tot en els períodes en què l'emigració va ser important.

Ara bé, quan es passa de mirar el conjunt de la població a mirar les unitats provincials, les coses són més complexes i els efectes dels dos balanços es combinen de diferent manera i amb altra intensitat. A la taula 1.7 i a la figura 1.12 i 1.13 s'hi recull una aproximació pels períodes quinquennals compresos entre 1960 i 1996, sempre utilitzant dades de censos i padrons i de les estadístiques del moviment natural de la població.

Les dades s'han combinat en una tipologia molt simple --més que una tipologia és una classificació creuada--, segons el signe positiu o negatiu del saldo natural i migratori. D'aquesta manera s'aprecia que fins al quinquenni 1976-80 el saldo natural és positiu en totes les províncies. No n'hi ha cap que disminueixi la seva població pel balanç entre naixements i defuncions. Però

aquesta situació va variant en els quinquennis següents, primer lentament i després de manera molt marcada. El 1976-80 és una única província la que té saldo natural negatiu, però després són correlativament 5, 15 i 24 (columnes 3 i 4 de la taula). És a dir, que el 1991-95 en la meitat menys una de les províncies espanyoles les defuncions superen els naixements. Moltes de les províncies afectades per un saldo natural negatiu tenen també negatiu el saldo migratori, de manera que ambdós components van en el mateix sentit de decreixement de la població (columna 4).

També entre les províncies amb saldo natural positiu (columnes 1 i 2) n'hi ha unes que tenen alhora positiu el saldo migratori, de manera que tots dos efectes es reforcen. En els mapes s'aprecia molt bé el fet que aquestes províncies són inicialment, en el quinquenni 1961-65, les de la costa catalana i valenciana, les Illes Balears i Canàries, totes les províncies basques i, de l'interior, només Madrid i Saragossa. En els períodes següents els mapes van variant notablement, i en el de 1991-95 el doble positiu s'ha desplaçat parcialment cap al sud i alguna província del centre, i el doble negatiu té un pes notable en el centre i el nord-oest.

Dels altres dos tipus, es pot destacar que la combinació saldo natural positiu/saldo migratori negatiu és la més freqüent, a molta distància de les altres, però aquesta freqüència va disminuint i en el quinquenni 1991-95 experimenta un descens sobtat i passa a ser la menys freqüent. El tipus invers, saldo natural negatiu/saldo migratori positiu, apareix tardanament i adquireix pes en el darrer quinquenni.

La disparitat de situacions segons les províncies pel que fa a l'evolució de la natalitat, la mortalitat i la migració té, lògicament, repercussions en l'estructura d'edats. En la figura 1.14 es pot apreciar la situació en dos moments, 1960 i 1991 (darrer cens), i per a tres grans grups d'edat: nens i joves fins a 14 anys, adults i gent gran, de 65 o més anys. En aquest interval de 30 anys hi ha hagut notables variacions, en part degudes als canvis generals en la població d'Espanya ja indicats en l'apartat 1.1, però també pel fet que els canvis han tingut una plasmació espacial diferencial segons les províncies.

En efecte, els valors baixos de proporció relativa de nens i joves (que passen d'un valor mitjà per Espanya de 27,4% a 19,4%) s'han desplaçat cap a províncies del nord-oest de la Península que abans tenien valors alts (com ara Lleó, Zamora, Salamanca, Palència, Sòria, Segòvia, Burgos, i també Oviedo, Navarra i les dues províncies litorals basques) i han desaparegut en canvi del litoral mediterrani, excepte Barcelona. El grup d'adults, que correspon grosso modo a la població potencialment activa i que ha variat poc en el seu valor mitjà (de 64,4% a 66,8%), dona el 1960 els valors més alts a les províncies de l'àmbit català Barcelona, Girona, València i Balears, junt amb Saragossa, Osca, Madrid i Pontevedra. Les variacions el 1991 van en la línia d'una intensificació del pes d'aquest grup en les províncies de Barcelona, Madrid, les del País Basc i, com a novetat, Valladolid i Las Palmas. Finalment, el grup de majors de 64 anys (que passa de 8,2% a 13,8% en el conjunt d'Espanya) presenta uns valors

baixos molt generalitzats el 1960, especialment a les províncies andaluses i extremenyas, Madrid, el País Basc i alguna província del noroest, mentre que el 1991 els valors més alts es troben a províncies de la meitat nord, deixant de banda algunes zones litorals de l'àrea catalana, basca, càntabra i gallega, a més de Valladolid i Madrid.

Un últim apunt en aquest sentit és el mapa provincial de l'índex d'envelliment l'any 1991 (figura 1.15), on destaquen les 16 províncies amb valor igual o superior a 100, que corresponen a la meitat nord exceptuat el litoral mediterrani, les illes Balears, el litoral atlàntic i el nucli del País Basc, Navarra i Cantàbria, al que s'afegeix La Rioja. A l'altre extrem, hi figuren uns valors mínims, per sota de 50, en les províncies andaluses d'Almeria, Màlaga, Cadis i Sevilla i a les illes Canàries.

Els saldos migratoris com a primera aproximació a les migracions

Ja s'ha fet referència al diferent comportament de les províncies pel que fa al saldo migratori entre 1960 i 1996, distingint entre els valors positius i negatius. Ara es tracta d'anar una mica més enllà, tenint en compte no només el signe sinó també la magnitud de les taxes. I, en aquest sentit, farem referència també al període 1900-1960, amb els saldos calculats per A. García Barbancho (1967)¹⁴. Tot i que a partir de 1961 es pot disposar del saldo migratori directe a partir de les dades d'emigració i immigració proporcionades per les Estadístiques de Variacions Residencials (EVR), es treballarà amb el saldo estimat a partir del creixement de la població i el creixament natural, per mantenir la coherència entre els dos períodes. Cal dir que una altra forma de càlcul donen resultats força diferents, però entrar en la comparació és una empresa que depassa els límits d'aquest treball. I, en tot cas, la qualitat de les dades referents al volum de població i als naixements i defuncions és superior a la de les dades de fluxos migratoris, cosa que també abona l'opció de treballar amb saldos estimats.

Els mapes representats a les figures 1.16, 1.17 i 1.18, així com els histogrames corresponents, permeten fer-se càrrec de com ha anat el balanç dels fluxos migratoris en les diferents províncies i en diferents moments al llarg del segle, sempre expressades en taxes anuals. Pel període 1900-1960 només es disposa de les dades per decennis, però en canvi de 1960 a 1995 s'ha pogut calcular les taxes amb un detall quinquennal. Per facilitar la comparació, en ambdós períodes s'ha jugat amb els mateixos intervals, i s'han distingit els saldos positius, amb trames ratllades, dels negatius, amb trames de punts.

---

¹⁴ Cal recordar que García Barbancho treballa amb partits judicials i que, per tant, les xifres són per defecte dels migrants intermunicipals dins d'un mateix partit judicial.

En primer lloc, és interessant veure com evoluciona el nombre de províncies amb saldo positiu¹⁵ i amb saldo negatiu. En el primer decenni del segle es dona el cas que 41 de les 50 províncies d'Espanya tenien un saldo migratori negatiu. Aquesta és la xifra màxima de tot el període considerat. Aquesta xifra es redueix a 37 en el decenni 1911-20, i es manté oscil·lant entre 35 i 39 en tots els següents i també en el quinquenni 1961-65. A partir d'aquí, torna a baixar lleugerament i oscil·la entre 31 i 36 fins a l'últim quinquenni, 1991-95, en què hi ha un canvi considerable: per primera vegada les províncies amb saldo positiu són la majoria i les negatives queden reduïdes a 18 cassos.

Si la distinció s'amplia a la intensitat dels fluxos positius i negatius es pot observar com els saldos negatius més alts (taxes de fins a -10,00%) es troben en molt poques províncies (entre 0 i 3 cassos) en tota la primera meitat de segle. El 1951-60 passen sobtadament a ser 20 les províncies implicades, ocupant una part important i compacta del mapa d'Espanya. Aquesta situació continua i s'accentua el 1961-65 (26 cassos), segueix el 1966-70 (21 cassos) i, més moderadament, el 1971-75 (18 cassos). A partir d'aquí, torna a passar a mínims, fins a l'actualitat. Per la seva banda, els saldos positius més alts (taxes de 10,00% i més) es troben també en molt poques províncies en la primera meitat de segle, però segueixen sent poques posteriorment, tot i augmentar el nombre. El nombre màxim, 9 províncies, correspon al 1961-65, segueixen dos quinquennis amb 6 i 7 cassos i després passa a mínims. El darrer quinquenni, 1991-95, torna a donar valor positiu alt per 7 províncies.

Una altra qüestió complementària a considerar és l'evolució de la distància entre els valors extrems de cada període. S'aprecia que el moment de màxima distància entre el saldo migratori més positiu i el saldo migratori més negatiu és el quinquenni 1961-65, amb un valor de 88,4, a molta distància de qualsevol altre. És un quinquenni de fluxos importants de migració interior a Espanya. Els dos quinquennis següents també tenen una distància alta (45,0 i 45,6 respectivament) i el decenni 1921-30, amb un valor de 44,2, és un màxim relatiu en la primera meitat del segle.

L'examen del tram de mapes es presta a consideracions sobre l'evolució diferencial de les taxes en zones significatives. Així es pot observar que la província de Madrid té un saldo migratori positiu --i sovint molt positiu-- en tots els períodes considerats, excepte en el quinquenni 1981-85, feblement negatiu. El mateix es pot dir de la província de Barcelona, però en aquest cas també el 1991-95 és feblement negatiu, precisament en un quinquenni en què, com s'ha dit, hi ha tantes províncies amb saldo positiu. Ara bé, en passar a considerar Barcelona no aïlladament sinó dins el conjunt de l'àmbit dels Països Catalans, es veu que si a principis de segle només 2 de les 8 províncies que hi corresponen tenien saldo positiu (Barcelona i Girona), el decenni 1941-50 totes havien passat a positives, i en els períodes següents --tret del 1981-85-- ho segueixen sent quasi

¹⁵ El saldo nul, que apareix algunes vegades, es comptabilitza com a positiu.

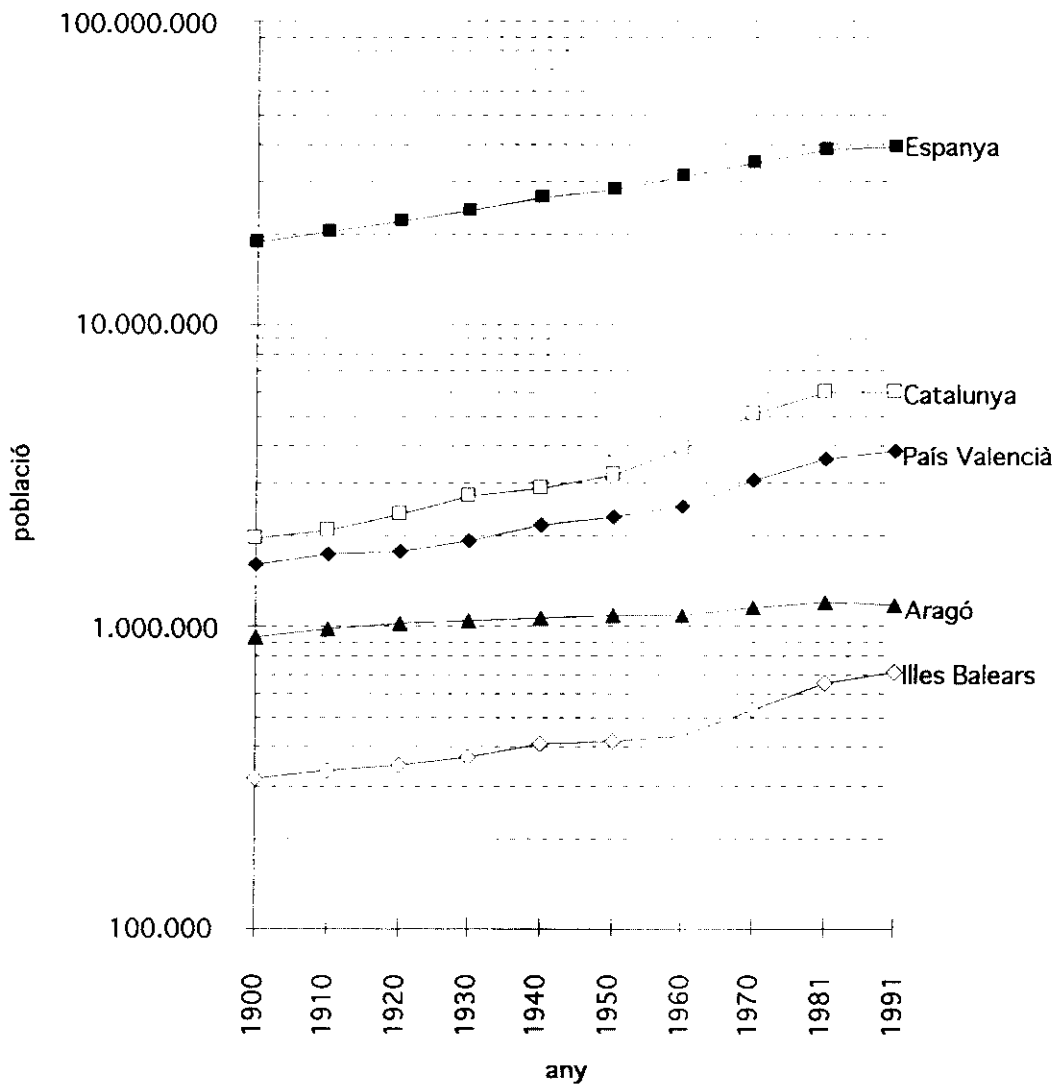

totes (l'excepció era Tarragona el 1951-60, Lleida en tot el tram 1951-1985 i Barcelona en els dos moments indicats més amunt). Les excepcions del quinquenni 1981-85 s'han d'entendre dins la singularitat d'aquest període, en què --com es veurà més endavant-- la taxa de migració interior d'Espanya va donar un valor mínim de 8,8% anual, reflectint els efectes d'una crisi i canvi en el desenvolupament dels anys anteriors.

El cas del País Basc és molt més irregular, com a zona econòmicament dinàmica però afectada per la crisi de la indústria i per les circumstàncies de la lluita política. Només en 4 dels 13 períodes contemplats totes les províncies basques han tingut saldo migratori positiu, però igualment mai totes elles han tingut saldo negatiu.

A Castella i Lleó i Extremadura predominen molt marcadament els saldos negatius, i fins i tot molt negatius en els períodes centrals del segle. Les províncies orientals d'Andalusia i bona part de Castella la Manxa participen també d'aquesta situació.

Figura 1.1. Evolució de la població total* d'Espanya i d'algunes CCAA. Escala semilogarítmica. 1900-1991

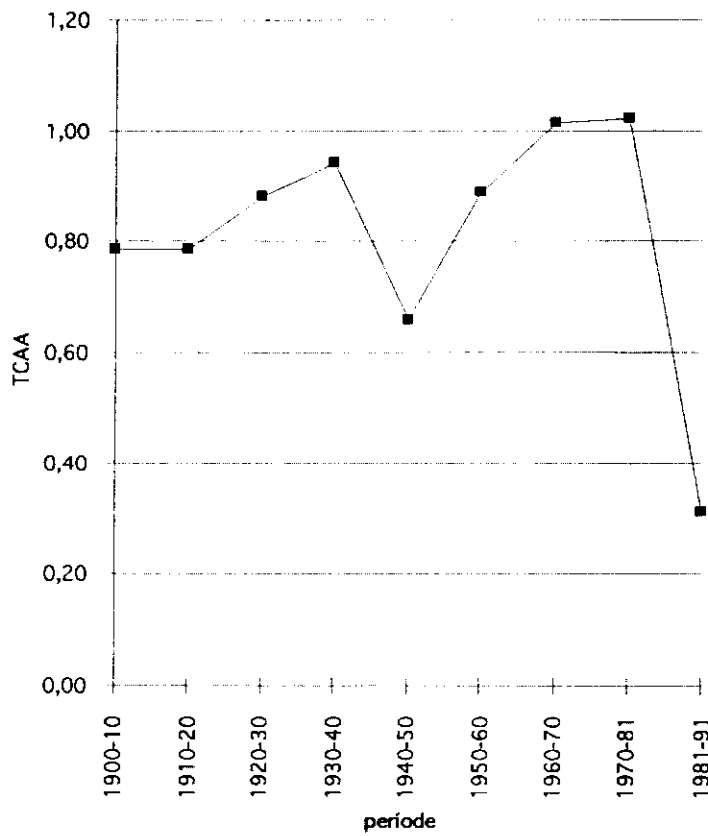
Fonts:

1900-81: INE (1987), Poblaciones de hecho de los municipios españoles según los censos oficiales de 1900 a 1981. Madrid

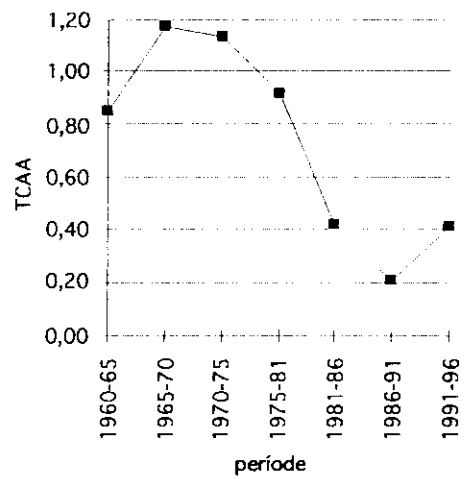
1991: INE (1994), Censo de población 1991. Resultados nacionales. Madrid

* població de dret

Figura 1.2. Taxa de creixement anual acumulativa de la població*. Espanya. 1900-1991

Detall quinquennal. 1960-1996

Fonts:

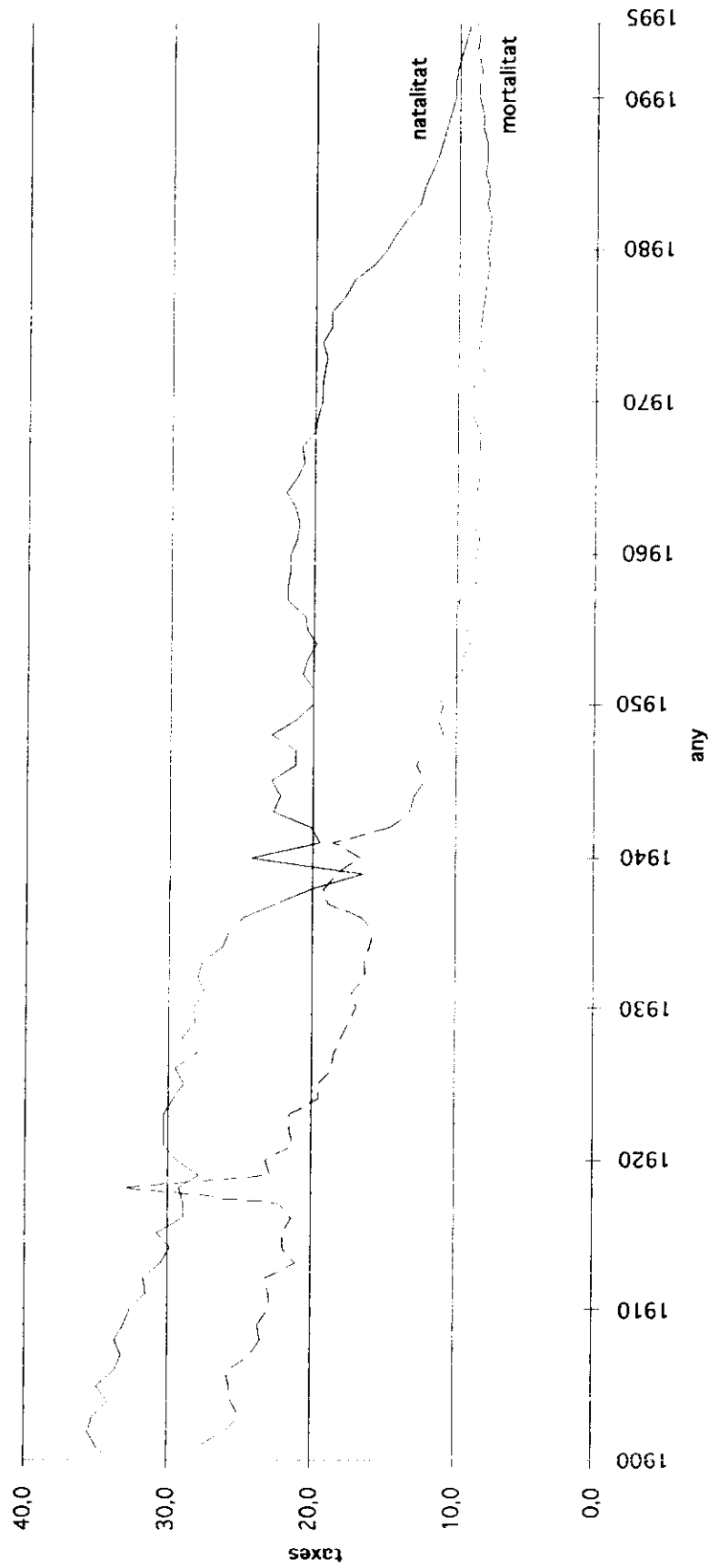
1900-81 (excepte 1965 i 1975): INE (1987), Poblaciones de hecho de los municipios españoles según los censos oficiales de 1900 a 1981. Madrid

1965, 1975, 1986 i 1991: INE, censos i padrons

1996: Padrón de 1996 (dades de l'INE a internet)

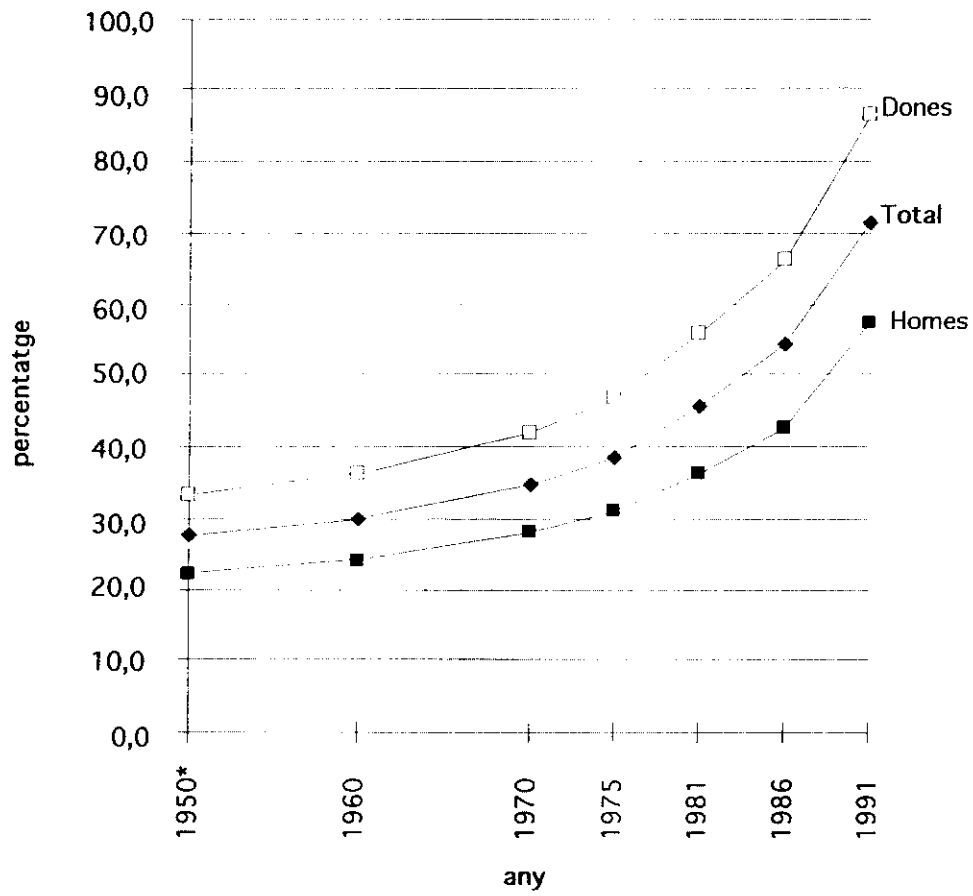
*població de dret (excepte 1965)

Figura 1.3. Evolució de les taxes de natalitat i mortalitat. Espanya 1900-1995

Fonts:
 fins 1980: J. Nadal (1984), La població espanyola (siglos XVI a XX). Barcelona. Ariel.
 1980-1992: A. Blanes, F. Gil i J. Pérez (1996), Població i activitat a Espanya: evolució i perspectives. Barcelona. Servei d'Estudis La Caixa.
 1993-1995: elaboració pròpia a partir d'INE: moviment natural de la població, cens de 1991 i padró de 1996.

Figura 1.4. Índex d'envelliment. Espanya 1950-1991

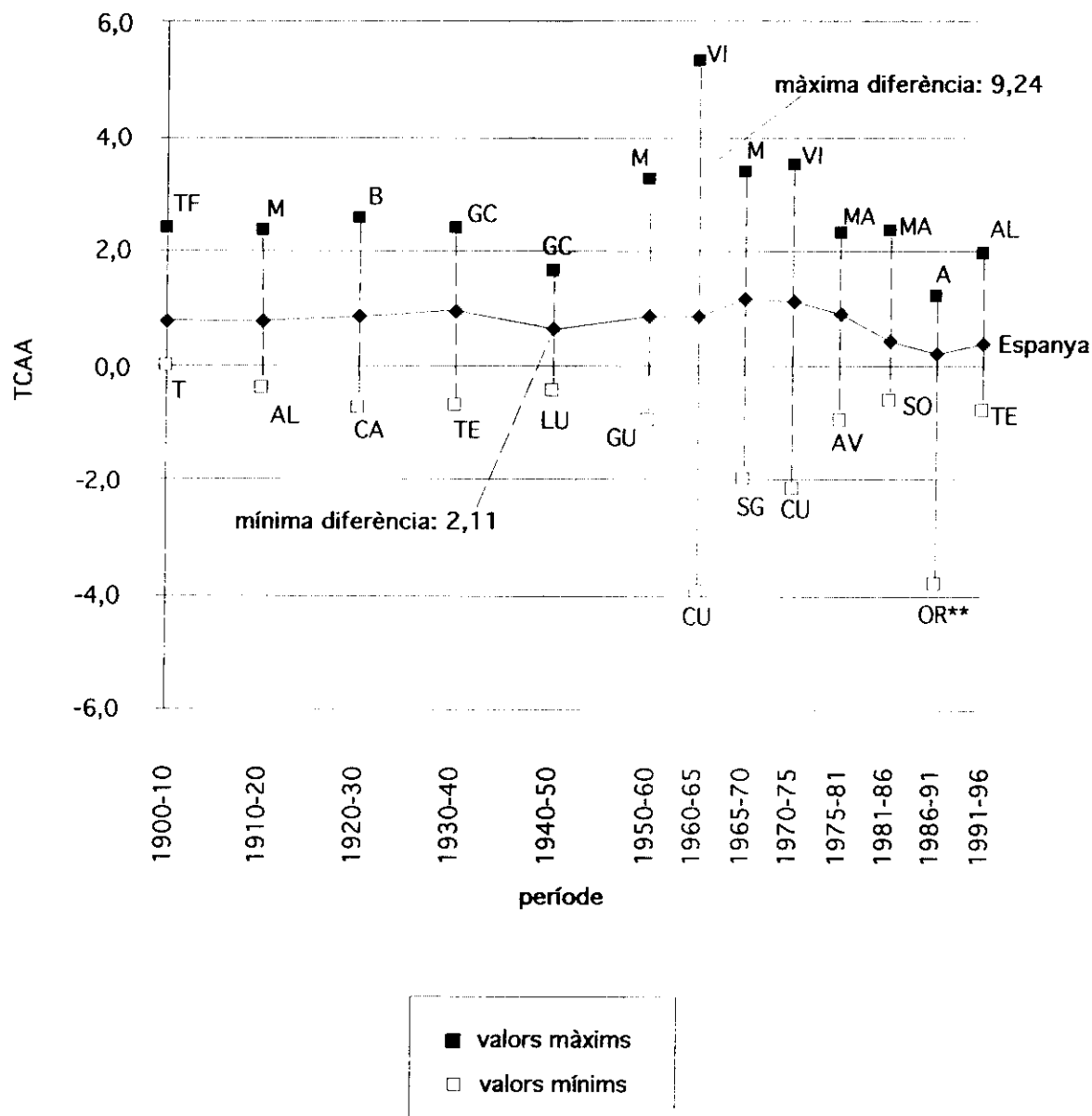

Font: INE, censos i padrons

1950 i 1960: població de fet; 1970 a 1991: població de dret

* no s'inclou Ceuta ni Melilla

Figura 1.5. Taxa de creixement anual acumulativa* (%).
Total d'Espanya i distància entre valors màxims i mínims

Fonts:

1900-81 (excepte 1965 i 1975): INE (1987), Poblaciones de hecho de los municipios españoles según los censos oficiales de 1900 a 1981

1965, 1975 i 1986: INE, censos i padrons

1996: Padrón de 1996 (dades de l'INE a internet)

* població de dret, excepte 1965

** En el cas d'Orense és possible que el recompte de població del padró de 1986 sigui defectuós. El segon mínim és Lugo amb -1,03 %

El seu país de naixement

Figura 1.6. Població absoluta per províncies.
Índex de disparitat*. 1900-1996

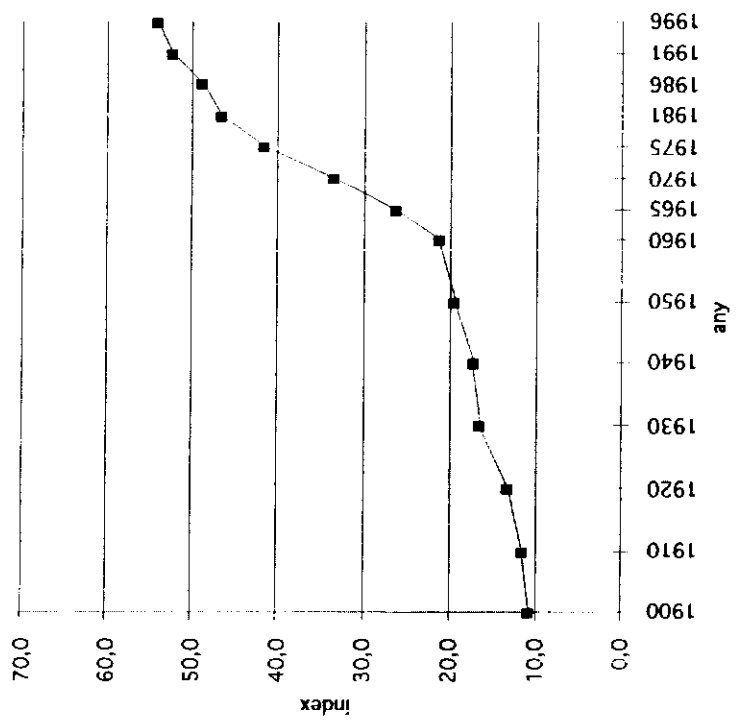
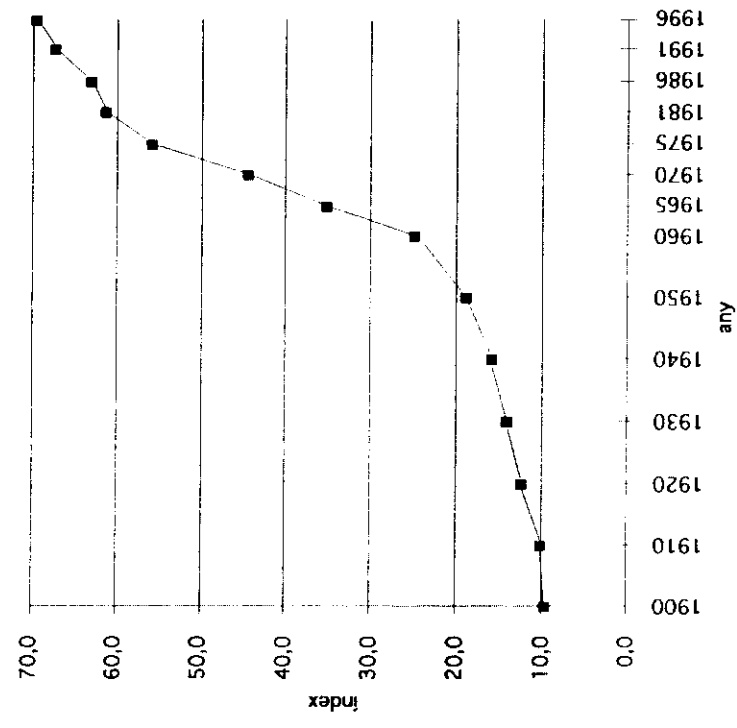

Figura 1.7. Densitat de la població per províncies.
Índex de disparitat*. 1900-1996

Fonts:

Superfície: INE (1996), Anuario Estadístico de España 1995, Madrid

Població (de dret, excepte 1965):

1900-81 (excepte 1965 i 1975): INE (1987), Poblaciones de hecho de los municipios españoles según los censos oficiales de 1900 a 1981, Madrid

1965, 1975, 1986 i 1991: INE, censos i padrons

1996: Padrón de 1996 (dades de l'INE a internet)

*Índex de disparitat: valor provincial màxim/valor provincial mínim no s'inclou Ceuta i Melilla

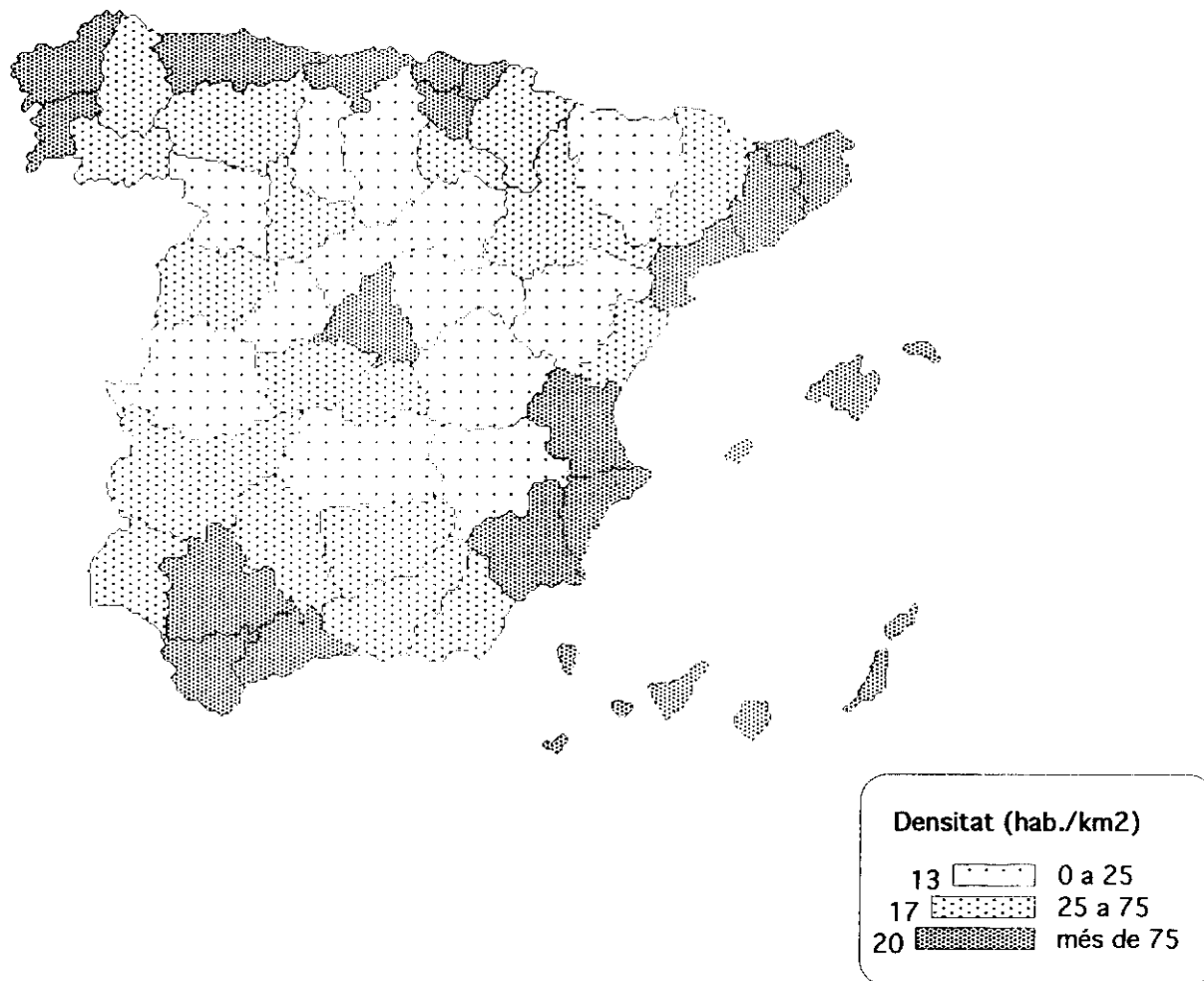
Figura 1.8. Evolució de la població provincial (població de dret). Quatre períodes i total

FONTS:
INE (1997). Poblacions de baixo de los municipios españoles según los censos oficiales de 1900 a 1991. Madrid.
INE. Padrón de 1991 (datos de INE a Internet)

Figura 1.9. Densitat provincial. Espanya. 1991

Fonts:

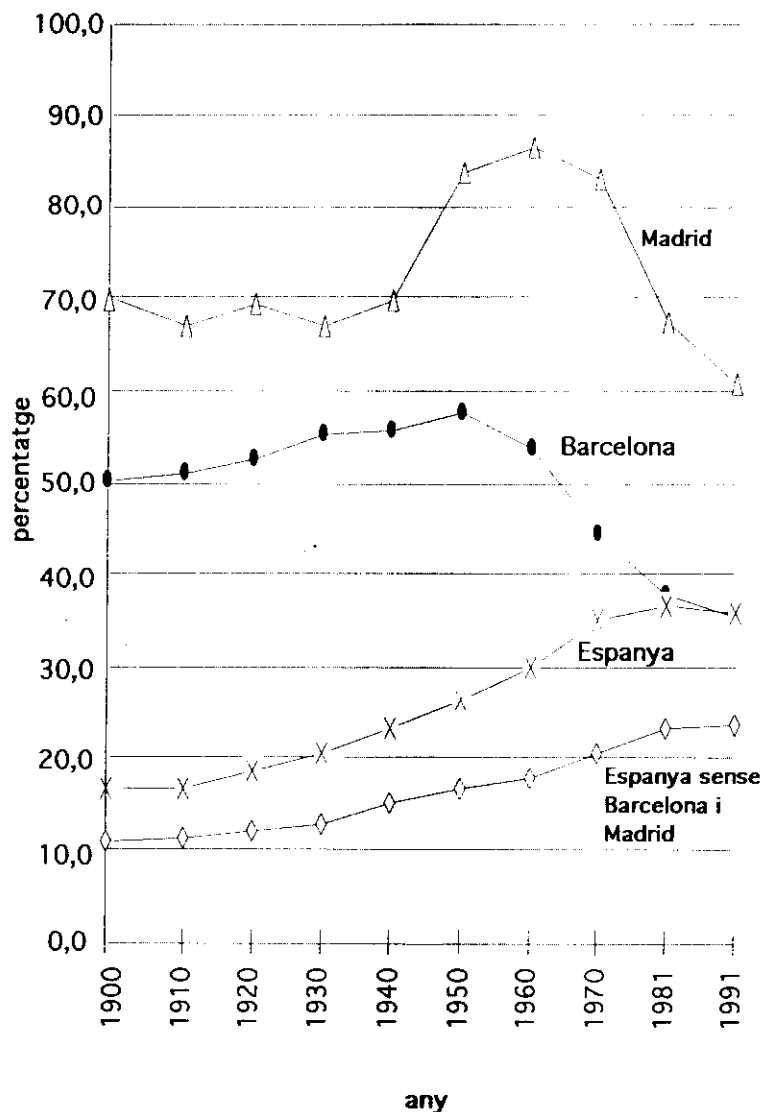
Superfície:

INE (1996), Anuario Estadístico de España 1995. Madrid

Població:

INE (1994), Censo de población 1991. Resultados nacionales. Madrid

Figura 1.10. Evolució del percentatge de la població* en les capitals provincials. Espanya, Barcelona i Madrid

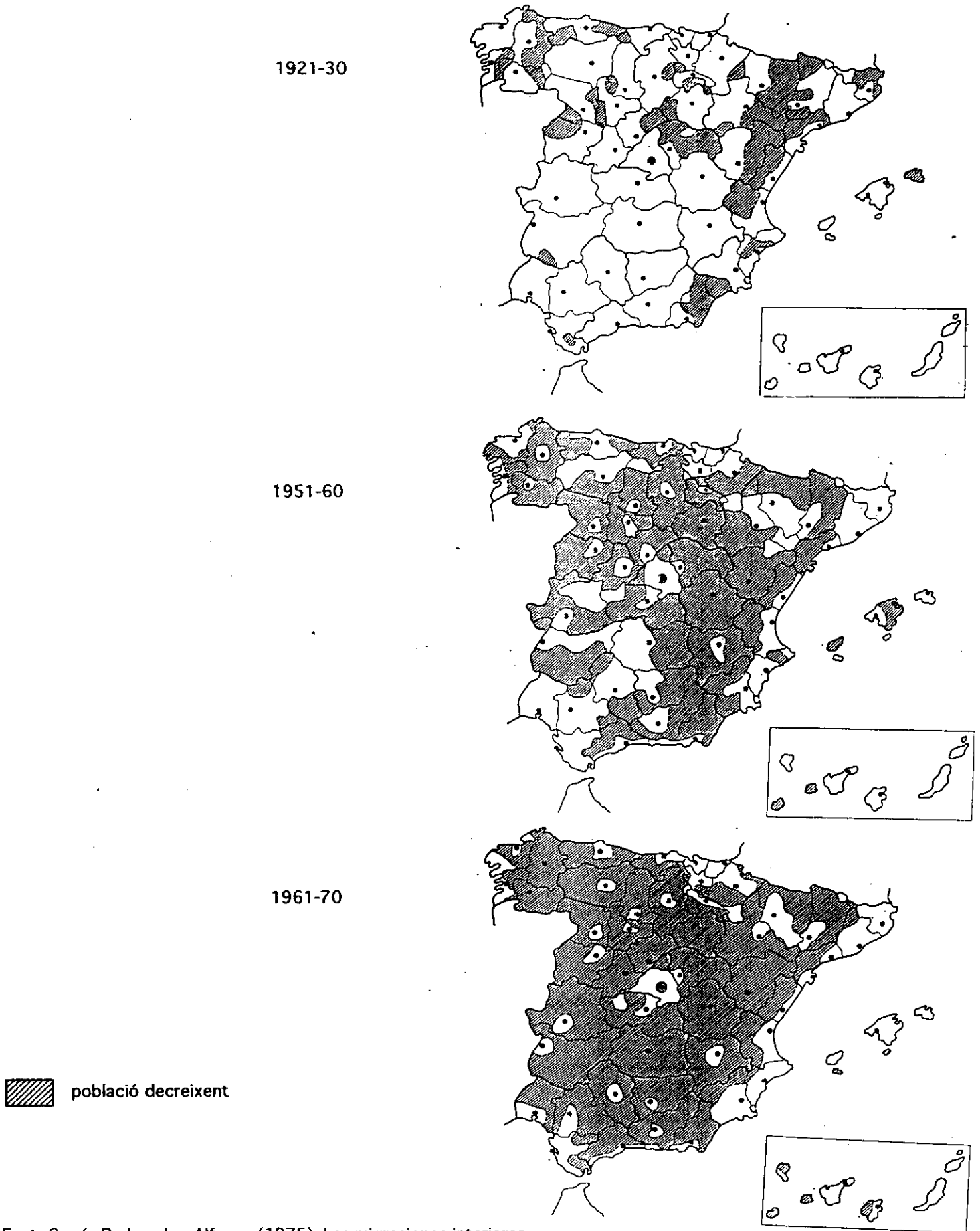

Fonts:

1900-1981: INE (1987), Poblaciones de hecho de los municipios españoles según los censos oficiales de 1900 a 1981. Madrid.
 1991: INE (1994), Censo de población de 1991. Resultados nacionales. Madrid

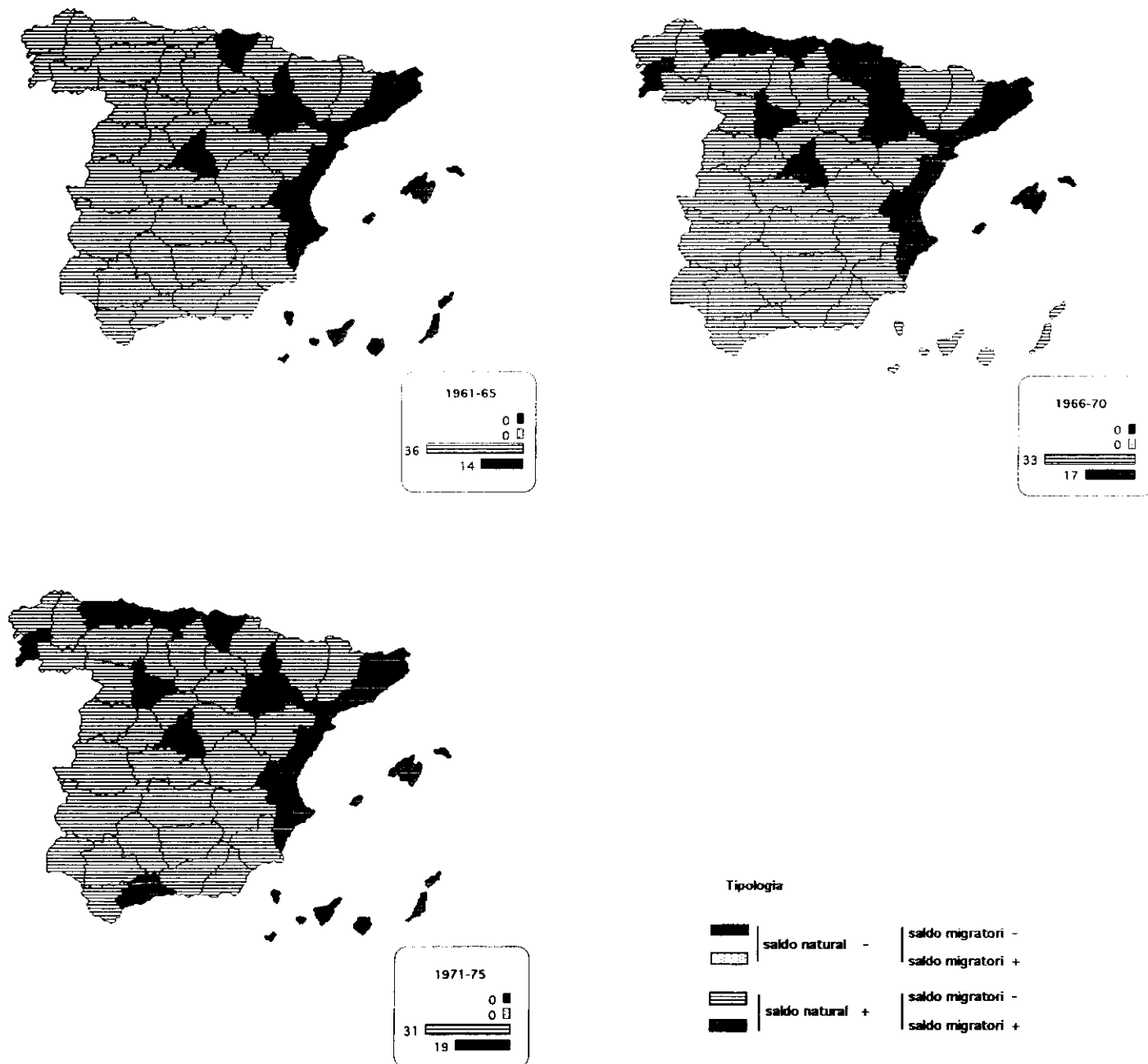
*població de dret

Figura 1.11. Evolució de la població per partits judicials. Tres períodes

Font: García Barbancho, Alfonso (1975), Las migraciones interiores españolas en 1961-70. Madrid. Instituto de Estudios Económicos.

Figura 1.12. Tipologia segons saldo natural i saldo migratori. Espanya. 1961-1975.

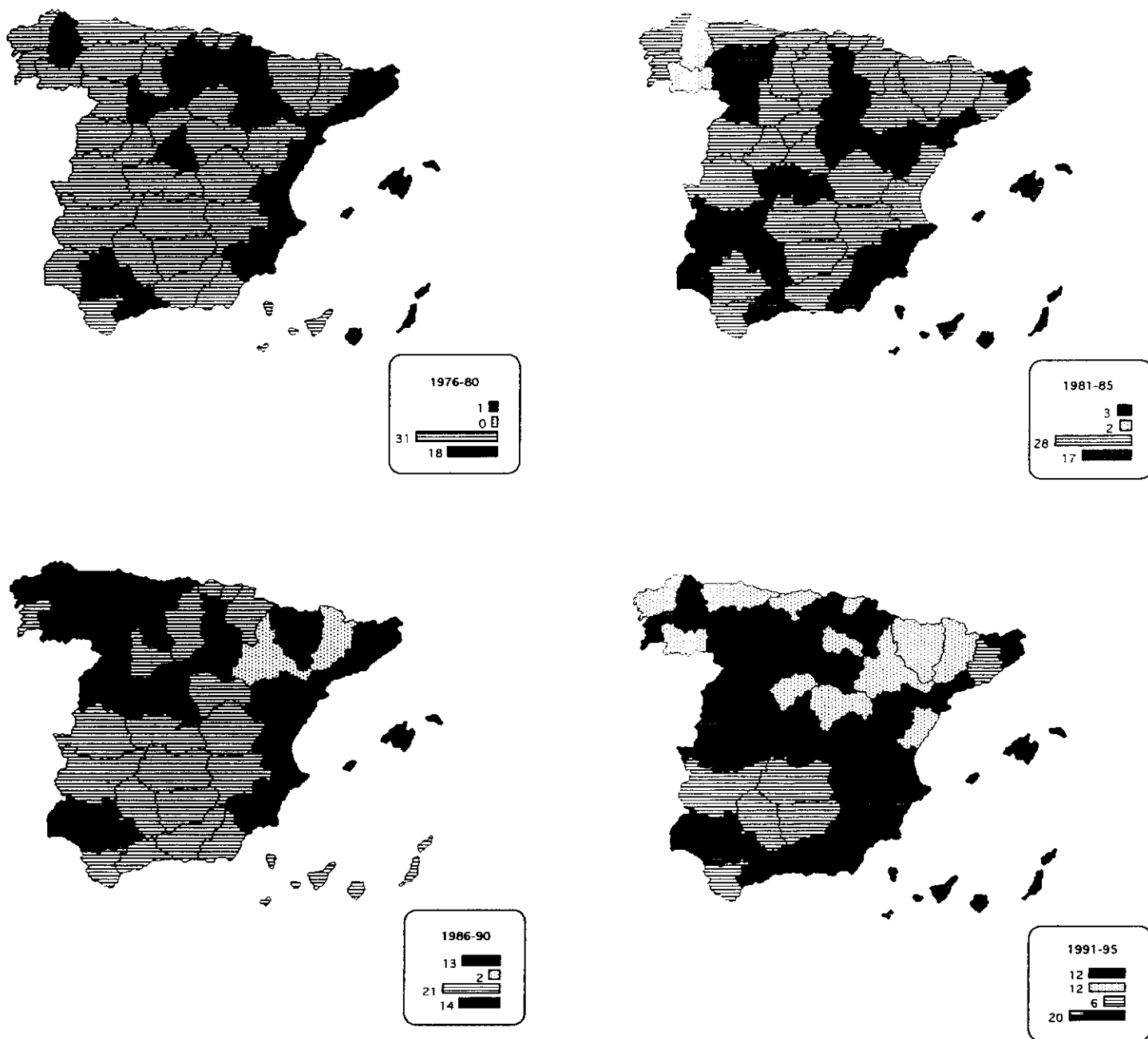

La tipologia utilitzada és a la taula 1.7

Fonts:
 Població*:
 1961-81 (excepte 1965 i 1975): INE (1987), Poblaciones de hecho de los municipios españoles según los censos oficiales de 1900 a 1981. Madrid
 1965, 1975, 1986 i 1991: INE, censos i padrons
 1996: Padrón de 1996 (dades de l'INE a internet)
 Naixements i defuncions:
 INE, Movimiento Natural de la Población

* població de diet (excepte 1965)

Figura 1.13. Tipologia a partir del saldo natural i el saldo migratori. Espanya 1976-1995

Tipologia

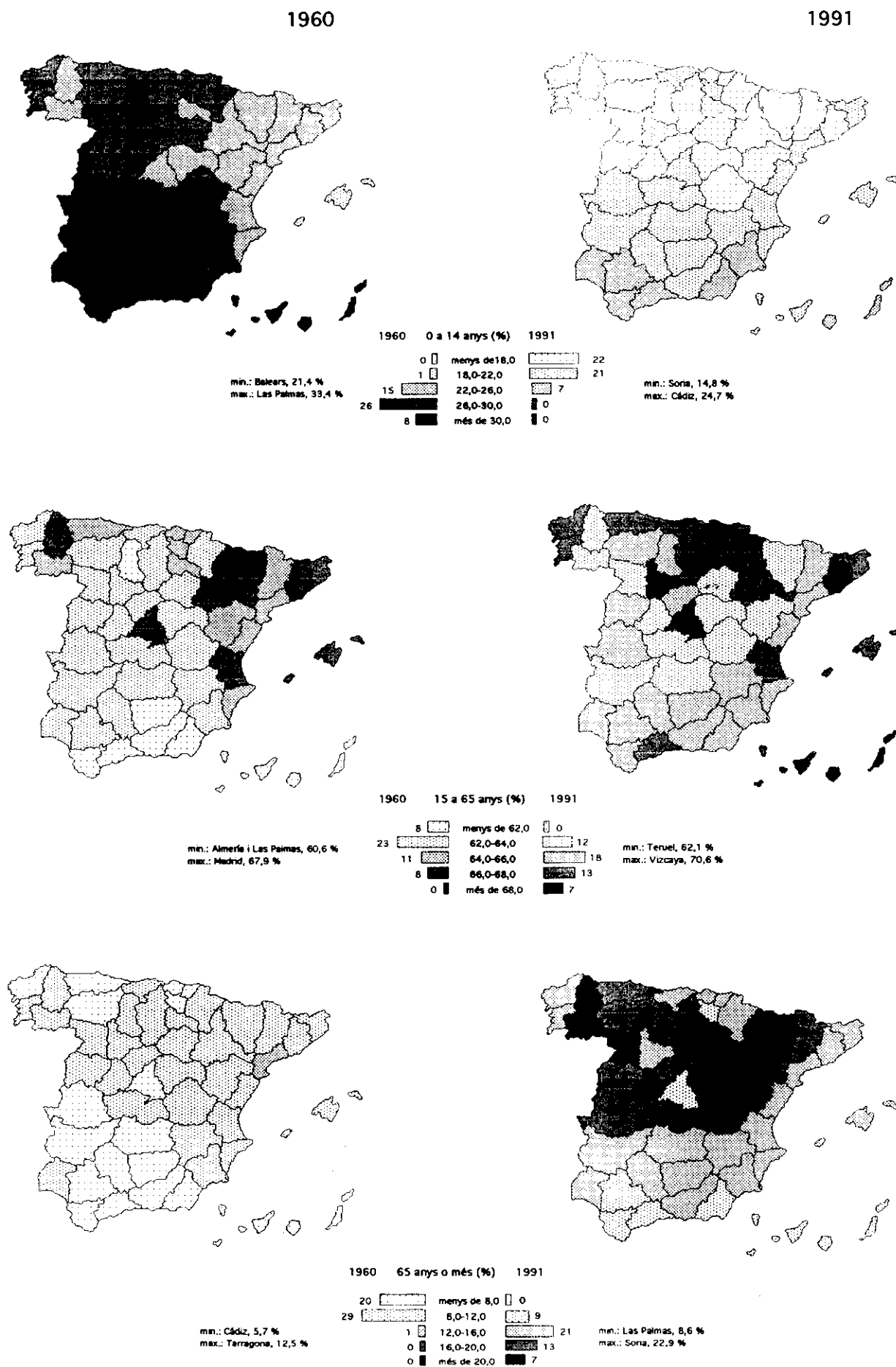
	saldo natural -		saldo migratori -
	saldo natural +		saldo migratori +
	saldo natural -		saldo migratori -
	saldo natural +		saldo migratori +

La tipologia utilitzada és a la taula 1.7

Fonts:
 Població*: 1961-81 (excepte 1965 i 1975): INE (1987), *Poblaciones de hecho de los municipios españoles según los censos oficiales de 1900 a 1981*. Madrid
 1965, 1975, 1986 i 1991: INE, censos i padrons
 1996: Padrón de 1996 (dades de l'INE a internet)
 Naixements i defuncions:
 INE, Movimiento Natural de la Población

* població de diet (excepte 1965)

Figura 1.14. Estructura per grans grups d'edats. Espanya 1960-1991

Fonts: INE, censos de població

1960: població de fet
1991: població de dret

Figura 1.15. Proporció de vells sobre joves. Espanya. 1991

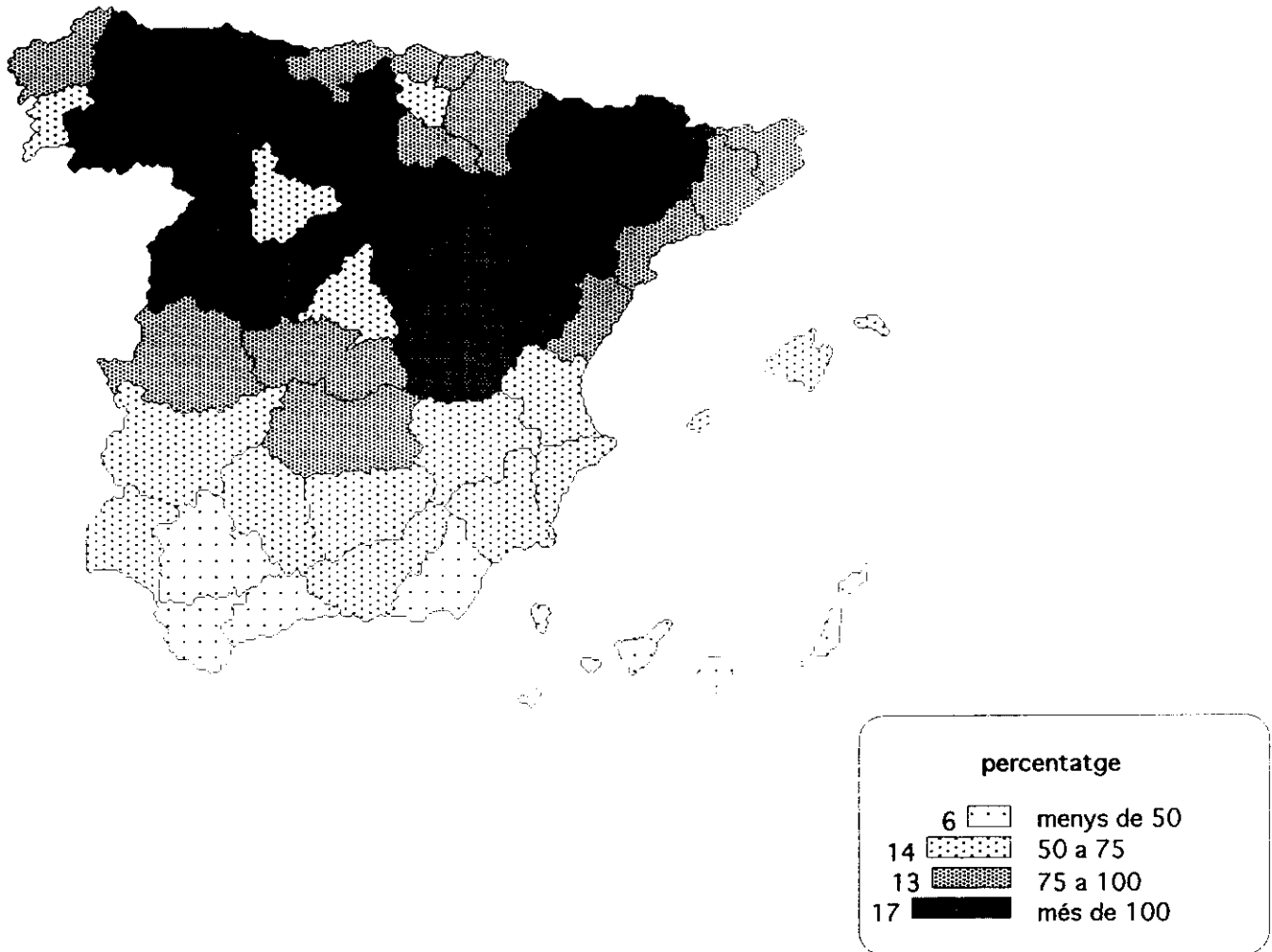
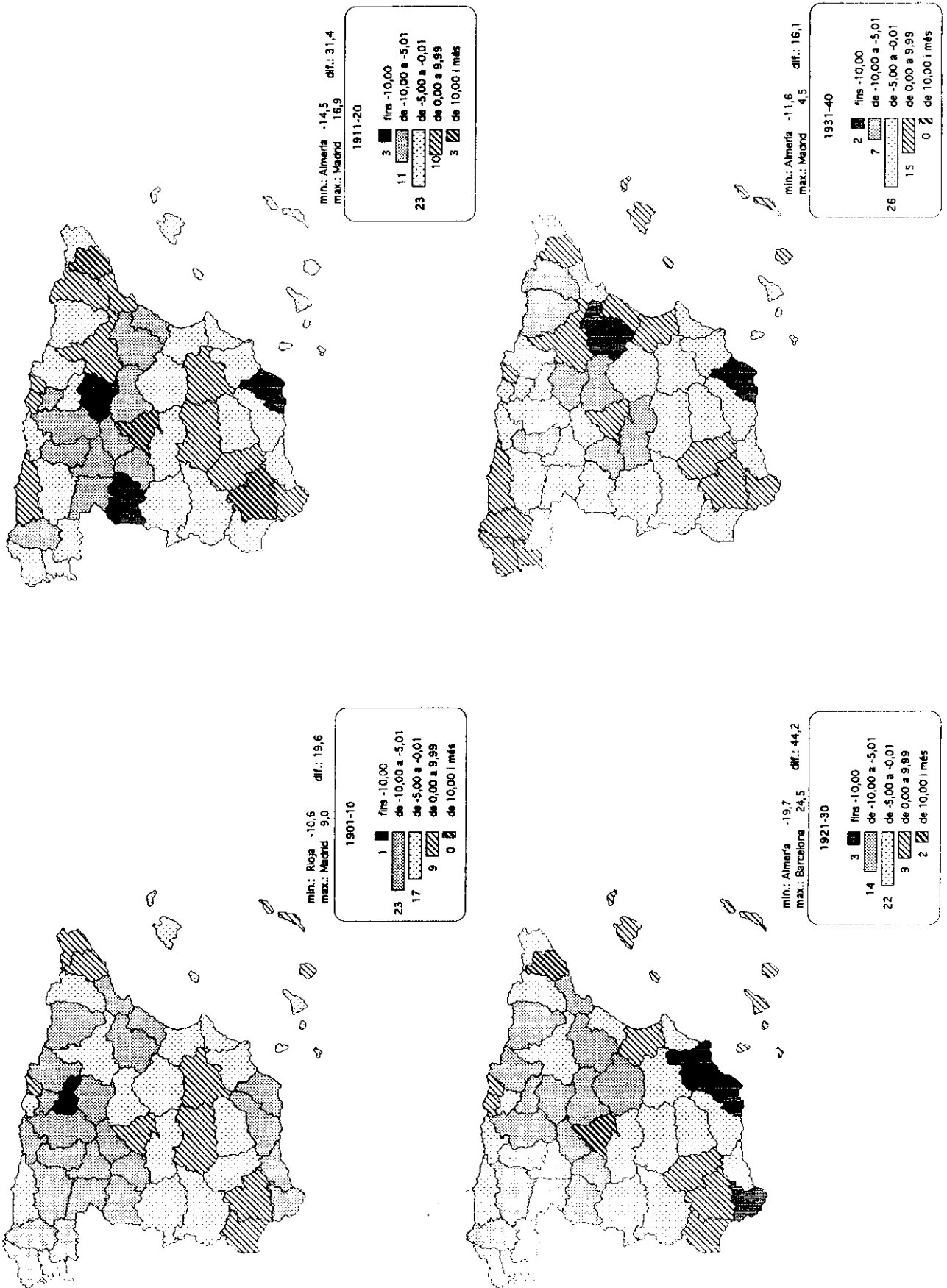

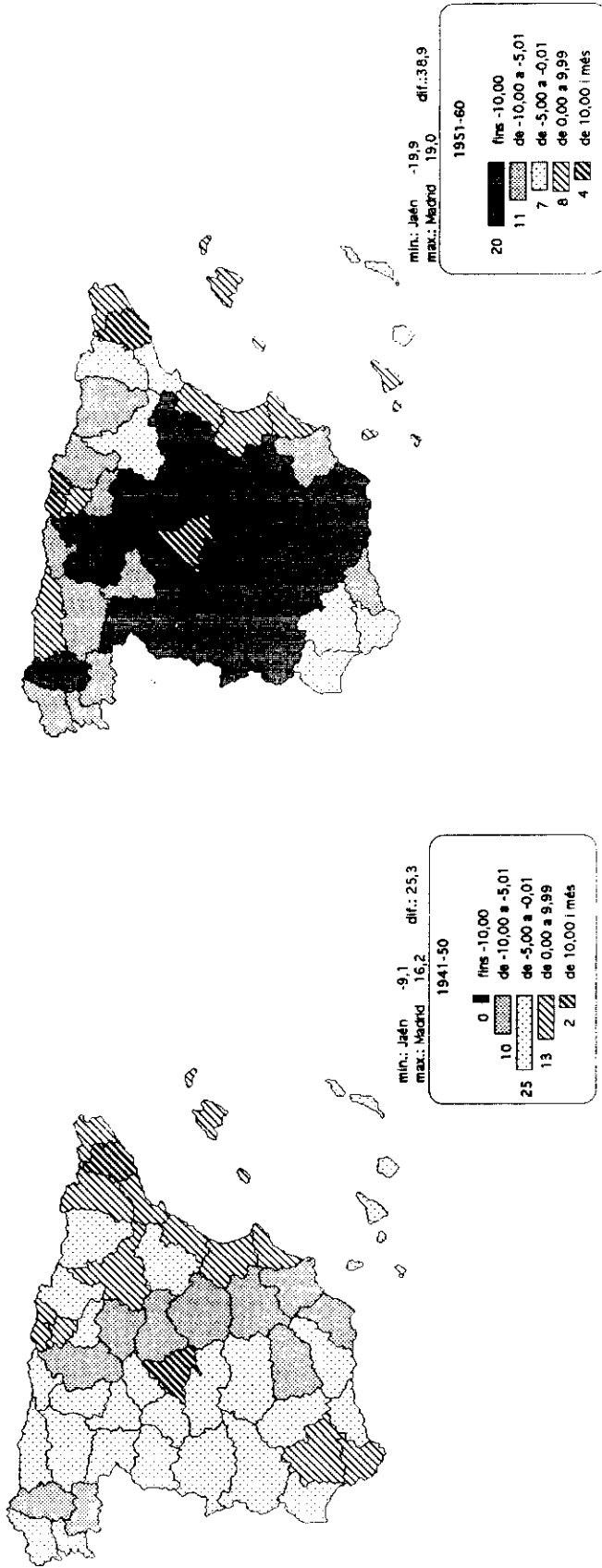
Figura 1.16. Saldos migratoris. Taxes (per mil). Espanya 1901-1960

.../...

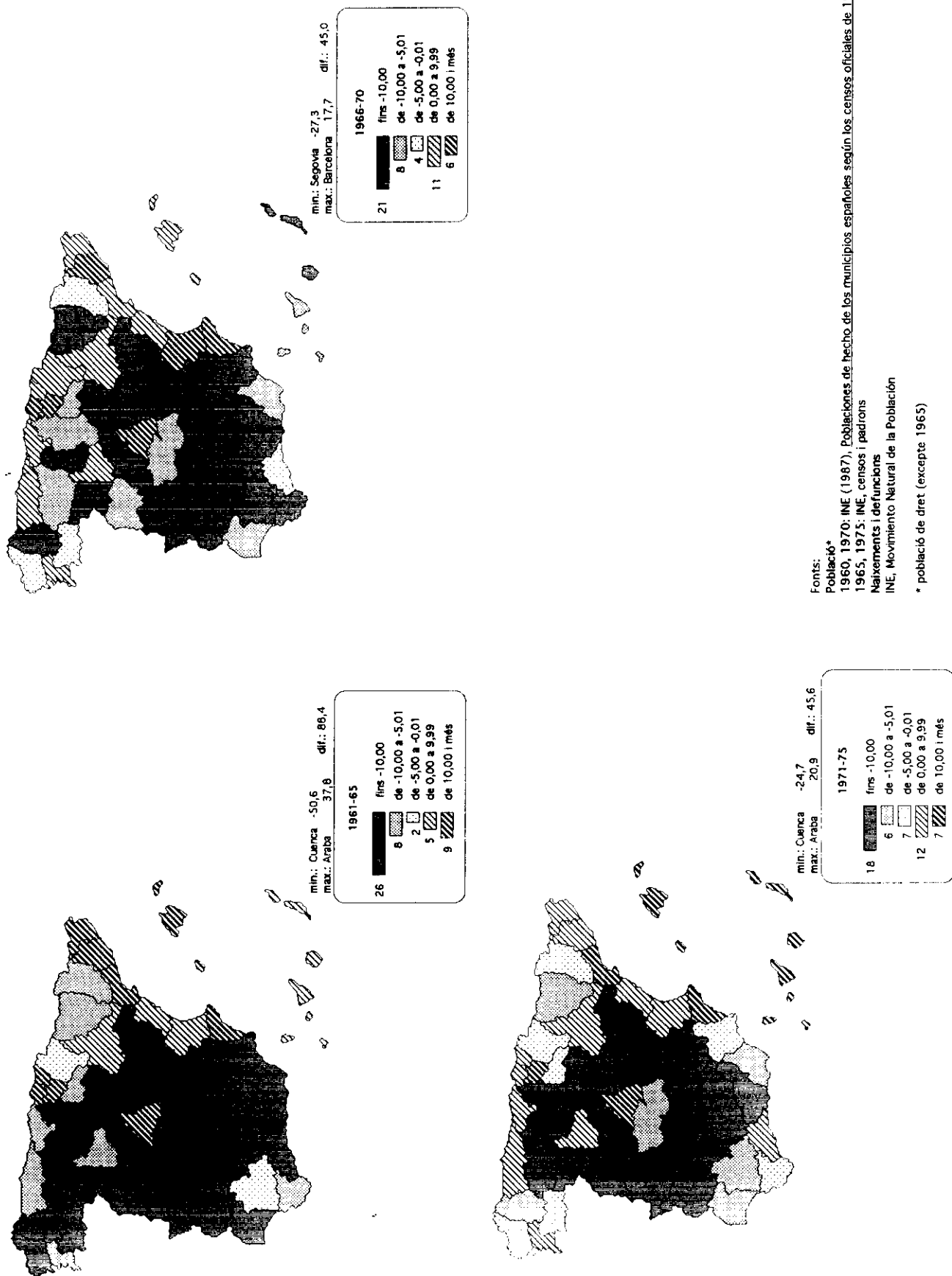

Figura 1.16. (continuació)

Fons:
 Població*: INE (1987); Poblaciones de hecho de los municipios españoles según los censos oficiales de 1900 a 1981. Madrid
 Saldo migratori: BARRANCO, Alfonso G. (1967); Las migraciones interiores españolas. Estudio cuantitativo desde 1900. Madrid. Instituto de Desarrollo Económico.
 *població de deret

Figura 1.17. Saldos migratoris. Taxes (per mil). Espanya 1961-1975.

Fonts:
 Població*
 1960, 1970: INE (1987); Poblaciones de hecho de los municipios españoles según los censos oficiales de 1900 a 1981. Madrid
 1965, 1975: INE, censos i padrons
 Naixements i defuncions
 INE, Movimiento Natural de la Población
 * població de dret (excepte 1965)

Figura 1.18. Saldos migratoris. Taxes (per mil). Espanya 1976-1995

Fonts:
 Població*: 1981: INE (1987), Poblaciones de hecho de los municipios españoles según los censos oficiales de 1900 a 1981. Madrid
 1975, 1986 i 1991: INE, censos i padrons
 1996: Padrón de 1996 (dades de l'INE a internet)
 Naixements i defuncions:
 INE, Movimiento Natural de la Población

* població de dret
 ** aquest valor mínim d'Orense el quinquenni 1986-91 sembla que pot ser degut a errors en la xifra de població de 1986, que hauria estat revisat posteriorment

Taula 1.1. Evolució del creixement natural. Espanya. 1901-1995

	nombre absolut			taxa		
	naixements	defuncions	creixement natural	naixements	defuncions	creixement natural
1901-10	6.575.367	4.741.384	1.833.983	33,6	24,2	9,4
1911-20	6.147.011	4.825.435	1.321.576	29,0	22,8	6,2
1921-30	6.545.584	4.265.102	2.280.482	28,4	18,5	9,9
1931-40	5.991.437	4.231.597	1.759.840	23,8	16,8	7,0
1941-50	5.805.588	3.481.396	2.324.192	21,3	12,8	8,5
1951-60	6.082.801	2.754.534	3.328.267	20,6	9,3	11,3
1961-70	6.622.747	2.736.173	3.886.574	20,4	8,4	12,0
1971-80	6.491.778	2.943.692	3.548.086	18,1	8,2	9,9
1981-90	4.557.955	3.092.412	1.465.543	11,9	8,1	3,8
1991-95*	1.908.540	1.689.845	218.695	9,7	8,6	1,1

Detall quinquennal 1961-1995			
	naixements	defuncions	creixement vegetatiu
1961-65	21,1	8,5	12,6
1966-70	20,0	8,5	11,5
1971-75	19,1	8,4	10,7
1976-80	17,1	8,0	9,1
1981-85	12,9	7,8	5,1
1986-90	10,8	8,3	2,6
1991-95	9,7	8,6	1,1

Fonts:

1900-1935:

Almarcha, A. et al (1975), Estadísticas básicas de España 1900-1970. Confederación Española de Cajas de Ahorros. Madrid (informació extreta de MNPs i Anuarios Estadísticos de España)

1936-1990:

INE (1997), Anuario Estadístico de España 1996. Madrid

Taula 1.2. Estimació del saldo migratori. Taxes (tant per mil). Espanya 1901-1995

	Saldo migratori	Taxes
1901-10	-578.107	-3,0
1911-20	-50.090	-0,2
1921-30	-89.899	-0,4
1931-40	42.702	0,2
1941-50	84.262	0,3
1951-60	-712.317	-2,4
1961-70	-492.350	-1,9
1961-65	-646.612	-4,1
1966-70	24.545	0,1
1971-75	105.702	0,6
1976-80	-4.381	0,0
1981-85	-180.648	-0,9
1986-90	-103.924	-0,5
1991-95	573.402	2,9

Fonts:

sèrie decenal:

BARBANCHO, Alfonso G. (1967), Las migraciones interiores españolas. Estudio cuantitativo desde 1900. Madrid. Publicaciones del Instituto de Desarrollo Económico.

BARBANCHO, Alfonso G. (1975), Las migraciones interiores españolas en 1961-70.

Madrid. Instituto de Estudios Económicos

sèrie quinquenal:

elaboració pròpia a partir de censos, padrons i moviment natural de la població

Taula 1.3. Estructura per grans grups d'edat de la població*
i índex d'envelliment. Espanya. 1950-1991

1950**	Homes	Dones	Total	Total (%)
0 a 14	3.747.613	3.586.179	7.333.792	26,2
15 a 34	4.714.922	4.964.721	9.679.643	34,6
35 a 64	4.171.744	4.755.413	8.927.157	31,9
65 o més	828.197	1.194.336	2.022.533	7,2
total	13.462.476	14.500.649	27.963.125	100,0
índex d'envelliment***	22,1	33,3	27,6	
1960	Homes	Dones	Total	Total (%)
0 a 14	4.259.691	4.087.716	8.347.407	27,4
15 a 39	5.824.302	5.875.466	11.699.768	38,4
40 a 64	3.683.602	4.228.820	7.912.422	26,0
65 o més	1.027.026	1.478.139	2.505.165	8,2
total	14.794.621	15.670.141	30.464.762	100,0
índex d'envelliment	24,1	36,2	30,0	
1970	Homes	Dones	Total	Total (%)
0 a 14	4.840.890	4.618.754	9.459.644	27,8
15 a 39	5.994.473	5.966.960	11.961.433	35,1
40 a 64	4.450.375	4.878.740	9.329.115	27,4
65 o més	1.356.218	1.934.582	3.290.800	9,7
total	16.641.956	17.399.036	34.040.992	100,0
índex d'envelliment	28,0	41,9	34,8	
1981	Homes	Dones	Total	Total (%)
0 a 14	4.983.306	4.702.431	9.685.737	25,7
15 a 39	6.782.637	6.661.443	13.444.080	35,7
40 a 64	5.001.925	5.314.986	10.316.911	27,4
65 o més	1.723.925	2.512.774	4.236.699	11,2
total	18.491.793	19.191.634	37.683.427	100,0
índex d'envelliment	34,6	53,4	43,7	
1991	Homes	Dones	Total	Total (%)
0 a 14	3.862.029	3.670.631	7.532.660	19,4
15 a 39	7.623.324	7.427.678	15.051.002	38,7
40 a 64	5.342.830	5.575.508	10.918.338	28,1
65 o més	2.208.263	3.161.996	5.370.259	13,8
total	19.036.446	19.835.813	38.872.259	100,0
índex d'envelliment	57,2	86,1	71,3	

Fonts:

INE, censos de població

*1950 i 1960: població de fet; 1970, 1981 i 1991: població de dret

** grups d'edat diferents: 15-34 i 35-64 anys

*** índex d'envelliment: població de 65 anys o més/població de 0-14 anys

No s'han inclòs en el total els "no consta" que apareixen
l'any 1950 (13.631) i 1960 (63.797)

Taula 1.4. Províncies ordenades segons percentatge (i percentatge acumulat) de població* sobre el total d'Espanya

	1900		1930		1950		1981		1986	
	percentage	acumulat	percentage	acumulat	percentage	acumulat	percentage	acumulat	percentage	acumulat
1 Barcelona	5,59	5,59	7,19	7,19	7,87	7,87	12,44	12,44	12,66	12,66
2 València	4,28	9,87	5,37	12,57	6,47	14,34	12,27	24,71	11,67	24,33
3 Madrid	4,11	13,98	4,34	16,91	4,77	19,11	3,92	30,19	5,48	29,80
4 Coruña, A	3,62	17,60	3,48	20,39	3,91	23,02	3,16	34,11	4,30	34,10
5 Astúries	3,39	20,99	3,47	23,86	3,45	26,47	3,05	37,27	3,48	37,58
6 Múrcia	3,09	24,08	3,30	27,16	3,18	29,65	3,00	40,32	2,87	43,60
7 Sevilla	2,93	27,01	2,93	30,08	2,90	32,55	2,72	43,32	2,80	46,40
8 Màlaga	2,76	29,77	2,81	32,89	2,82	35,37	2,72	46,22	2,80	49,19
9 Badajoz	2,76	32,53	2,78	35,67	2,81	38,17	2,62	48,94	2,79	51,96
10 Pontevedra	2,63	35,16	2,73	38,40	2,77	40,95	2,54	51,56	2,74	54,70
11 Granada	2,63	37,79	2,71	41,11	2,68	43,63	2,34	54,10	2,31	57,01
12 Lugo	2,53	40,32	2,62	43,74	2,68	46,31	2,20	56,44	2,12	59,13
13 Alacant	2,52	42,84	2,54	46,28	2,54	48,85	2,01	60,65	2,10	61,23
14 Jèrni	2,50	45,33	2,30	48,58	2,46	51,31	1,91	62,57	2,04	63,27
15 Cádiz	2,39	47,73	2,21	50,79	2,25	53,56	1,88	64,45	1,95	65,22
16 Còrdoba	2,37	50,10	2,18	52,97	2,16	55,73	1,84	66,29	1,92	67,14
17 Zaragoza	2,24	52,33	2,13	55,10	2,03	57,16	1,75	68,04	1,92	69,05
18 Ourense	2,23	54,56	2,07	57,16	1,97	59,73	1,74	69,78	1,70	70,76
19 León	2,13	56,69	2,04	59,21	1,96	61,68	1,71	71,49	1,66	72,41
20 Toledo	2,02	58,71	2,01	61,22	1,95	63,63	1,70	73,18	1,63	74,05
21 Almeria	1,94	60,66	1,98	63,20	1,89	65,52	1,66	75,05	1,50	76,55
22 Caceres	1,89	62,54	1,92	65,12	1,85	67,37	1,52	76,47	1,42	77,97
23 Burgos	1,83	64,37	1,87	66,99	1,75	68,13	1,49	77,85	1,36	79,33
24 Tarragona	1,82	66,19	1,56	68,55	1,52	70,64	1,35	80,56	1,14	81,71
25 Salamanca	1,73	67,93	1,54	70,09	1,49	72,13	1,28	81,88	1,12	83,09
26 Ciudad Real	1,69	69,62	1,50	71,59	1,44	73,61	1,26	83,69	1,15	84,83
27 Castella	1,69	71,31	1,50	73,09	1,42	75,05	1,26	84,54	1,26	86,35
28 Balears	1,68	72,99	1,49	74,57	1,42	76,47	1,26	85,79	1,21	87,59
29 Navarra	1,65	74,64	1,48	76,05	1,38	77,85	1,24	87,30	1,24	88,58
30 Biscàia	1,63	76,27	1,47	77,52	1,36	79,21	1,15	88,20	1,15	89,73
31 Girona	1,61	77,89	1,46	78,98	1,35	80,56	1,14	89,29	1,15	90,88
32 Lleida	1,51	79,39	1,39	80,37	1,32	81,75	1,11	90,37	1,04	91,92
33 Valladolid	1,50	80,90	1,38	81,75	1,31	83,19	1,09	91,34	1,04	92,96
34 Zamora	1,49	82,39	1,33	83,08	1,28	84,48	1,09	92,34	1,04	93,99
35 Cantàbria	1,48	83,87	1,32	84,41	1,27	85,74	1,08	93,75	1,04	94,99
36 Huelva	1,37	85,24	1,32	85,73	1,24	86,98	1,07	94,82	1,04	95,99
37 Huesca	1,35	86,59	1,31	87,04	1,22	88,20	1,06	95,50	1,04	96,99
38 Teruel	1,34	87,93	1,30	88,33	1,22	89,57	1,05	96,10	1,04	97,99
39 Cuenca	1,33	89,26	1,23	89,57	1,15	90,52	1,04	96,88	1,04	98,99
40 Albacete	1,28	90,54	1,21	90,78	1,14	91,67	1,03	97,50	1,04	99,99
41 Àvila	1,10	91,64	1,10	91,87	1,12	92,79	1,02	98,04	1,04	100,00
42 Tenerife	1,10	92,74	1,07	92,95	0,92	93,71	1,01	99,04	1,04	100,00
43 Guadalupe	1,08	93,82	1,06	94,01	0,86	94,57	1,00	100,00	1,04	100,00
44 Gijón	1,04	94,86	0,98	94,99	0,84	95,42	0,99	100,00	1,04	100,00
45 Palència	1,02	95,88	0,89	95,88	0,84	96,26	0,98	100,00	1,04	100,00
46 Rioja, La	1,01	96,90	0,88	96,76	0,82	97,08	0,97	100,00	1,04	100,00
47 Segòvia	0,86	97,76	0,86	97,62	0,74	97,82	0,96	100,00	1,04	100,00
48 Palmas, Las	0,84	98,60	0,76	98,39	0,72	98,54	0,95	100,00	1,04	100,00
49 Soria	0,82	99,43	0,68	99,06	0,58	99,06	0,94	100,00	1,04	100,00
50 Aràbia	0,52	99,95	0,44	99,50	0,41	99,53	0,93	100,00	1,04	100,00
51 Melilla	0,05	100,00	0,29	99,79	0,27	99,80	0,92	100,00	1,04	100,00
52 Ceuta	0,00	100,00	0,21	100,00	0,20	100,00	0,91	100,00	1,04	100,00
Espanya	100		100		100		100		100	

Fonts:

1900-81: INE (1987). Poblaciones de hecho de los municipios españoles según los censos oficiales de 1900 a 1981. Madrid

1986: Padrón de 1986 (dades de l'INE a internet)

* població de dret

Taula 1.5. Distribució del poblament segons grandària del municipi*. Espanya. 1900-1991
(en percentatge)

Nombre de municipis segons grandària										
	1900	1910	1920	1930	1940	1950	1960	1970	1981	1991
menys 101 hab.	0,2	0,2	0,3	0,3	0,6	0,7	1,3	5,2	8,5	11,5
101-500 hab.	34,3	32,8	32,8	32,4	32,5	32,3	35,4	36,0	35,5	35,7
501-1.000 hab.	25,5	25,3	24,2	23,2	23,3	22,5	20,4	18,0	16,2	14,3
1.001-2.000 hab.	17,8	18,3	18,4	18,2	17,5	17,6	16,3	14,6	13,2	12,6
2.001-5.000 hab.	14,9	15,3	15,6	16,1	15,8	16,1	15,1	14,5	13,4	12,6
5.001-10.000 hab.	4,9	5,4	5,7	6,2	6,1	6,3	6,8	6,1	6,4	6,1
10.001-20.000 hab.	1,6	1,9	2,1	2,3	2,6	2,8	2,8	3,3	3,6	3,7
20.001-50.000 hab.	0,6	0,6	0,7	0,9	1,1	1,0	1,2	1,5	1,9	2,1
50.001-100.000 hab.	0,1	0,2	0,2	0,2	0,2	0,3	0,4	0,4	0,7	0,7
més 100.000 hab.	0,1	0,1	0,1	0,1	0,2	0,3	0,3	0,4	0,6	0,7

Població segons grandària del municipi

	1900	1910	1920	1930	1940	1950	1960	1970	1981	1991
menys 101 hab.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	0,1	0,1
101-500 hab.	5,6	5,0	4,5	4,0	3,6	3,3	3,2	2,5	2,0	1,9
501-1.000 hab.	9,3	8,5	7,5	6,5	5,9	5,2	4,4	3,2	2,5	2,1
1.001-2.000 hab.	12,7	12,0	11,2	10,0	8,8	8,2	7,0	5,2	4,0	3,7
2.001-5.000 hab.	23,3	22,4	21,1	19,7	17,7	16,8	14,4	11,6	8,9	8,1
5.001-10.000 hab.	16,9	17,2	17,0	17,0	15,1	14,4	14,3	11,0	9,3	8,6
10.001-20.000 hab.	10,8	12,0	12,4	12,0	12,6	12,0	11,2	11,1	10,5	10,4
20.001-50.000 hab.	7,8	8,0	8,4	10,6	11,3	9,5	9,9	11,3	11,4	12,6
50.001-100.000 hab.	4,6	4,7	5,9	5,4	5,8	6,7	8,0	7,3	9,3	9,6
més 100.000 hab.	9,0	10,3	12,0	14,8	19,1	24,0	27,7	36,8	42,0	42,9

Fonts:

INE (1987), Poblaciones de hecho de los municipios españoles según los censos oficiales de 1900 a 1981. Madrid

INE (1994), Censo de población 1991. Resultados Nacionales. Madrid

* població de dret

Taula 1.6. Població i superfície per municipi. 1960 i 1991

	Superfície (km ²)	Superfície per municipi-1991	Nombre de municipis		Població per municipi	
			1960	1991	1960	1991
Total	505.990	63	9.202	8.077	3.345	4.813
Araba	3.037	60	72	51	1.858	5.342
Albacete	14.924	174	86	86	4.363	3.985
Alacant	5.817	42	140	140	5.130	9.233
Almería	8.775	85	103	103	3.587	4.422
Asturias	10.604	136	78	78	12.752	14.025
Ávila	8.050	32	268	248	943	703
Badajoz	21.766	134	162	162	5.244	4.015
Balears	4.992	75	65	67	6.796	10.584
Barcelona	7.728	25	309	308	9.187	15.112
Burgos	14.292	39	503	371	772	951
Cáceres	19.868	91	223	218	2.497	1.887
Cádiz	7.440	177	42	42	19.350	25.676
Cantabria	5.321	52	102	102	4.237	5.170
Castelló	6.662	49	142	136	2.413	3.285
Ciudad Real	19.813	198	98	100	6.014	4.754
Córdoba	13.771	184	75	75	10.713	10.059
Coruña, A	7.951	85	94	94	11.017	11.670
Cuenca	17.140	72	290	238	1.133	862
Girona	5.910	27	250	222	1.407	2.296
Granada	12.647	75	198	168	3.925	4.705
Guadalajara	12.214	43	405	287	468	507
Gipuzkoa	1.980	23	87	87	5.448	7.776
Huelva	10.128	128	78	79	5.186	5.614
Huesca	15.636	77	349	202	671	1.029
Jaén	13.496	141	101	96	7.395	6.642
León	15.581	73	235	212	2.515	2.481
Lleida	12.172	53	320	229	1.046	1.543
Lugo	9.856	149	67	66	7.343	5.824
Madrid	8.028	45	183	178	13.717	27.795
Málaga	7.306	73	100	100	7.817	11.608
Murcia	11.314	251	43	45	18.676	23.236
Nafarroa	10.391	39	265	265	1.535	1.960
Ourense	7.273	79	93	92	5.250	3.842
Palencia	8.052	42	247	191	961	971
Palmas, Las	4.066	120	34	34	13.513	22.587
Pontevedra	4.495	74	61	61	11.724	14.702
Rioja, La	5.045	29	184	174	1.256	1.514
Salamanca	12.350	34	385	362	1.080	988
Segovia	6.921	33	275	208	734	708
Sevilla	14.036	136	102	103	12.198	15.725
Soria	10.306	56	345	183	442	517
Tarragona	6.303	34	180	183	2.019	2.962
Tenerife	3.381	64	53	53	9.561	13.695
Teruel	14.810	63	282	236	793	609
Toledo	15.370	75	206	204	2.585	2.400
València	10.776	41	265	263	5.427	8.053
Valladolid	8.111	36	234	225	1.570	2.196
Bizkaia	2.217	20	112	109	6.705	10.597
Zamora	10.561	43	305	248	1.014	862
Zaragoza	17.274	59	304	291	2.109	2.877

Fonts:

Població i nombre de municipis:

1960: INE (1987), Poblaciones de hecho de los municipios españoles según los censos oficiales de 1900 a 1981. Madrid

1991: INE (1994), Censo de población 1991. Resultados Nacionales. Madrid

Superfície:

INE (1996), Anuario Estadístico de España 1995. Madrid

Taula 1.7. Tipologia de l'evolució provincial del saldo natural i del saldo migratori. Espanya. 1961-1995

	1	2	3	4
	nat. +/ mig. +	nat. +/ mig. -	nat. -/ mig. +	nat. -/ mig. -
1961-65	14	36	0	0
1966-70	17	33	0	0
1971-75	19	31	0	0
1976-80	18	31	0	1
1981-85	17	28	2	3
1986-90	14	21	2	13
1991-95	20	6	12	12

Fonts:

Població*:

1960-1981 (excepte 1965 i 1975): INE (1987), Poblaciones de hecho de los municipios españoles según los censos oficiales de 1900 a 1981. Madrid

1965, 1975, 1986 i 1991: INE, censos i padrons

1996: Padrón de 1996 (dades de l'INE a internet)

Naixements i defuncions:

INE, Movimiento Natural de la Población

* població de dret (excepte 1965)

2. Els fluxos migratoris interiors a Espanya

2.1 Evolució global des dels anys seixanta

La qualitat de les dades sobre fluxos

L'aproximació a les migracions segons el mètode de saldos, utilitzada en el capítol anterior, permet estimar a nivell de balanç la situació d'un territori en relació amb els intercanvis de població amb d'altres. Ens parla més del territori i dels efectes de les migracions sobre ell que del fenomen migratori en si mateix.

Sense despreciar l'aportació del mètode de saldos, els fluxos ens acosten una mica més a la realitat física del fenomen, en mostrar-nos el nombre de persones que en un període de temps s'han desplaçat entre dos punts geogràfics. En tractar tot el territori en unitats, les migracions apareixen com una xarxa de fluxos entre totes les unitats en tots els sentits i amb diferents nivells d'intensitat.

Les dades sobre fluxos migratoris interiors (EVR) s'obtenen a partir de la rectificació anual del padró municipal d'habitants derivada del registre d'altres i baixes dels municipis en els períodes interpadronals. Aquesta font proporciona informació, des de 1961, sobre els desplaçaments que comporten canvi de residència amb canvi de municipi, que són els que s'ajusten a la definició operativa de migracions interiors. Però la qualitat del registre presenta alguns problemes, que s'afegeixen a les absorcions del padró. Els principals són el subregistre, un cert desfasament entre el moment en què es realitza un desplaçament i el moment en què es registra¹⁶ i els registres indeguts, que no corresponen a canvis efectius. Aquí també s'hauria de pensar en els casos de doble residència. Cadascun d'aquests problemes té la seva pròpia casuística.

El desfasament cronològic, afegit a les absorcions del padró, aconsella un tractament de les dades per períodes, sense entrar en detalls anuals, poc significatius. Els registres ficticis --cas de les segones residències, per exemple-- haurien de ser

---

¹⁶ Això explica les baixades que presenta l'estadística en els anys de realització de padró, perquè aquest absorbeix alguns registres de canvi de residència. Els anys en què s'observa el descens són els acabats en 1 i 6, independentment de que es tracti de l'època actual o d'aquella en què els padrons es realitzaven els anys acabats en 0 o 5, ja que en ser aleshores la data de referència el 31 de desembre els efectes es produïen sobre els registres de l'any següent.

tinguts en compte, especialment quan es tracta de fluxos intraprovincials o de províncies limítrofs a les que inclouen grans ciutats, tot i que també es pot donar el cas en províncies més allunyades, entre les quals hi ha hagut fluxos anteriors. Respecte al tema del subregistre, a més de tenir-lo en compte, el que es pot fer és especular sobre la seva possible incidència diferencial i intentar estimar-ne la importància.

Pel que fa a la incidència diferencial, es pot pensar en variacions locals en l'aplicació real del procés administratiu de registre i transcripció de les dades, per una banda, però també en el fet que el grau de compliment de l'obligació teòrica del registre depèn de la necessitat diferent que té cada categoria social de disposar de certificats de residència.

L'estimació del subregistre és difícil. Una possibilitat és recórrer a la comparació amb les dades d'estoc de migrants segons els censos de població (canvis de residència respecte del moment censal anterior), font que, a la seva vegada, té limitacions pròpies: no comptabilitza, per definició, els canvis ocorreguts en el període intercensal amb inici i final en el mateix municipi, els immigrants que han mort en l'interval abans del cens i els menors de deu anys, que òbviament no poden aparèixer perquè no havien nascut en el moment censal anterior. D'altra banda, en el cens, hi tenen un major efecte les fallades o imprecisions de la memòria, especialment quan es pregunta no només la residència en el moment censal anterior, sinó també algun altre tall temporal i l'any de l'última arribada al municipi i el lloc de procedència. Això és irrellevant en el cas de les EVR, que són registres del moment, tot i que es puguin retrassar un temps. Per contra, el cens és una operació administrativa que es fa a domicili i requereix una iniciativa menor per part del ciutadà. En conjunt, s'ha de tenir en compte que són fonts i procediments administratius diferents, i s'ha de suposar una part de població específica de cada font.

A la taula 2.1 es presenta la comparació de les xifres totals de cada període intercensal en què hi ha dades disponibles. Per a fer possible la comparació s'han exclòs de les dades censals els provinents de l'estranger, que per definició no estan recollits en les matrius provincials de les EVR, encara que també es podria pensar que una persona provinent de l'estranger es pot donar d'alta com si vingués d'un municipi --per exemple, el municipi "d'origen"-- per on hagués passat en arribar a Espanya. Fluxos interiors i exteriors no són fenòmens tan allunyats l'un de l'altre i a vegades es combinen en la vida de les persones, de manera que es pot dir que hi ha una part de fluxos que són una etapa d'un procés migratori amb desplaçaments per l'estranger.

Teòricament, els fluxos obtinguts a partir de les EVR han de donar xifres superiors a les dels censos. La comparació sembla indicar que els fluxos de la dècada dels seixanta presenten una infravaloració i que, posteriorment hi ha hagut una millora del registre. De tota manera, es considera que el subregistre no és generalitzat sinó selectiu segons províncies, tot i que una estimació més acurada demanaria un estudi específic. A més, els volums que es detecten --relativament petits tenint en compte que

a la comparació es tracten períodes de 10 anys-- fan pensar que no incideixen significativament en els resultats del present estudi.

La mobilitat

L'evolució dels fluxos migratoris, en xifres absolutes i pel conjunt de l'Estat, es pot veure en la figura 2.1. Les dades només hi figuren des de 1962, perquè, si bé les EVR es comencen a publicar el 1961, només a partir de l'any següent es disposa de la matriu procedència/destinació i es pot fer la distinció entre migracions inter- i intraprovincials.

Més enllà dels fluxos, la taxa de mobilitat ens relaciona els desplaçaments amb un col·lectiu potencial. Ens situa la importància relativa dels efectius subjectes a desplaçament. En aquest treball s'ha optat per la taxa anual en base quinquennal, per obviar les oscil·lacions degudes als anys padronals.

Les taxes de migració globals estan representades a la figura 2.2. Hi destaquen amb una mobilitat relativament més alta els anys seixanta, especialment el primer quinquenni, i els dos darrers períodes (1986-90 i 1991-95).

En aquest moment es pot plantejar la qüestió de si, en línies generals, s'incrementa la mobilitat. La resposta no és senzilla. Les dades disponibles sobre fluxos cobreixen un període que és encara curt, i s'hauria de veure si l'actual tendència a l'increment, que ha seguit a un temps de descens, es manté. Segurament hi haurà noves oscil·lacions i cal veure què predomina. A més, durant el període analitzat hi ha hagut una millora en el procés d'elaboració de les estadístiques.

Més important que saber si augmenta la mobilitat global és observar els canvis en la composició dels fluxos. Així, mentre en el primer quinquenni són més importants les migracions entre províncies diferents (interprovincials), en el darrer prenen una major importància les que no depassen els límits de les províncies (intraprovincials). La migració interprovincial, per la seva banda, no assoleix els nivells dels anys seixanta. Val la pena destacar, tanmateix, que la migració entre províncies augmenta en els últims anys, tot i que perdi importància en el conjunt de la mobilitat. I l'augment no és només en xifres absolutes sinó també en termes de taxes, contràriament al que sovint es defensa.

La pràctica estadística porta a diferenciar les migracions interiors de les exteriors --les que suposen un pas de frontera--, quan, de fet, sovint són fenòmens estretament relacionats o, a nivell d'individus, fases d'un únic procés. Recuperant aquí el contingut de la taula 1.2, i confrontant-la amb el de la figura 2.2, amb la prudència que les fonts demanen, es pot fer un comentari conjunt. El quinquenni 1961-65 presenta les taxes més altes de tot el període contemplat, tant pel que fa a migració interprovincial com a emigració a l'estranger; els quinquennis compresos entre 1966 i 1980, amb una taxa de

mobilitat decreixent, presenten taxes de saldo exterior immigratòries molt baixes o nul·les; la dècada 1981-90, amb un primer quinquenni de mínima mobilitat interprovincial i un segon en que la taxa es recupera, presenta una taxa exterior --ara emigratoria-- també a nivells força baixos, però lleugerament superiors a les dels períodes anteriors; en l'últim quinquenni, 1991-95, la taxa de migració interprovincial consolida la recuperació i la taxa exterior, immigratòria, és ara significativa, si bé sense assolir el nivell del primer quinquenni esmentat. A grans trets, doncs, sembla que hi ha una certa coincidència entre les migracions interprovincials i les exteriors quant a períodes de més mobilitat, tot i que es fa difícil comparar-ne el grau d'intensitat, en tractar-se de dos sistemes de comptatge diferents.

Respecte al fort increment de la taxa de migració intraprovincial en els darrers quinquennis, caldria preguntar-se fins a quin punt es tracta d'un augment real o bé respon a una millora de les estadístiques, que pot ser diferencial entre tipus de migració. Fins i tot, a vegades, es podria pensar en una sobrevaloració deguda a la importància de les dades del padró continu per a moltes decisions polítiques i econòmiques, i de fet, en el darrer padró, es van haver de fer bastants ajustos a la baixa.

2.2 Els fluxos migratoris a nivell provincial

L'enfocament de la qüestió dels fluxos migratoris per províncies té punts de contacte amb el dels saldos, però representa un pas endavant en el coneixement del tema, en diferenciar entre migració intraprovincial i interprovincial i, a més, en aquesta segona, distingint entre immigració i emigració.

Les migracions interprovincials

El comportament general de les províncies en funció de les taxes d'immigració i d'emigració es recull a les figures 2.3 i 2.4, on es poden observar similituds i diferències en els núvols de punts de cada període.

A grans trets, es poden distingir tres períodes, útils a nivell analític, però de fet caldria parlar de fases d'un procés gradual, especialment clar entre el segon i el tercer període.

En el primer període, 1962-75, els núvols presenten una gran dispersió allunyada de la diagonal, i seguint els dos eixos, amb majoria de punts amb alta taxa d'emigració i baixa d'immigració i un nombre més reduït amb alta taxa d'immigració i baixa d'emigració. Partint del primer quinquenni amb nivells alts, hi ha un procés de progressiva reducció d'aquests. En el segon període, 1976-85, les figures quinquennals presenten un núvol força homogeni i equilibrat al voltant de la diagonal, especialment el segon quinquenni, i nivells de mobilitat reduïts. En el tercer període, 1986-95, hi ha un nucli fort, homogeni i equilibrat, però amb nivells mínims superiors als dels

quinquennis anteriors, i el núvol comença a desplegar-se en un cert nombre de punts més desequilibrats en els nivells més alts de les taxes, però a distància dels valors assolits els anys seixanta.

Amb la representació dels núvols de punts s'ha pretès posar l'accent en el comportament general de les províncies en base a les taxes d'immigració i emigració. Ara, en les figures 2.5, 2.6 i 2.7 es representa la mateixa evolució, pels mateixos períodes, identificant les províncies en els mapes. Convé no oblidar els valors en els quals es movia cada quinquenni, ja que s'ha volgut mantenir en tots els períodes un mateix escalat de trama, però en el nivell més alt hi ha, en algun cas, valors que es destaquen força per sobre dels generals.

En el primer període (1962-75, figura 2.5) hi ha una complementarietat entre zones emigratòries i immigratòries, amb moltes províncies emigratòries i poques immigratòries. En el segon (1976-85, figura 2.6) es veu una predominància de províncies en els trams mitjos de l'escala, equilibrats (el primer quinquenni, quant a emigració, reflecteix una mica l'inèrcia del període anterior). En el tercer període (1986-95, figura 2.7) hi ha un augment de zones en el tram de valor més alt i força equilibri en la majoria de les províncies.

Hi ha algunes províncies (La Corunya i Pontevedra, Astúries, Cantàbria i Andalusia Occidental, excepte Còrdova) que generalment presenten nivells més baixos. Es pot pensar en una possible relació amb l'emigració exterior, però també es pot tractar de defectes en els registres o d'altres situacions específiques.

Les migracions intraprovincials

Com ja s'ha dit, en línies generals les dades posen de relleu un increment de la mobilitat intraprovincial, tot i que la fiabilitat de les dades plantegi alguns dubtes, de l'ordre dels que ja s'han apuntat en l'apartat 2.1.

Les dades a nivell provincial es representen a les figures 2.8 i 2.9. Es tracta d'uns mapes que, d'alguna manera, expressen la dinàmica interna del poblament de cada província. I són, certament, interessants per veure l'evolució en el temps de cadascuna d'elles. Però, per comparar-les entre si, s'haurien de ponderar els valors amb el nombre de municipis o, millor, amb l'estructura municipal. Es veuria així, per exemple, que una província com Salamanca, que, després d'algunes oscil·lacions, arriba a una taxa de migració intraprovincial de més del 9% el quinquenni 1991-95, té només 51,1 migrants per municipi, quan la mitjana d'Espanya és de 239; i és que Salamanca, amb 362 municipis el 1991, era la província que anava en segon lloc en quant a nombre d'aquests. És clar que això no vol dir que pel fet d'haver-hi més o menys municipis el traspàs de límits municipals sigui més o menys probable. Intervindria encara la superfície, el tipus de poblament concentrat o dispers, el pes de les capitals, etc.

2.3 Anàlisi de la xarxa de fluxos entre províncies

Les migracions interprovíncies són, per definició, desplaçaments entre dues províncies. Fent ara un pas més en l'aproximació a la realitat física de les migracions, es tracta d'analitzar la xarxa de desplaçaments que s'estableix entre les 50 unitats provincials de l'estat espanyol.

Prenent qualsevol de les províncies, un emigrant pot escollir entre 49 possibilitats on anar, a més de la possibilitat de desplaçar-se a un altre municipi de la mateixa província. En conjunt, hi ha 2450 possibles itineraris punt a punt, si tenim en compte el sentit del desplaçament.

Una simple mirada a les matrius de fluxos que figuren en els anuaris estadístics ens permet constatar que pràcticament a totes les caselles hi ha efectius. Les migracions apareixen doncs com a desplaçaments en tots els sentits. I també és evident que els efectius no es distribueixen homogèniament entre totes les possibilitats. Per tant, es tracta de trobar en cada cas els camins preferents.

El volum dels fluxos

En primera instància, es consideren els fluxos migratoris interprovíncies en xifres absolutes. En les taules 2.2 i 2.3 hi figuren els fluxos classificats per nivells d'efectius i es pot observar com es reparteixen els migrants, per una banda, i els fluxos, per l'altra. L'evolució, a grans trets, entre el primer quinquenni i el darrer estudiat, és molt contrastada. En el primer període, quasi la meitat (49,6%) dels migrants es concentra en fluxos de més de 5000 persones i un 28,2% en fluxos d'entre 1000 i 5000, que representen conjuntament un 7,7% del total de fluxos, o sigui, que hi ha una gran concentració, com ja s'apuntava en l'apartat precedent. En el darrer període els fluxos de més de 5000 efectius representen un 22,5% del total i el segon nivell passa a agrupar el volum més important amb un 44,6%, tot i un lleuger increment del nombre de fluxos (12,6%).

L'anàlisi segons volum condueix fàcilment a fixar l'atenció en les províncies més poblades. La concentració de població en ben poques províncies només es pot entendre amb les migracions, i, al mateix temps, fluxos d'un cert volum han d'estar correlacionats amb una població que els pugui alimentar. De manera orientativa, s'han comptabilitzat els fluxos de les províncies que el 1996 tenien una població superior a un milió. Són onze¹⁷ i el 1996 representaven el 54,7% de la població de l'Estat.

---

¹⁷ Alacant, Astúries, Barcelona, Biscaia, Cadis, La Corunya, Madrid, Màlaga, Múrcia, Sevilla, València.

Els efectius dels fluxos en els quals intervenen aquestes províncies grans oscil·len, en tot el període considerat, entre un 72 i un 80% de tota la població que ha migrat i són un 39,5 dels 2450 fluxos possibles (taules 2.4 i 2.5). Així doncs, les onze províncies acaparen pràcticament quasi tots els fluxos de més gran volum. De totes maneres, això no ha de fer oblidar que, al mateix temps, tenen també un volum significatiu de fluxos de poc volum. D'altra banda, una anàlisi detallada mostra que hi ha notables diferències entre aquestes onze províncies amb més població, tal com es pot veure tot seguit.

Una altra qüestió interessant són els fluxos que estableixen entre elles aquestes onze províncies (taules 2.6 i 2.7). Els fluxos són un 5,5% (110/2450) del total de fluxos possibles, i representen entre un 13% i un 18% del total de migrants. En els tres darrers quinquennis el percentatge ronda els voltants del 17%. Es podria pensar que aquests fluxos tenen molt a veure amb desplaçaments institucionals, presents durant tots els períodes, és a dir, els desplaçaments derivats de la mobilitat espacial a l'interior de les empreses i corporacions, així com en el si de l'Administració.

Per veure la plasmació geogràfica d'aquests fluxos es presenta a la taula 2.8 la matriu de fluxos de província a província pel quinquenni 1991-95. A part de la importància òbvia dels fluxos intraprovincials i la modèstia dels altres en general, és interessant observar que l'únic flux que depassa les 10.000 unitats és el que va de Madrid a Alacant. Des d'Alacant, en canvi, les destinacions preferents són les províncies veïnes Múrcia i València, i Madrid ocupa un lloc força per sota. Els intercanvis entre Múrcia i Alacant i entre València i Alacant són relativament apreciables i equilibrats. Els fluxos entre Barcelona i Madrid són força moderats en els dos sentits: quasi 7000 desplaçaments des de Barcelona i poc més de 6000 des de Madrid. Altres fluxos que superen els 5000 efectius són els de Madrid cap a Màlaga, Sevilla i Múrcia i el de Barcelona cap a Sevilla. Tots els altres estan per sota d'aquesta xifra.

Desplaçament i proximitat

En el moment de realitzar un desplaçament migratori solen haver-hi diverses destinacions possibles. Decantar-se per una de les opcions és generalment fruit d'una complexa i subtil combinació de factors. Un d'ells, no determinant però sí consistent, és la proximitat. Les persones, a pesar d'un cert gust per l'exotisme, solen buscar, per establir la seva residència, una certa afinitat amb l'entorn, no allunyar-se massa d'allò que es coneix. En això hi juga un paper la distància de coneixement i la distància geogràfica. La primera és segurament més important que la segona, però de més difícil tractament en un treball com aquest. Requeriria fer referència a la cultura, als coneixements, als contactes presents i del passat històric, a vegades ben remot.

Ens referirem doncs aquí només a la proximitat en termes de distància geogràfica, tot i que és clar que no tota proximitat física actua com a camí preferent, i la pròpia elaboració de

dades estadístiques que es presenta ja permet fer-se'n una idea. Tenir en compte l'element distància ajuda a descobrir la component sociogràfica de les migracions. De fet, la importància de la proximitat com a condicionant dels desplaçaments és una proposició teòrica plantejada ja fa més d'un segle per E.G. Ravenstein¹⁸, però que no sempre es té present a l'hora d'estudiar sistemes migratoris concrets.

Per treballar els fluxos segons distàncies s'han adoptat uns criteris operatius. Així, s'ha pres com a distància de les migracions entre províncies la que correspon a la distància en quilòmetres per carretera entre les capitals. Les migracions a l'interior de cada província no es tenen en compte. I s'han exclòs de l'elaboració els fluxos que s'estableixen amb les províncies insulars, ja que la distància geogràfica no té el mateix sentit quan en l'espai intermedi entre dos punts hi ha una superfície terrestre per la qual es pot optar o bé hi ha una superfície marítima, que no constitueix una opció d'assentament.

La distribució de les migracions interprovíncies segons la distància està recollida a la taula 2.9. Les dades mostren d'una manera molt clara que predominen els desplaçaments que es fan a distàncies curtes i que, en línies generals, els fluxos migratoris són decreixents a mida que augmenta la distància. Entrant en el matís, s'observa que en els tres primers quinquennis els valors relatius dels desplaçaments a distàncies superiors als 700 km presenten valors més importants, amb un màxim de 29,1% el quinquenni 1962-65. En el darrer període, 1991-95, aquests fluxos a distàncies llargues s'han reduït a 15,3% del total.

Els fluxos segons la intensitat migratòria

Fins aquí s'han tractat els fluxos interprovíncies en termes de xifres absolutes. Al mateix temps, però, s'ha recorregut a les taxes migratòries, per incorporar el fet que les possibilitats de migrar entre dos punts són funció dels estocs de població. Una altra manera de tenir en compte això és treballar amb l'índex d'intensitat migratòria, que pondera les migracions amb les poblacions dels dos extrems del desplaçament.

Aquest índex ens aproxima a la visió real dels moviments migratoris, en homogeneitzar les poblacions subjectes al desplaçament. La importància del fenomen migratori, la seva incidència, és el pes que té en les poblacions susceptibles de migrar.

Els resultats dels càlculs es recullen a la taula 2.10, on apareixen els valors de l'índex segons distàncies i per quinquennis. Fixant-nos només en la distribució total de l'índex

---

¹⁸ Ja fa més d'un segle (el 1885 i el 1889), aquest científic anglès (nascut a Alemanya) va publicar dos articles titulats "The Laws of Migration" al **Journal of the Royal Statistical Society** de Londres on enuncïava una sèrie de regularitats sobre les migracions, que encara avui són de molt interès.

d'intensitat, es poden apreciar tres nivells amb intensitats migratòries significatives --per sobre de 0,001-- i un quart nivell molt baix i amb un interval molt reduït, on es concentra el gran volum de fluxos. Això és vàlid per tots els períodes. Prenent només l'evolució dels efectius dels tres primers nivells d'intensitat, s'observa el pes dels fluxos amb intensitats altes en els seixanta, la baixa de la mobilitat en el període 1976-85 i la represa posterior, amb més fluxos en els nivells mitjos de mobilitat.

Introduint ara també la consideració de la distància, es pot veure com a mida que baixa la intensitat augmenten els efectius a més llarga distància¹⁹, i en general es compleix que les distàncies amb més efectius són les curtes, menys en el nivell més baix d'intensitat, el que no supera el 0,001. Un cop més, destaquen les peculiars característiques dels anys seixanta, que és quan es donen fluxos de forta intensitat a distàncies llargues.

Els camins preferents de les províncies

Els fluxos migratoris entre províncies no s'estableixen de forma aleatòria en l'espai, ni tampoc les regularitats observades en les distàncies migratòries donen raó de les relacions que s'estableixen entre algunes i la no-relació entre d'altres. Com es comporten doncs les províncies quant a la seva estructura de destinacions i de procedències?

Per fer una primera aproximació a un tema tan complex s'ha procedit a calcular la correlació entre les estructures d'emigració i d'immigració de les províncies (distribució percentual dels fluxos que des d'una província van o venen de la resta) per cadascun de tres períodes que s'han elegit, en els dos extrems i el centre de tota l'època considerada²⁰. Així mateix, s'ha calculat la correlació entre les estructures d'emigració i d'immigració de cada període i les del període o períodes següents.

D'aquesta manera es pot veure, en primer lloc, que l'estructura de destinacions i de procedències és simètrica en totes les províncies en els quinquennis 1981-85 i 1991-95, amb correlacions altíssimes (taula 2.11). En el quinquenni 1966-70 ho és en 34 províncies més Ceuta i Melilla. En tots aquests cassos hi ha una correlació entre l'estructura de la immigració i de l'emigració superior a 0,6. Les províncies que en aquest darrer quinquenni citat presenten un coeficient de correlació inferior són les que apareixen marcades en la figura 2.10.

En segon lloc, es constata que les estructures de desplaçament són força estables (taula 2.12). Entre el quinquenni 1981-85 i el 1991-95, en totes les províncies es troben nivells de correlació

---

¹⁹ L'últim tram de distàncies, que va de 1000 a 2000 quilòmetres, és més ampli que els anteriors.

²⁰ Com a primer període s'ha pres el 1966-70, ja que l'anterior és només de 4 anys. Els altres dos són 1981-85 i 1991-95.

superiors a 0,7, tant en les estructures d'emigració com d'immigració. En la comparació entre el quinquenni 1966-70 i els altres dos (1981-85 i 1991-95), només en 5 províncies la correlació és inferior a 0,6 en almenys una de les dues comparacions, en el cas de l'estructura de la immigració. Aquestes províncies són Barcelona, València, Alacant, Biscaia i Guipúscoa (figura 2.11). En el cas de l'estructura de la emigració, les províncies en que la correlació és inferior al 0,6 en una de les comparacions són 11, i s'hi troben les vuit províncies andaluses, dues gallegues i Madrid (figura 2.11).

Totes aquestes observacions van en la mateixa línia d'indicar un elevat grau d'estabilitat, al llarg del temps, en el comportament migratori de la majoria de les províncies. Són uns patrons de comportament que es mantenen més enllà de les conjuntures, tot i les oscil·lacions. I, especialment en l'actualitat, l'alta coincidència entre les estructures d'emigració i d'immigració fa pensar en la possible existència de tipus de desplaçaments usuals, que responen a comportaments establerts i que, a vegades, queden emmascarats pels fluxos més extraordinaris. Alguns d'aquests desplaçaments usuals es fan a distàncies curtes, entre províncies veïnes, reflectint sovint simplement una ampliació de l'àmbit de mobilitat. Altres es produeixen a més llarga distància, com a resultat de relacions institucionalitzades --en el sentit sociològic del terme-- i, igualment, com a continuació de vincles d'anteriors migracions. Aquí es podria pensar també en el tema de les xarxes migratòries.

Una visió de conjunt dels fluxos segons la intensitat

Per completar aquesta anàlisi de la xarxa de fluxos, s'ha procedit a representar sobre mapes els corrents que atanyen una intensitat migratòria de primer i segon nivell, segons els càlculs que s'han presentat a la taula 2.10. D'aquesta manera es pot veure no només quants fluxos hi ha i a quina distància es dirigeixen sinó també entre quines províncies ocorren (figures 2.12, 2.13 i 2.14).

El conjunt de les tres figures posa de relleu algunes qüestions interessants. En primer terme, és clara la importància de la proximitat, que ja s'havia constatat anteriorment. Fins al punt que, pels quinquennis 1981-85 i 1991-95, tots els fluxos d'intensitat alta i la gran majoria dels de segona intensitat tenen lloc entre províncies limítrofs. Les excepcions d'aquest segon nivell, d'altra banda, no traspassen més de dos límits provincials. El quinquenni 1966-70 és diferent. En els mapes corresponents es poden veure molt clarament uns fluxos a llarga distància, en les dues intensitats, però també s'hi poden distingir fluxos limítrofs, o bé que salten una sola província.

Una altra constatació és la pràctica inexistència de fluxos de doble sentit en el quinquenni 1966-70 i, en canvi, la seva proliferació el 1991-95. I també, pel darrer quinquenni, cal destacar l'extensió d'aquests fluxos curts en el mapa, cap al sud i cap a l'oest, especialment en relació al quinquenni anterior.

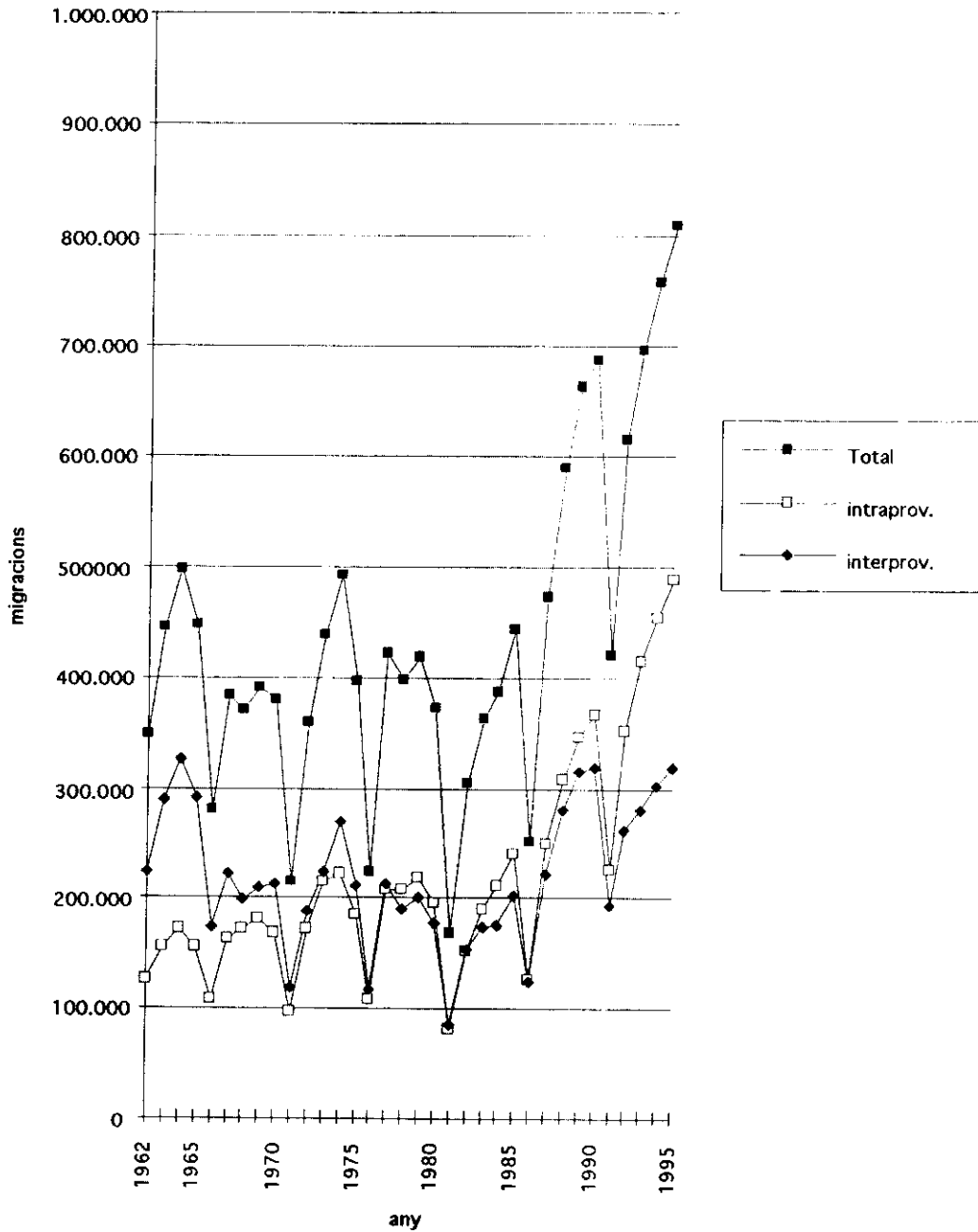
Hi hauria la possibilitat d'estendre la representació --i, per tant, l'anàlisi sobre el territori-- als fluxos de tercer nivell d'intensitat. Amb les dades de la taula 2.10 ja quedava clar que aquest tercer nivell conté la major part de la resta de fluxos a distància curta, de manera que, en els dos últims quinquennis, aquest nivell completa quasi la totalitat dels fluxos inferiors a 200 quilòmetres. I també hi apareixen fluxos a distància llarga, en tots els quinquennis.

L'aproximació a les migracions sota la perspectiva de la intensitat migratòria fa emergir la importància d'uns desplaçaments de població molt integrats en el territori i en la realitat social, múltiple i diversa, de la Península, desplaçaments no relacionables amb fenòmens extraordinaris sinó amb el funcionament normal dels diferents pobles que s'hi troben. Són aquests uns desplaçaments permanentment presents en la dinàmica social, que suposen una mobilitat de fons que, amb bones estadístiques, hauria d'aparèixer sempre. Atesos els canvis en l'estructura dels llocs de treball que es presenten en el capítol tercer, es pot fer la hipòtesi que tindrien tendència a augmentar, com de fet ho reflecteixen l'extensió dels fluxos de distància curta.

Al mateix temps, la presència de certs fluxos de distància llarga i en els dos sentits que apareixen en el darrer quinquenni entre zones en les quals, especialment durant els anys seixanta, hi va haver forta migració insinua la inèrcia dels fenòmens migratoris, per mecanismes de transmissió oral, entorn familiar ampli i veïnatge.

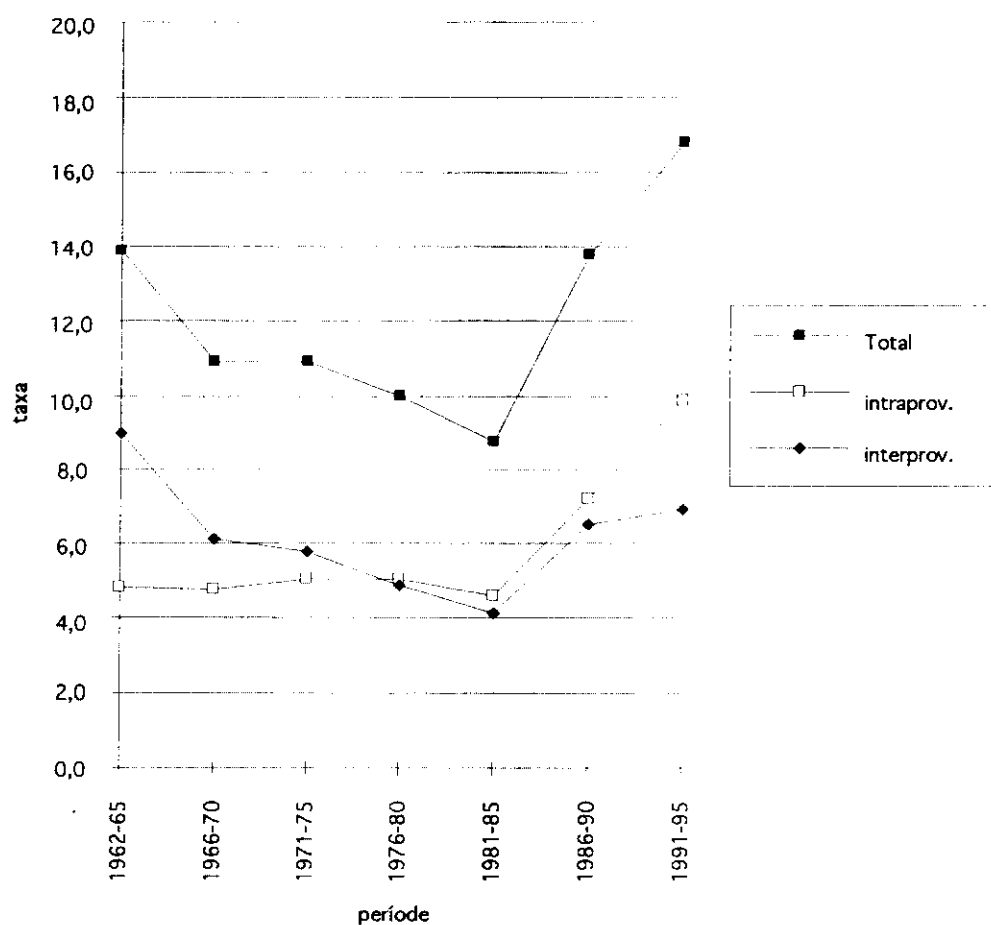
Tractar a fons totes aquestes qüestions seria molt interessant, però requeriria anar molt més enllà del que permeten els límits d'aquest treball.

Figura 2.1. Migracions interiors a Espanya. Xifres absolutes. 1962-1995

Font: INE (diversos anys), Anuario Estadístico de España

Figura 2.2. Migració interior a Espanya. Taxes. 1962-1995

Fonts:

Estadística de variacions residencials

INE (diversos anys), Anuario Estadístico de España

Població*

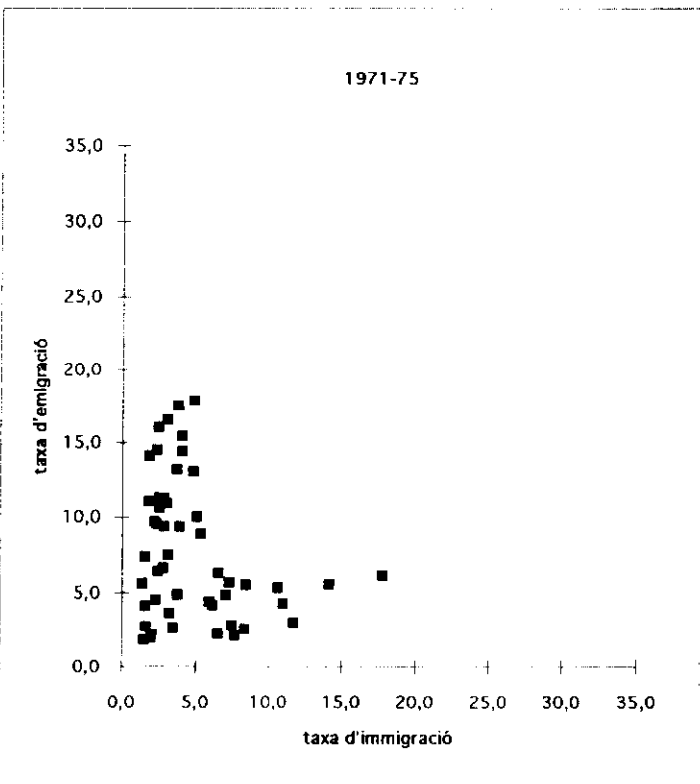
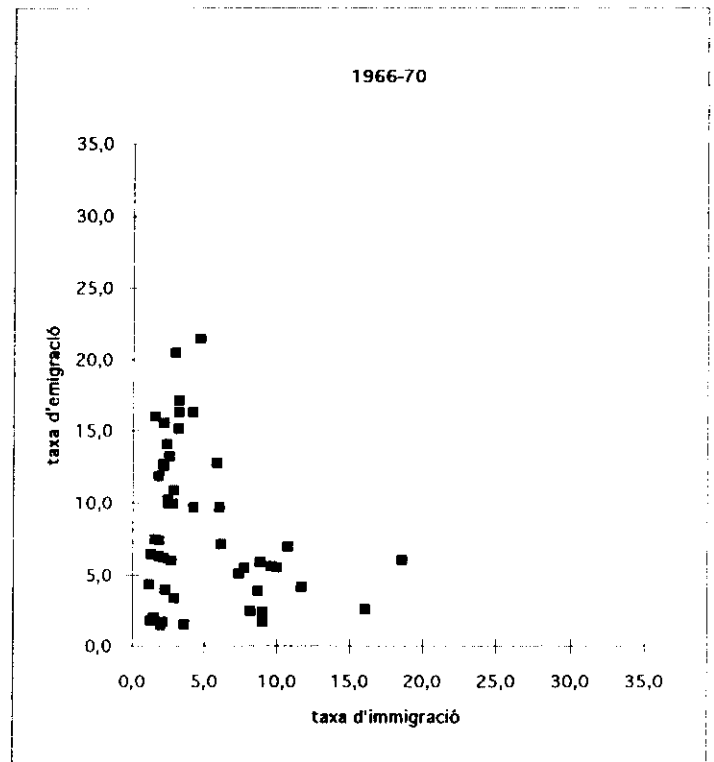
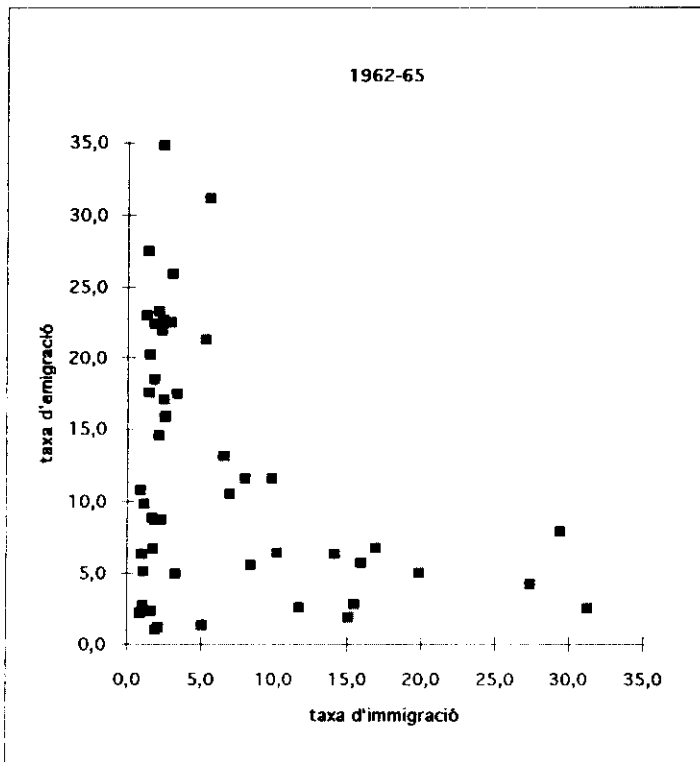
1960, 1970 i 1981: INE (1987), Poblaciones de hecho de los municipios españoles según los censos oficiales de 1900 a 1981. Madrid

1965, 1975, 1986 i 1991: INE, censos i padrons

1996: INE, dades facilitades per internet del padró de 1996

* població de dret (excepte 1965)

Figura 2.3. Taxes d'immigració i emigració interprovincial de les províncies espanyoles.
Períodes 1962-65, 1966-70 i 1971-75

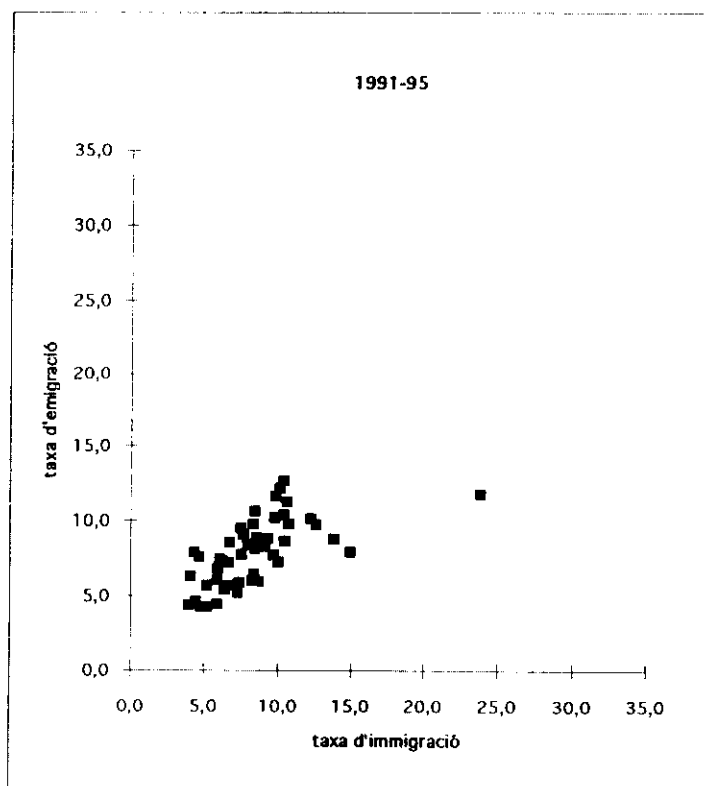
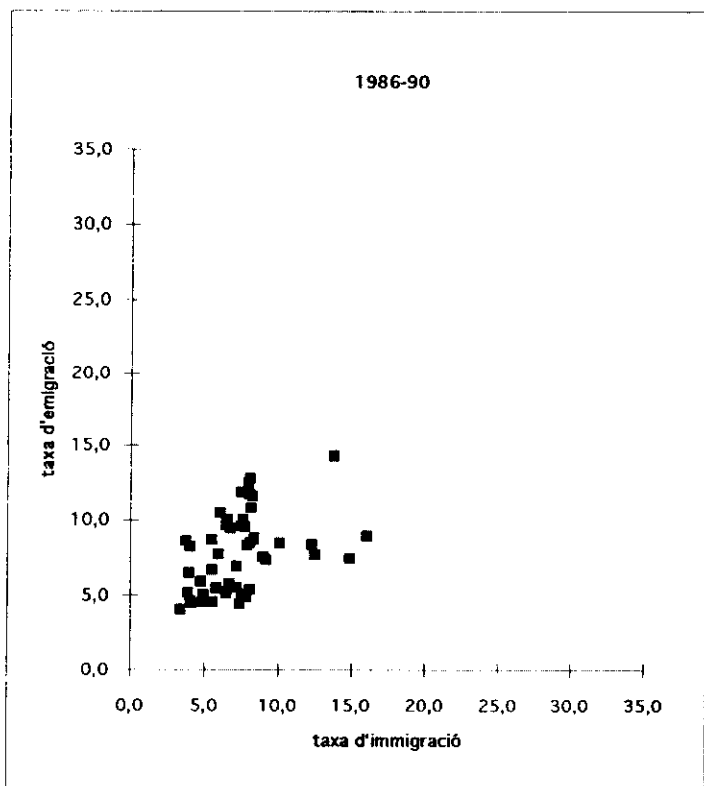
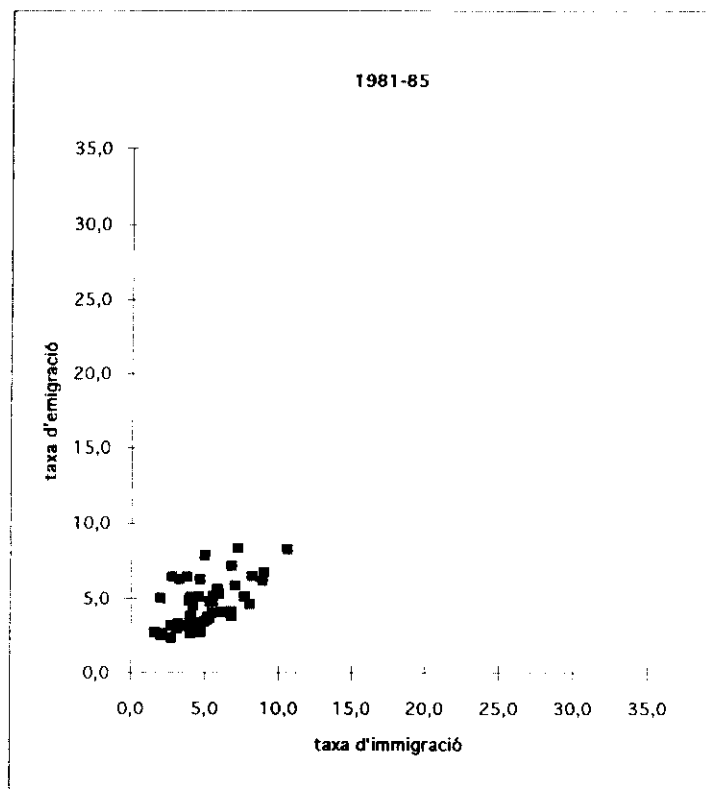
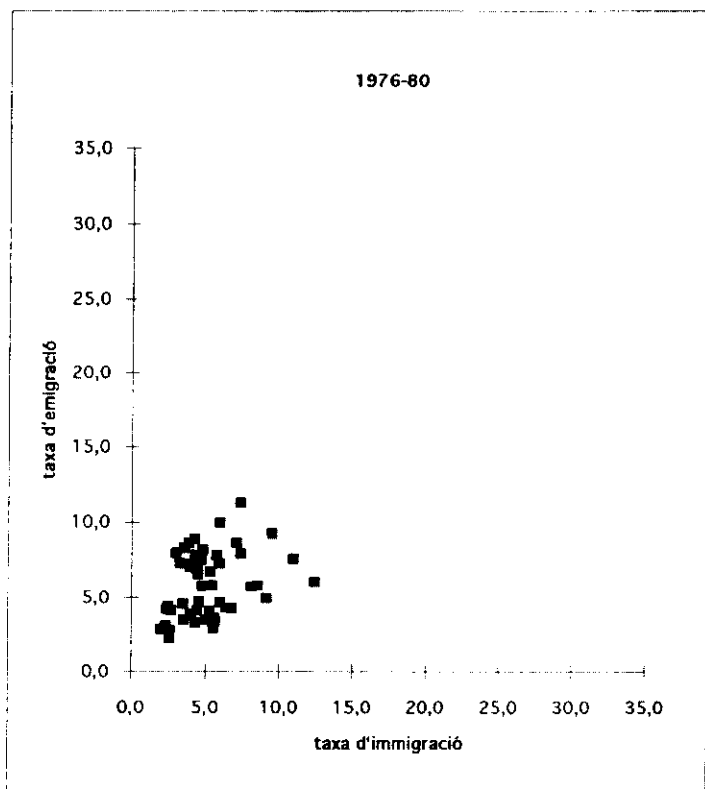

Fonts:
 Estadística de Variacions Residencials:
 INE (diversos anys), Anuario Estadístico de España
 Població*:
 1960 i 1970: INE (1987), Poblaciones de hecho de los municipios españoles según los censos oficiales de 1900 a 1981. Madrid
 1965 i 1975: INE, padrons

*població de dret (excepte 1965)

Figura 2.4. Taxes d'immigració i emigració interprovincial de les províncies espanyoles.
Períodes 1976-80, 1981-85, 1986-90 i 1991-95

Fonts:

Estadística de Variacions Residencials:

INE (diversos anys), Anuario Estadístico de España

Població*:

1981: INE (1987), Poblaciones de hecho de los municipios españoles según los censos oficiales de 1900 a 1981. Madrid

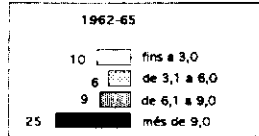
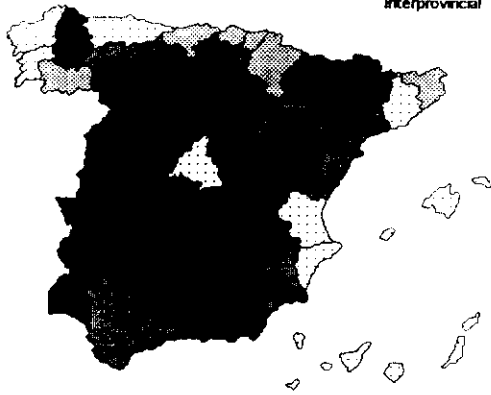
1975, 1986 i 1991: INE, censos i padrons

1996: dades facilitades per l'INE a partir d'Internet del padró de 1996

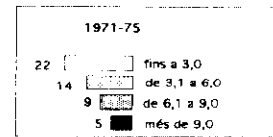
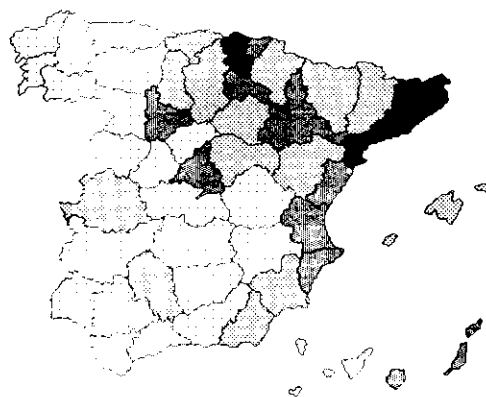
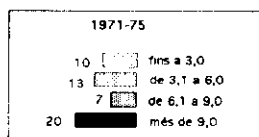
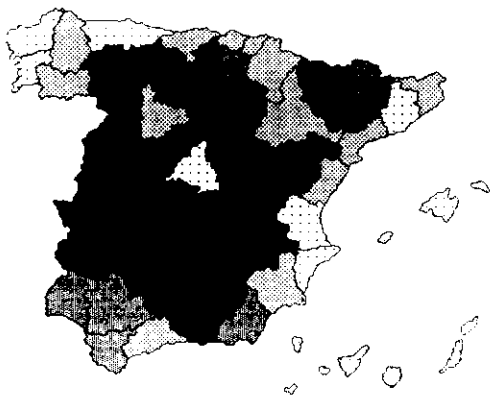
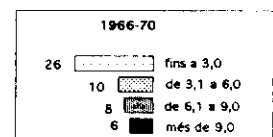
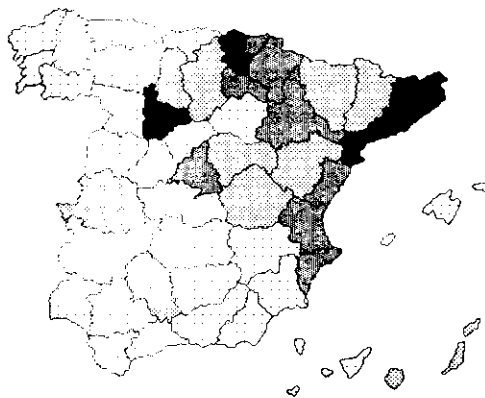
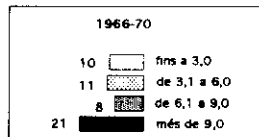
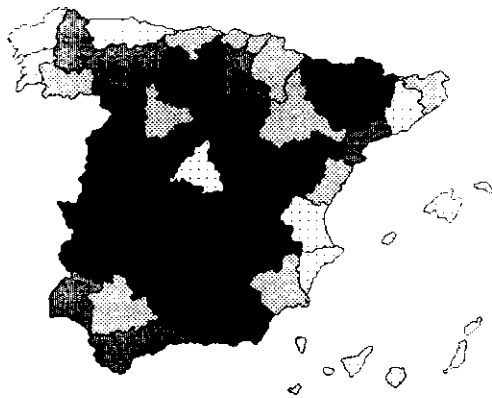
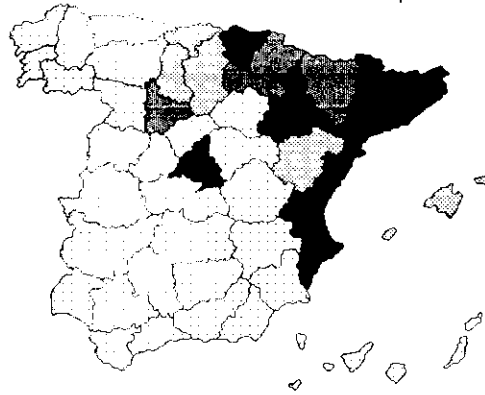
*població de dret

Figura 2.5. Taxes d'emigració i d'immigració interprovincial (per mil). Períodes 1962-65, 1966-70 i 1971-75

Taxes d'emigració interprovincial

Taxes d'immigració interprovincial

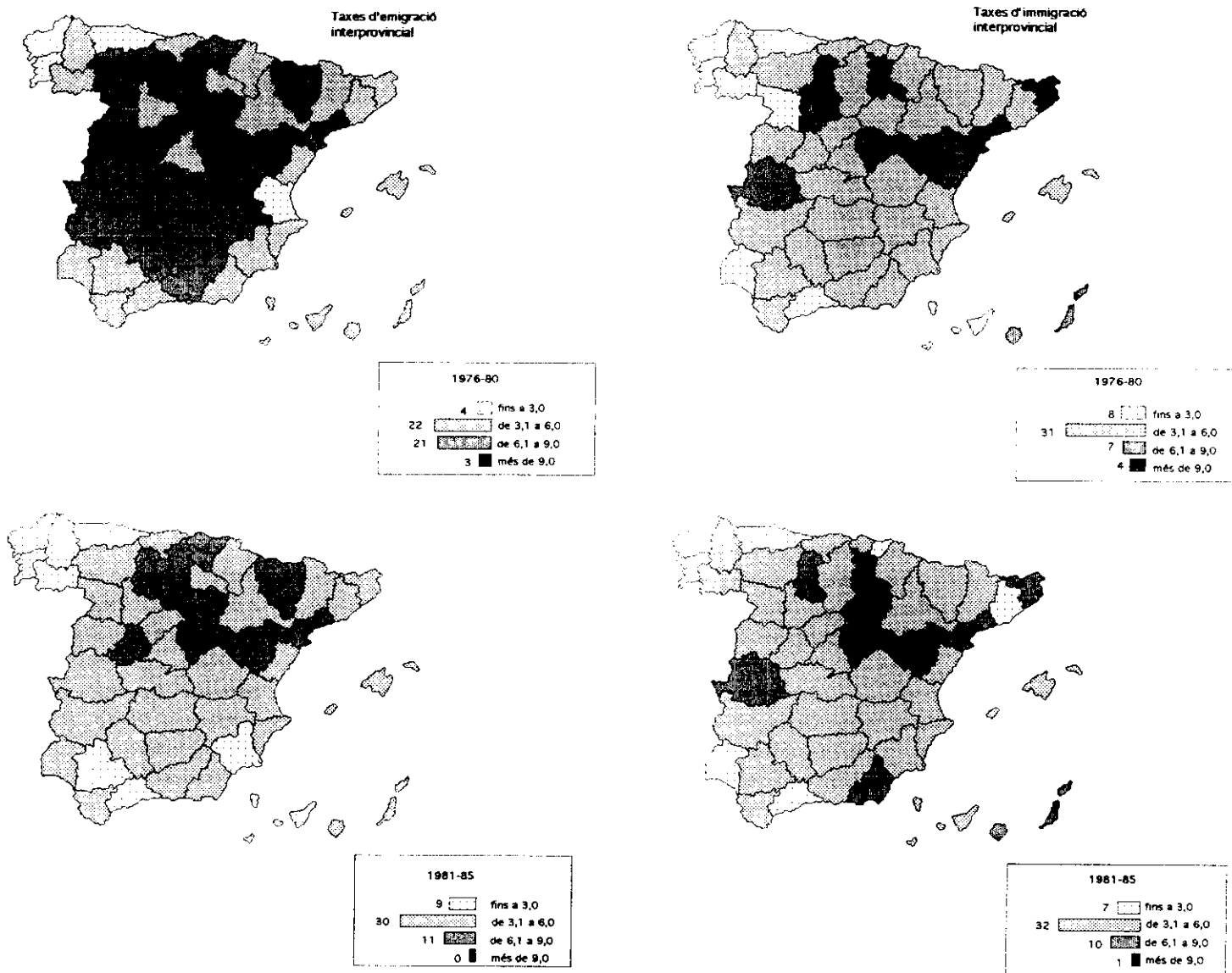

Foncs:
 Estadística de variacions residencials
 INE (diversos anys), Anuario Estadístico de España
 Població*

1960 i 1970: INE (1987), Poblaciones de hecho de los municipios españoles según los censos de 1900 a 1981. Madrid
 1965 i 1975: INE, padrons

* població de dret (excepte 1965)

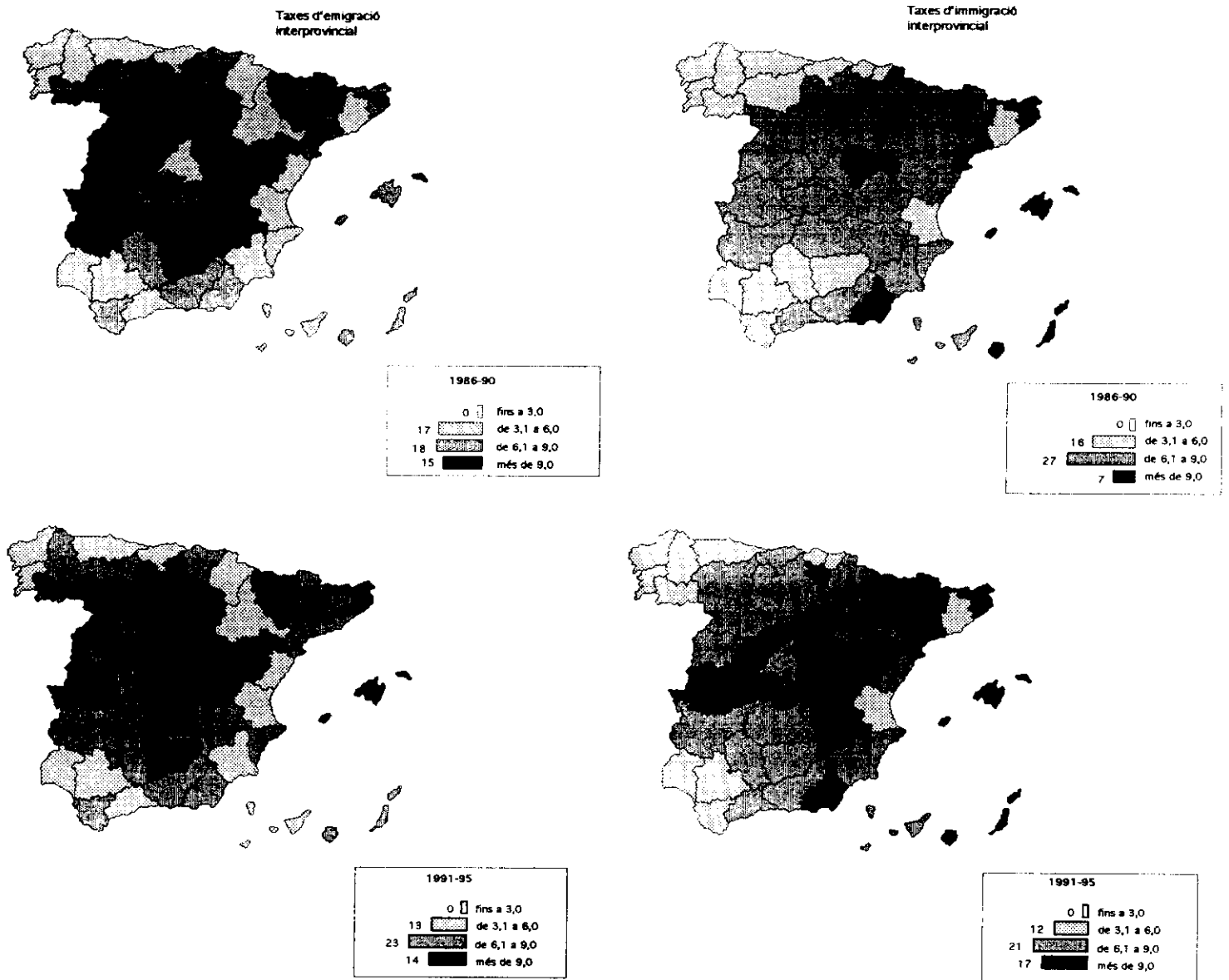
Figura 2.6. Taxes d'emigració i d'immigració interprovincial (per mil). Períodes 1976-80 i 1981-85

Fonts:
 Estadística de variacions residencials
 INE (diversos anys), Anuario Estadístico de España
 Població*
 1981: INE (1987), Poblaciones de hecho de los municipios españoles según los censos de 1900 a 1981. Madrid
 1975 i 1986: INE, padrons

* població de dret

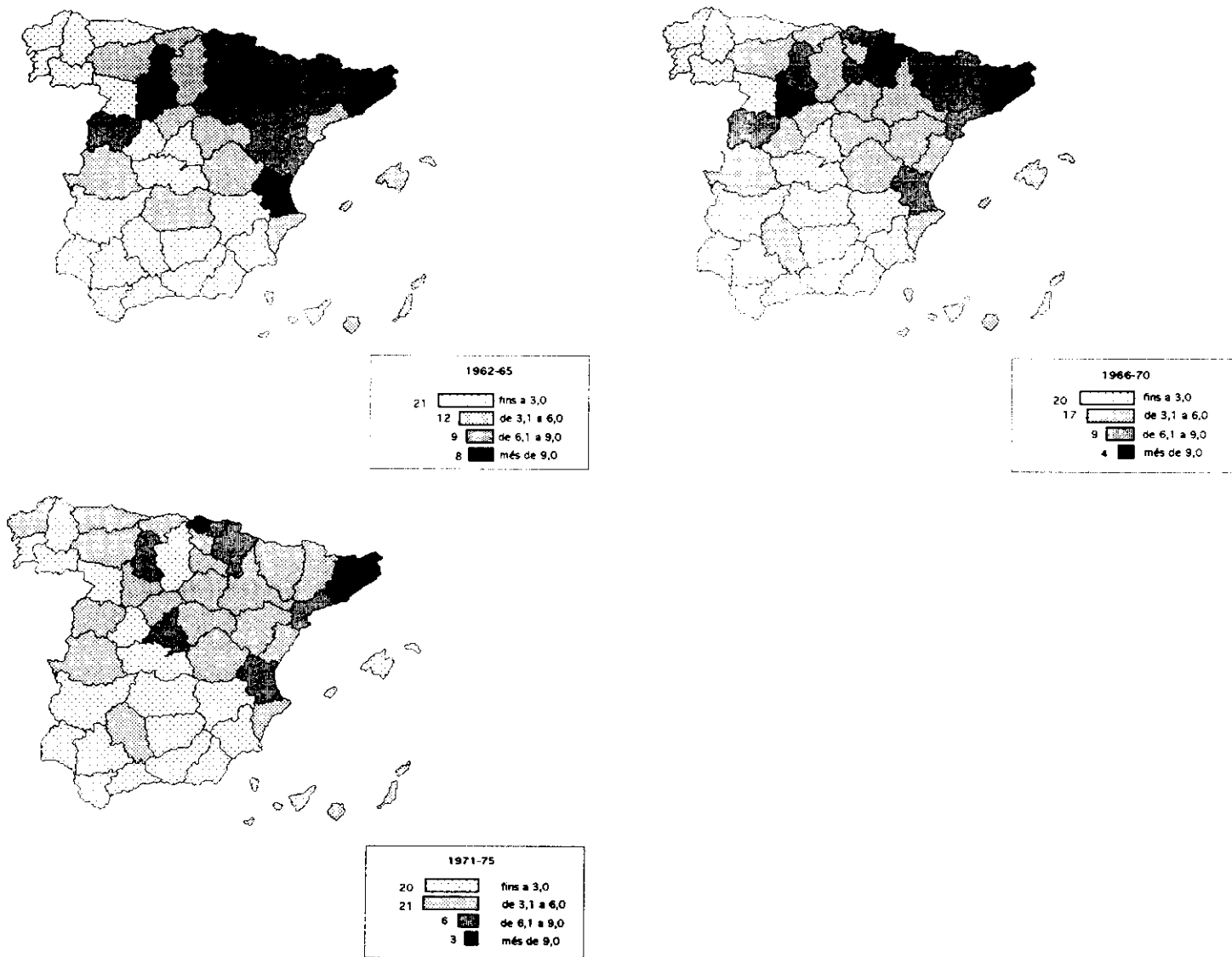
Figura 2.7. Taxes d'emigració i d'immigració interprovincial (per mil). Períodes 1986-90 i 1991-95

Fonts:
 Estadística de variacions residencials
 INE (diversos anys), Anuario Estadístico de España
 Població*
 1986 i 1991: INE, censos i padrons
 1996: dades facilitades per l'INE a través d'internet del padró de 1996

* població de dret

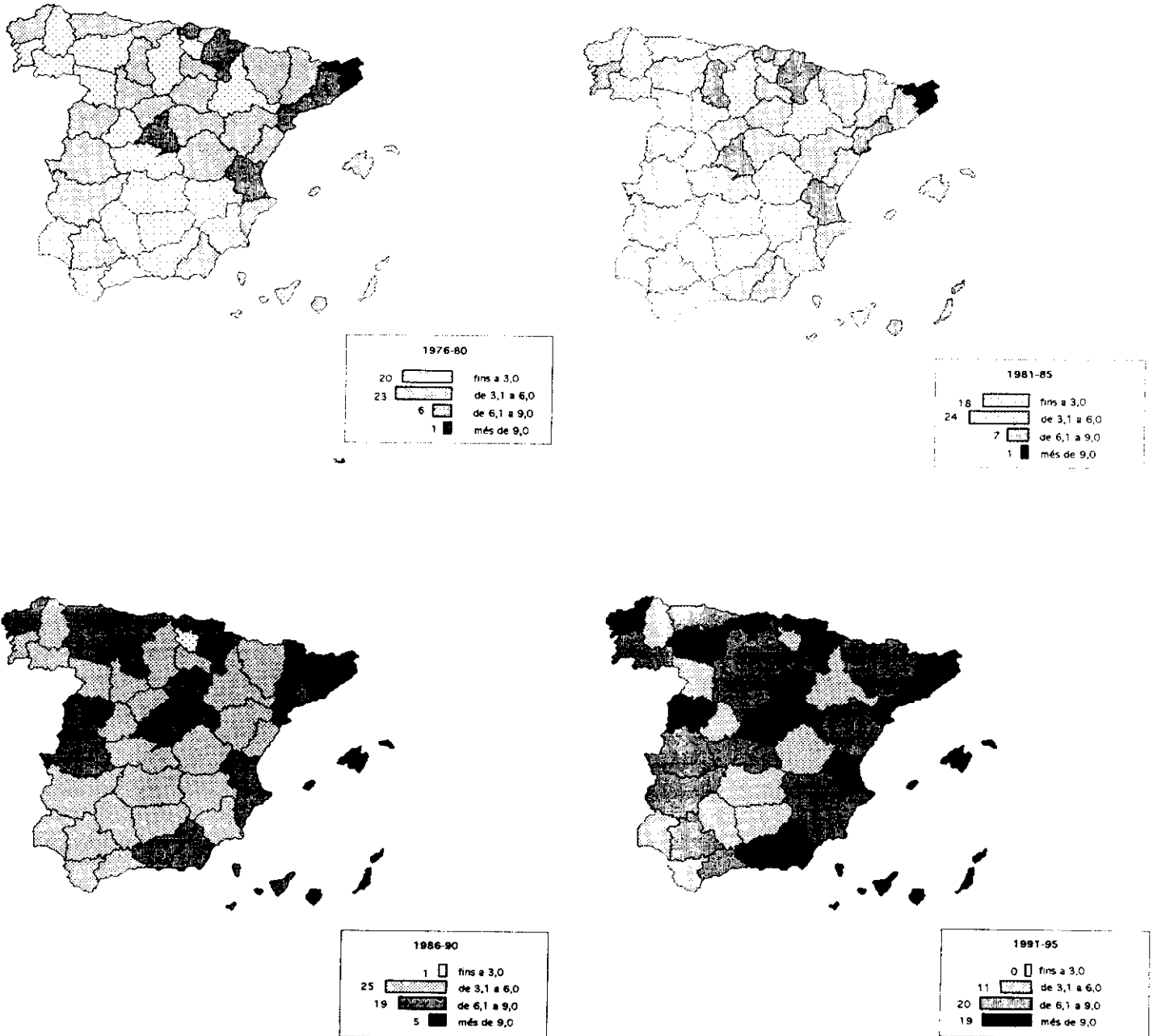
Figura 2.8. Taxes de migració intraprovincial (per mil). Períodes 1962-65, 1966-70 i 1971-75

Fonts:
 Estadística de variacions residencials
 INE (diversos anys), Anuario Estadístico de España
 Població*
 1960 i 1970: INE (1987), Poblaciones de hecho de los municipios españoles según los censos de 1900 a 1981, Madrid
 1965 i 1975: INE, padrons

* població de dret (excepte 1965)

Figura 2.9. Taxes de migració intraprovincial (per mil). Períodes 1976-80, 1981-85, 1986-90 i 1991-95

Fonts:
 Estadística de variacions residencials
 INE (diversos anys), Anuario Estadístico de España
 Població*
 1981: INE (1987), Poblaciones de hecho de los municipios españoles según los censos de 1900 a 1981. Madrid
 1975, 1986 i 1991: INE, censos i padrons
 1996: dades facilitades per l'INE a través d'Internet del padró de 1996

* població de dret

Figura 2.10. Províncies que presenten una correlació entre l'estructura de la immigració i de l'emigració inferior a 0,6 en el quinquenni 1966-70

Figura 2.11. Províncies que presenten una correlació inferior a 0,6 entre les estructures d'immigració o d'emigració del quinquenni 1966-70 i les d'un o tots dos quinquennis 1981-85 i/o 1991-95

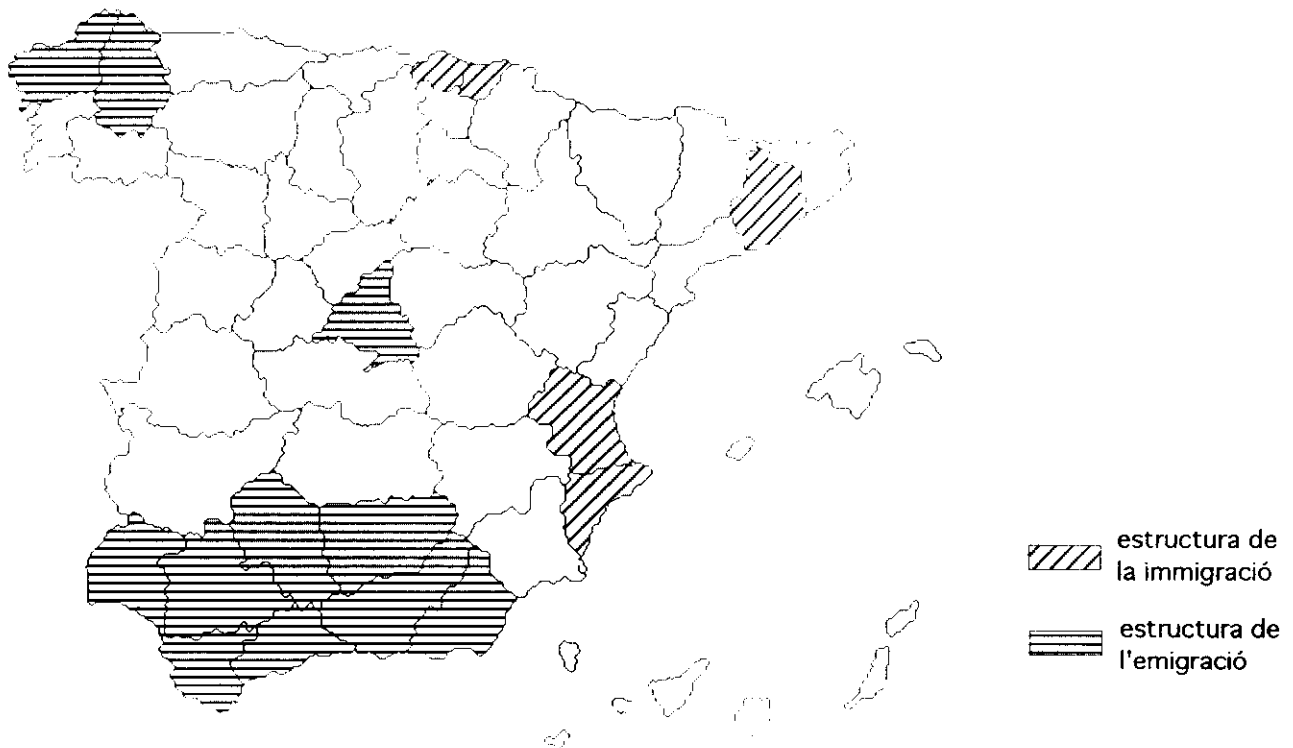
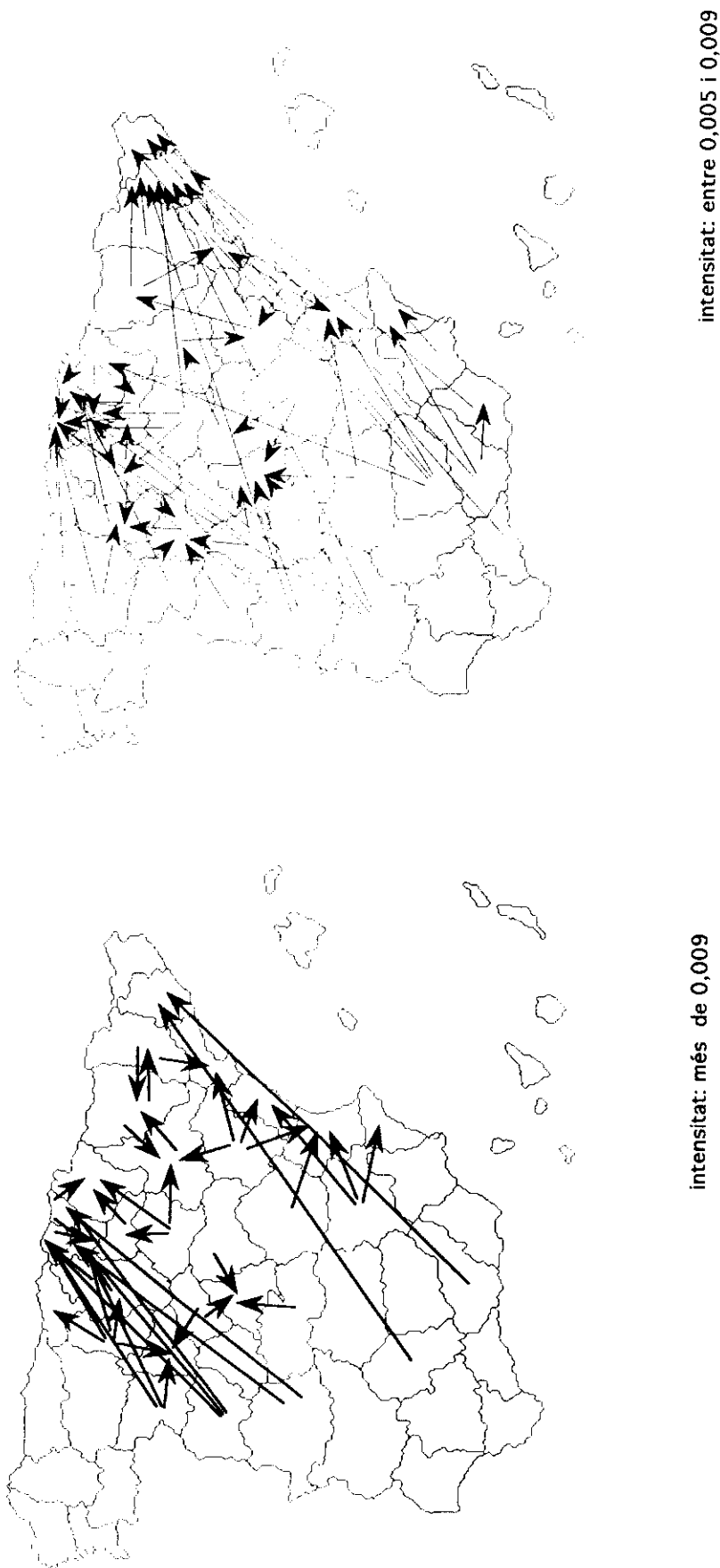

Figura 2.12. Principals fluxos migratoris segons intensitat. Espanya 1966-70

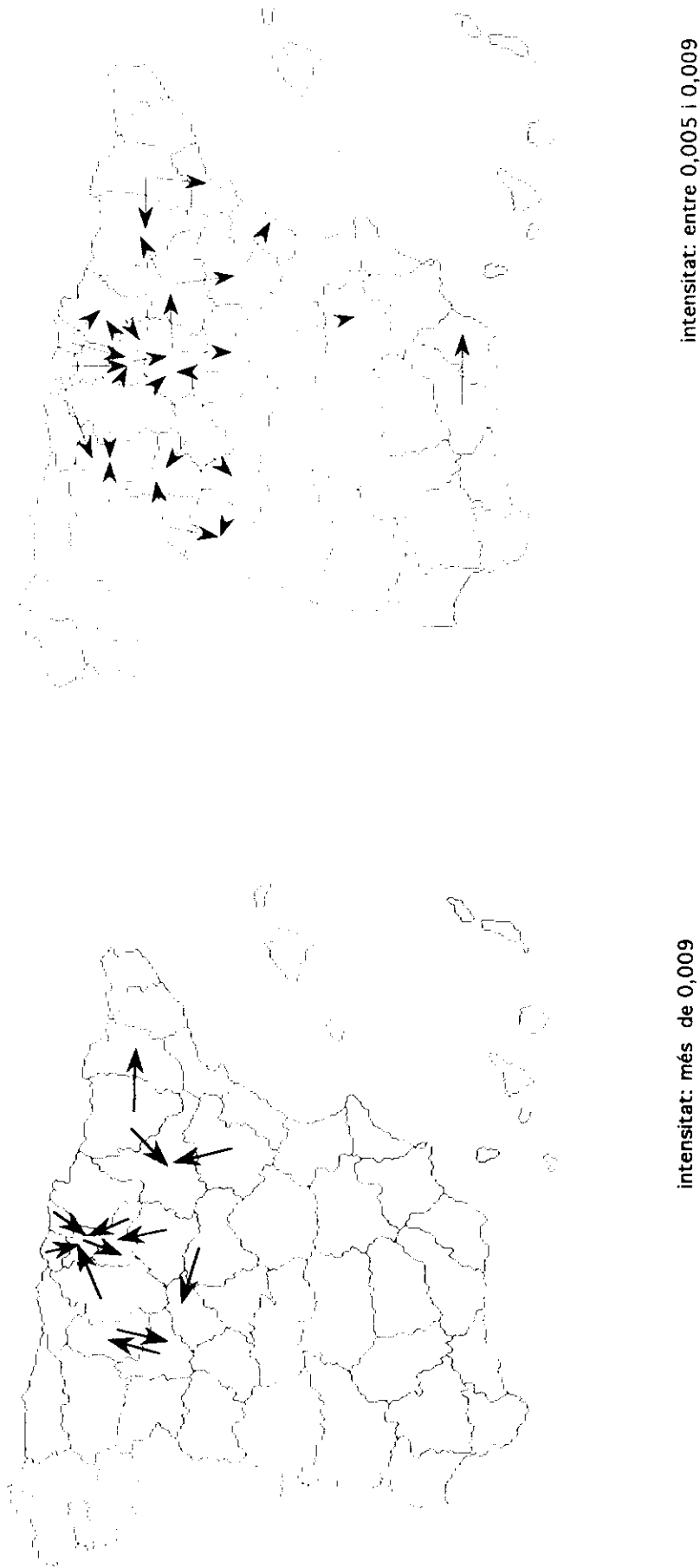
Fonts:
Migracions:
INE (diversos anys), Anuario Estadístico de España. Madrid
Població*:
1965, padró de població de 1965
1970, INE (1987), Poblaciones de hecho de los municipios españoles según los censos de 1900 a 1981. Madrid

* 1965, població de fet; 1970, població de dret

Nota: En alguns casos (especialment els fluxos cap al País Basc) s'han unificat diverses línies en una mateixa punta de fletxa, per clarificar la figura

Figura 2.13. Principals fluxos migratoris segons intensitat. Espanya 1981-85

Fonts:

Migracions:

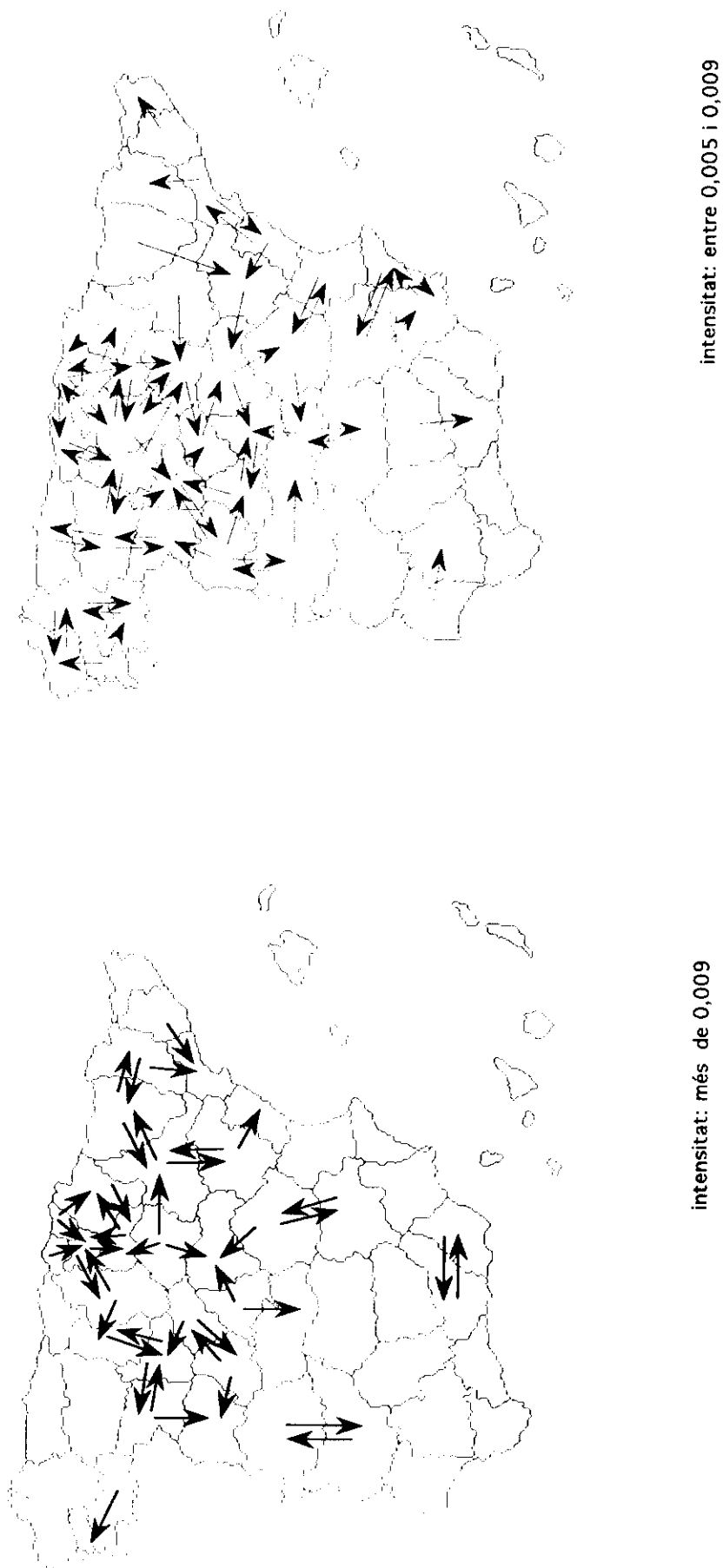
INE (diversos anys), Anuario Estadístico de España. Madrid

Població*:

1981, INE (1987), Poblaciones de hecho de los municipios españoles según los censos de 1900 a 1981. Madrid
1986, padró de 1986

* població de diret

Figura 2.14. Principals fluxos migratoris segons intensitat. Espanya 1991-95

Fons:
Migracions:
INE (diversos anys), Anuario Estadístico de España, Madrid
Població*:
1991 i 1996, censos i padrons

*població de dret

Taula 2.1. Comparació dels valors de les migracions interiors entre l'estadística de variacions residencials i els censos de població

Migracions interprovincials

període	estadística de variacions residencials*	període	cens***	diferència EVR-cens
1962-70**	2.148.959	1961-70	2.543.346	-394.387
1971-80	1.912.135	1971-80	1.894.228	17.907
1981-90	2.053.621	1981-90	1.617.095	436.526

Migracions intraprovincials

període	estadística de variacions residencials*	període	cens***	diferència EVR-cens
1962-70**	1.395.426	1961-70	1.703.083	-307.657
1971-80	1.825.191	1971-80	1.912.473	-87.282
1981-90	2.275.270	1981-90	2.150.035	125.235

Fonts:

EVR:INE (diversos anys), Anuario Estadístico de España

Censos: INE, censos de població de 1970, 1981 i 1991

* inclou Ceuta i Melilla, però no els "altres territoris" i les persones procedent de l'estranger

** L'estadística de variacions residencials s'inicia l'any 1962, mentre que el cens abarca un període de 10 anys, des de 1961

*** Per les característiques de la mateixa font no s'inclou la població de menys de deu anys

Taula 2.2. Fluxos migratoris interprovincials de cada període segons el nombre d'efectius del flux*. Xifres absolutes

Nombre de migrants	Períodes						
	1962-65**	1966-70	1971-75	1976-80	1981-85	1986-90	1991-95
Efectius del flux							
més 10.000	358.548	223.175	161.775	0	20.738	56.287	114.526
7.500-9.999	121.427	57.673	59.340	25.970	7.678	34.622	32.591
5.000-7.499	76.289	85.177	77.051	69.514	37.199	113.070	152.996
2.000-4.999	205.278	208.837	223.929	233.679	180.590	406.331	403.432
1.000-1.999	110.499	133.334	152.690	179.275	165.592	196.810	194.834
750-999	44.061	40.567	48.348	62.149	52.980	85.263	80.921
500-749	49.404	64.972	61.191	72.568	71.621	95.057	98.839
250-499	62.388	68.852	80.709	88.140	98.286	115.169	112.653
100-249	45.214	60.049	66.482	83.181	74.467	88.675	94.749
menys 100	46.832	51.041	52.832	55.554	85.858	50.586	49.939
Total	1.119.940	993.677	984.347	870.030	795.009	1.241.870	1.335.480
Percentatge							
Efectius del flux							
més 10.000	32,0	22,5	16,4	0,0	2,6	4,5	8,6
7.500-9.999	10,8	5,8	6,0	3,0	1,0	2,8	2,4
5.000-7.499	6,8	8,6	7,8	8,0	4,7	9,1	11,5
2.000-4.999	18,3	21,0	22,7	26,9	22,7	32,7	30,2
1.000-1.999	9,9	13,4	15,5	20,6	20,8	15,8	14,6
750-999	3,9	4,1	4,9	7,1	6,7	6,9	6,1
500-749	4,4	6,5	6,2	8,3	9,0	7,7	7,4
250-499	5,6	6,9	8,2	10,1	12,4	9,3	8,4
100-249	4,0	6,0	6,8	9,6	9,4	7,1	7,1
menys 100	4,2	5,1	5,4	6,4	10,8	4,1	3,7
Total	100	100	100	100	100	100	100

* exclosos fluxos intraprovincials i els de Ceuta i Melilla

** només quatre anys

Font: INE (diversos anys), Anuario Estadístico de España

Taula 2.3. Nombre de fluxos migratoris interprovincials de cada període segons el nivell d'efectius*. Xifres absolutes

Nombre de fluxos segons efectius	Períodes							
	1962-65**	1966-70	1971-75	1976-80	1981-85	1986-90	1991-95	
Efectius del flux								
més 10.000	18	13	9	0	2	4	7	
7.500-9.999	14	7	7	3	1	4	4	
5.000-7.499	12	14	13	11	6	19	25	
2.000-4.999	66	69	72	80	60	128	130	
1.000-1.999	79	95	108	130	116	145	141	
750-999	51	47	55	73	63	97	92	
500-749	81	105	100	117	118	154	161	
250-499	180	196	222	250	281	324	321	
100-249	289	381	425	528	479	552	587	
menys 100	1.660	1.523	1.439	1.258	1.324	1.023	982	
Total	2.450	2.450	2.450	2.450	2.450	2.450	2.450	2.450
Percentatge								
Efectius del flux								
més 10.000	0,7	0,5	0,4	0,0	0,1	0,2	0,3	
7.500-9.999	0,6	0,3	0,3	0,1	0,0	0,2	0,2	
5.000-7.499	0,5	0,6	0,5	0,4	0,2	0,8	1,0	
2.000-4.999	2,7	2,8	2,9	3,3	2,4	5,2	5,3	
1.000-1.999	3,2	3,9	4,4	5,3	4,7	5,9	5,8	
750-999	2,1	1,9	2,2	3,0	2,6	4,0	3,8	
500-749	3,3	4,3	4,1	4,8	4,8	6,3	6,6	
250-499	7,3	8,0	9,1	10,2	11,5	13,2	13,1	
100-249	11,8	15,6	17,3	21,6	19,6	22,5	24,0	
menys 100	67,8	62,2	58,7	51,3	54,0	41,8	40,1	
Total	100	100	100	100	100	100	100	100

* exclosos fluxos intraprovincials i els de Ceuta i Melilla

** només quatre anys

Font: INE (diversos anys), Anuario Estadístico de España

Taula 2.4. Fluxos de migració interprovincial en els quals com a mínim un dels dos extrems és una província de més d'un milió d'habitants*, segons efectius del flux

Nombre de migrants		Períodes						
Efectius del flux		1962-65**	1966-70	1971-75	1976-80	1981-85	1986-90	1991-95
més 10.000		358.548	223.175	161.775	0	20.738	56.287	114.526
7.500-9.999		121.427	57.673	59.340	25.970	7.678	34.622	32.591
5.000-7.499		62.378	79.206	77.051	69.514	37.199	107.868	147.845
2.000-4.999		158.036	173.967	185.685	222.001	173.117	355.758	350.688
1.000-1.999		69.743	90.319	115.318	134.373	136.869	141.556	129.860
750-999		19.620	24.109	32.537	45.994	39.186	54.507	59.243
500-749		22.577	39.623	37.366	52.278	51.493	50.024	54.810
250-499		35.398	38.330	48.271	49.743	57.717	59.915	58.359
100-249		23.577	28.891	31.333	35.088	31.213	35.222	37.775
menys 100		17.274	17.521	16.513	14.878	16.665	12.582	11.108
Total		888.578	772.814	765.189	649.839	571.875	908.341	996.805

Nombre de fluxos segons efectius		Períodes						
Efectius del flux		1962-65**	1966-70	1971-75	1976-80	1981-85	1986-90	1991-95
més 10.000		18	13	9	0	2	4	7
7.500-9.999		14	7	7	3	1	4	4
5.000-7.499		10	13	13	11	6	18	24
2.000-4.999		49	56	59	75	57	111	112
1.000-1.999		50	64	81	96	94	103	94
750-999		23	28	37	54	47	62	67
500-749		37	64	60	84	85	79	89
250-499		99	108	130	140	163	164	165
100-249		147	182	196	219	199	212	230
menys 100		521	433	376	286	314	211	176
Total		968	968	968	968	968	968	968

* segons el Padró de 1996

** només quatre anys

Font: INE (diversos anys), Anuario Estadístico de España

Taula 2.5. Pes de les migracions interprovincials en què intervien les províncies de més d'un milió d'habitants sobre el total (percentatge) de cada classe, segons els efectius del flux

Migracions	Períodes							
	1962-65**	1966-70	1971-75	1976-80	1981-85	1986-90	1991-95	
Efectius del flux								
més 10.000	100,0	100,0	100,0	0,0	100,0	100,0	100,0	100,0
7.500-9.999	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
5.000-7.499	81,8	93,0	100,0	100,0	100,0	95,4	96,6	
2.000-4.999	77,0	83,3	82,9	95,0	95,9	87,6	86,9	
1.000-1.999	63,1	67,7	75,5	75,0	82,7	71,9	66,7	
750-999	44,5	59,4	67,3	74,0	74,0	63,9	73,2	
500-749	45,7	61,0	61,1	72,0	71,9	52,6	55,5	
250-499	56,7	55,7	59,8	56,4	58,7	52,0	51,8	
100-249	52,1	48,1	47,1	42,2	41,9	39,7	39,9	
menys 100	36,9	34,3	31,3	26,8	19,4	24,9	22,2	
Total	79,3	77,8	77,7	74,7	71,9	73,1	74,6	
Nombre de fluxos								
Efectius del flux								
més 10.000	100,0	100,0	100,0	0,0	100,0	100,0	100,0	100,0
7.500-9.999	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
5.000-7.499	83,3	92,9	100,0	100,0	100,0	94,7	96,0	
2.000-4.999	74,2	81,2	81,9	93,8	95,0	86,7	86,2	
1.000-1.999	63,3	67,4	75,0	73,8	81,0	71,0	66,7	
750-999	45,1	59,6	67,3	74,0	74,6	63,9	72,8	
500-749	45,7	61,0	60,0	71,8	72,0	51,3	55,3	
250-499	55,0	55,1	58,6	56,0	58,0	50,6	51,4	
100-249	50,9	47,8	46,1	41,5	41,5	38,4	39,2	
menys 100	31,4	28,4	26,1	22,7	23,7	20,6	17,9	
Total	39,5	39,5	39,5	39,5	39,5	39,5	39,5	

* segons el Padró de 1996

** només quatre anys

Font: INE (diversos anys), Anuario Estadístico de España

Taula 2.6. Fluxos migratoris interprovincials entre les províncies amb més d'un milió d'habitants*, segons efectius del flux

Nombre de migrants	Períodes							
	1962-65**	1966-70	1971-75	1976-80	1981-85	1986-90	1991-95	
Efectius del flux								
més 10.000	45.796	47.181	24.331	0	0	0	11.623	
7.500-9.999	19.684	0	17.684	0	7.678	7.631	8.888	
5.000-7.499	0	5.035	0	30.192	7.327	53.321	69.141	
2.000-4.999	39.371	51.535	66.337	76.376	73.656	109.070	102.351	
1.000-1.999	21.877	23.772	30.314	26.586	19.601	11.555	13.379	
750-999	5.222	3.587	7.786	6.964	8.398	9.218	11.686	
500-749	3.884	8.680	5.531	8.252	7.892	10.951	9.133	
250-499	5.803	5.260	5.080	5.789	7.960	6.494	6.594	
100-249	3.219	3.082	2.977	2.969	3.059	2.934	2.511	
menys 100	1.390	1.082	906	224	574	0	0	
Total	146.246	149.214	160.946	157.352	136.145	211.174	235.306	
Percentatge sobre el total dels fluxos migratoris	13,1	15,0	16,3	18,1	17,1	17,0	17,6	
Percentatge								
Efectius del flux								
més 10.000	31,3	31,6	15,1	0,0	0,0	0,0	4,9	
7.500-9.999	13,5	0,0	11,0	0,0	5,6	3,6	3,8	
5.000-7.499	0,0	3,4	0,0	19,2	5,4	25,2	29,4	
2.000-4.999	26,9	34,5	41,2	48,5	54,1	51,6	43,5	
1.000-1.999	15,0	15,9	18,8	16,9	14,4	5,5	5,7	
750-999	3,6	2,4	4,8	4,4	6,2	4,4	5,0	
500-749	2,7	5,8	3,4	5,2	5,8	5,2	3,9	
250-499	4,0	3,5	3,2	3,7	5,8	3,1	2,8	
100-249	2,2	2,1	1,8	1,9	2,2	1,4	1,1	
menys 100	1,0	0,7	0,6	0,1	0,4	0,0	0,0	
Total	100	100	100	100	100	100	100	

* segons el Padró de 1996

** només quatre anys

Font: INE (diversos anys), Anuario Estadístico de España

Taula 2.7. Fluxos migratoris interprovincials entre les províncies amb més d'un milió d'habitants*, segons efectius del flux

Efectius del flux	Nombre de fluxos segons efectius									
	Períodes									
	1962-65**	1966-70	1971-75	1976-80	1981-85	1986-90	1991-95			
més 10.000	2	3	1	0	0	0	0	1		
7.500-9.999	2	0	2	0	1	1	1	1		
5.000-7.499	0	1	0	5	1	1	9	11		
2.000-4.999	12	17	20	26	24	32	30	30		
1.000-1.999	14	17	21	19	13	8	10	10		
750-999	6	4	9	8	10	10	13	13		
500-749	6	14	9	13	13	17	15	15		
250-499	16	14	14	16	21	17	17	17		
100-249	21	19	19	20	19	16	12	12		
menys 100	31	21	15	3	8	0	0	0		
Total	110	110	110	110	110	110	110	110	110	110

Efectius del flux	Percentatge									
	Períodes									
	1962-65**	1966-70	1971-75	1976-80	1981-85	1986-90	1991-95			
més 10.000	1,8	2,7	0,9	0,0	0,0	0,0	0,0	0,9		
7.500-9.999	1,8	0,0	1,8	0,0	0,9	0,9	0,9	0,9		
5.000-7.499	0,0	0,9	0,0	4,5	0,9	8,2	10,0	10,0		
2.000-4.999	10,9	15,5	18,2	23,6	21,8	29,1	27,3	27,3		
1.000-1.999	12,7	15,5	19,1	17,3	11,8	7,3	9,1	9,1		
750-999	5,5	3,6	8,2	7,3	9,1	9,1	11,8	11,8		
500-749	5,5	12,7	8,2	11,8	11,8	15,5	13,6	13,6		
250-499	14,5	12,7	12,7	14,5	19,1	15,5	15,5	15,5		
100-249	19,1	17,3	17,3	18,2	17,3	14,5	10,9	10,9		
menys 100	28,2	19,1	13,6	2,7	7,3	0,0	0,0	0,0		
Total	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

* segons el Padró de 1996

** només quatre anys

Font: INE (diversos anys), Anuario Estadístico de España

Taula 2.8. Fluxos migratoris entre les onze províncies de més d'un milió d'habitants*, segons província de sortida i d'arribada. Espanya. Període 1991-1995

Província de procedència	Província de destinació													
	TOTAL	Total (11 províncies)	Total (11 províncies) sense intraprovincial	Alacant	Astúrias	Barcelona	Cádiz	Conflua, A	Madrid	Málaga	Murcia	Sevilla	València	Bizkaia
TOTAL	3.296.315													
Total (11 províncies)	1.396.201	235.306		114.222	66.038	444.590	62.051	85.531	444.632	95.910	74.302	107.757	175.192	82.283
Total (11 províncies) sense intraprovincial			92.611	52.735	376.034	48.395	67.019	332.114	75.050	58.070	83.265	146.986	63.972	
Alacant	101.818	25.964	58.609	585	1.863	566	288	4.560	750	8.888	899	6.890	675	
Astúrias	68.505	8.990	981	44.482	1.067	203	1.193	3.550	455	239	296	450	556	
Barcelona	497.689	33.156	2.619	1.117	350.894	3.098	1.531	6.697	3.721	3.635	5.807	4.255	676	
Cádiz	69.628	22.510	764	211	2.764	29.146	857	4.396	4.997	986	6.613	675	247	
Conflua, A	80.540	8.285	386	954	1.134	938	56.860	2.911	227	622	206	367	540	
Madrid	474.101	54.238	11.623	3.447	6.086	4.263	3.705	291.397	6.167	5.264	5.279	5.988	2.416	
Málaga	88.092	16.071	597	294	2.538	3.666	223	4.023	53.601	400	3.136	653	541	
Murcia	66.623	17.778	7.388	213	2.032	991	455	3.643	389	35.034	484	2.016	167	
Sevilla	96.357	16.902	857	187	3.342	4.400	178	3.289	3.037	510	59.152	892	210	
València	170.091	19.239	6.962	356	3.155	668	338	3.774	607	2.089	928	124.138	362	
Bizkaia	102.761	12.173	1.825	889	1.159	456	1.391	3.874	1.099	353	465	662	57.582	

Font: INE (diversos anys), Anuario Estadístico de España

* segons les dades del padró de 1996

Taula 2.9. Migracions interprovincials segons la distància* (xifres absolutes i relatives) i migracions segons el nombre de fluxos possibles per distància

Xifres absolutes

distància (km)	període						
	1962-65	1966-70	1971-75	1976-80	1981-85	1986-90	1991-95
0-100	97.801	91.375	85.521	80.583	79.393	129.501	174.420
100-200	178.479	161.021	157.522	143.379	132.543	224.594	259.335
200-300	120.091	108.572	104.999	98.041	85.374	141.344	156.681
300-400	99.366	96.292	103.270	98.107	85.583	120.155	119.676
400-500	79.201	76.747	73.702	69.949	61.648	95.815	104.852
500-600	73.313	60.436	59.495	57.255	48.854	71.100	73.864
600-700	74.008	66.951	70.736	74.173	62.751	85.900	86.341
700-800	55.308	46.054	45.404	37.397	28.507	38.416	36.603
800-900	117.261	87.188	75.292	43.611	34.149	44.730	44.349
900-1000	88.935	72.773	63.967	36.709	25.694	39.345	38.178
1000-2000***	113.386	95.973	93.378	55.243	41.108	54.796	57.879

Xifres relatives

distància (km)	període						
	1962-65	1966-70	1971-75	1976-80	1981-85	1986-90	1991-95
0-100	8,9	9,5	9,2	10,1	11,6	12,4	15,1
100-200	16,3	16,7	16,9	18,0	19,3	21,5	22,5
200-300	10,9	11,3	11,3	12,3	12,5	13,5	13,6
300-400	9,1	10,0	11,1	12,3	12,5	11,5	10,4
400-500	7,2	8,0	7,9	8,8	9,0	9,2	9,1
500-600	6,7	6,3	6,4	7,2	7,1	6,8	6,4
600-700	6,7	6,9	7,6	9,3	9,2	8,2	7,5
700-800	5,0	4,8	4,9	4,7	4,2	3,7	3,2
800-900	10,7	9,1	8,1	5,5	5,0	4,3	3,8
900-1000	8,1	7,6	6,9	4,6	3,7	3,8	3,3
1000-2000	10,3	10,0	10,0	7,0	6,0	5,2	5,0
menys de 200	25,2	26,2	26,0	28,2	30,9	33,9	37,6
de 200 a 500	27,2	29,2	30,2	33,5	33,9	34,2	33,1
de 500 a 1000	37,3	34,6	33,7	31,4	29,2	26,7	24,2
més de 1000	10,3	10,0	10,0	7,0	6,0	5,2	5,0

Migracions segons el nombre de fluxos possibles a cada nivell de distància**

distància (km)	període							Nombre de fluxos possibles
	1962-65	1966-70	1971-75	1976-80	1981-85	1986-90	1991-95	
0-100	2.038	1.904	1.782	1.679	1.654	2.698	3.634	48
100-200	1.159	1.046	1.023	931	861	1.458	1.684	154
200-300	531	480	465	434	378	625	693	226
300-400	338	328	351	334	291	409	407	294
400-500	275	266	256	243	214	333	364	288
500-600	255	210	207	199	170	247	256	288
600-700	261	236	249	261	221	302	304	284
700-800	285	237	234	193	147	198	189	194
800-900	814	605	523	303	237	311	308	144
900-1000	729	597	524	301	211	323	313	122
1000-2000	945	800	778	460	343	457	482	120

total 2162

Fonts:

EVR: INE (diversos anys), Anuario Estadístico de España

Distància: Anuario El País 1998

*sense migració intraprovincial ni amb les Illes Balears, Canàries, Ceuta i Melilla

** les xifres s'han obtingut a partir del càlcul del quocient entre les migracions interiors a Espanya segons la distància (xifres absolutes)

i el nombre de fluxos possibles que apareix en l'última columna d'aquesta taula

*** el darrer tram (1.000 a 2.000 km) és més ampli que els anteriors

Taula 2.10. Nombre de fluxos segons la intensitat migratòria i la distància

distància (km)**	intensitat migratòria (per 1.000.000)				Total
	més 0,009	0,005-0,009	0,001-0,005	0-0,001	
1962-65					
0-100	15	9	16	8	48
100-200	19	14	75	46	154
200-300	7	7	57	155	226
300-400	10	8	32	244	294
400-500	4	4	19	261	288
500-600	3	3	21	261	288
600-700	3	1	25	255	284
700-800	3	4	22	165	194
800-900	3	2	15	124	144
900-1000	2	5	6	109	122
1000-2000	1	6	10	103	120
Total	70	63	298	1731	2162
percentatge	3,2	2,9	13,8	80,1	100
1966-70					
0-100	13	8	21	6	48
100-200	14	21	84	35	154
200-300	5	5	76	140	226
300-400	6	6	46	236	294
400-500	0	6	17	265	288
500-600	1	1	19	267	288
600-700	1	2	19	262	284
700-800	1	3	23	167	194
800-900	1	2	13	128	144
900-1000	1	3	8	110	122
1000-2000	0	2	15	103	120
Total	43	59	341	1719	2162
percentatge	2,0	2,7	15,8	79,5	100
1971-75					
0-100	8	12	24	4	48
100-200	13	14	94	33	154
200-300	4	6	80	136	226
300-400	6	6	37	245	294
400-500	0	1	23	264	288
500-600	1	0	21	266	288
600-700	1	1	17	265	284
700-800	1	2	18	173	194
800-900	0	2	12	130	144
900-1000	0	3	9	110	122
1000-2000	0	1	14	105	120
Total	34	48	349	1731	2162
percentatge	1,6	2,2	16,1	80,1	100
1976-80					
0-100	8	8	30	2	48
100-200	9	13	121	11	154
200-300	1	4	95	126	226
300-400	0	4	51	239	294
400-500	0	0	21	267	288
500-600	0	1	11	276	288
600-700	0	2	13	269	284
700-800	0	1	17	176	194
800-900	0	0	13	131	144
900-1000	0	0	12	110	122
1000-2000	0	0	13	107	120
Total	18	33	397	1714	2162
percentatge	0,8	1,5	18,4	79,3	100

Taula 2.10 (continuació)

1981-85	més 0,009	0,005-0,009	0,001-0,005	0-0,001	Total
0-100	6	9	31	2	48
100-200	6	14	116	18	154
200-300	0	1	86	139	226
300-400	0	2	39	253	294
400-500	0	0	14	274	288
500-600	0	0	6	282	288
600-700	0	0	9	275	284
700-800	0	0	11	183	194
800-900	0	0	6	138	144
900-1000	0	0	7	115	122
1000-2000	0	0	6	114	120
Total	12	26	331	1793	2162
percentatge	0,6	1,2	15,3	82,9	100
1986-90	més 0,009	0,005-0,009	0,001-0,005	0-0,001	Total
0-100	13	18	15	2	48
100-200	13	29	110	2	154
200-300	0	7	149	70	226
300-400	0	4	70	220	294
400-500	0	0	24	264	288
500-600	0	0	16	272	288
600-700	0	0	16	268	284
700-800	0	0	19	175	194
800-900	0	0	16	128	144
900-1000	0	1	9	112	122
1000-2000	0	0	13	107	120
Total	26	59	457	1620	2162
percentatge	1,2	2,7	21,1	74,9	100
1991-95	més 0,009	0,005-0,009	0,001-0,005	0-0,001	Total
0-100	23	15	8	2	48
100-200	18	39	95	2	154
200-300	0	10	153	63	226
300-400	1	1	72	220	294
400-500	0	0	21	267	288
500-600	0	0	11	277	288
600-700	0	0	10	274	284
700-800	0	0	18	176	194
800-900	0	0	9	135	144
900-1000	0	0	8	114	122
1000-2000	0	0	14	106	120
Total	42	65	419	1636	2162
percentatge	1,9	3,0	19,4	75,7	100

Fonts:

EVR,

INE (diversos anys), Anuario Estadístico de España població*,

1960, 1970 i 1981: INE (1987), Poblaciones de hecho de los municipios españoles según los censos de 1900 a 1981. Madrid

1965, 1975, 1986 i 1991: INE, censos i padrons

1996: dades facilitades per l'INE a través d'internet del padró de 1996

distància,

El País (1998), Anuario El País 1998. Madrid

* població de dret (excepte 1965)

** el darrer tram (1.000 a 2.000 km) és molt més ampli que els anteriors

Taula 2.11. Correlació entre estructura de l'emigració i de l'immigració provincial per als períodes 1966-70, 1981-85 i 1991-95

	1966-70	1981-85	1991-95
Araba	0,778	0,861	0,925
Albacete	0,939	0,925	0,975
Alacant	0,471	0,879	0,871
Almería	0,553	0,775	0,957
Asturias	0,426	0,945	0,972
Ávila	0,832	0,812	0,998
Badajoz	0,746	0,807	0,974
Balears	0,795	0,864	0,959
Barcelona	0,473	0,870	0,939
Burgos	0,752	0,874	0,887
Cáceres	0,720	0,929	0,988
Cádiz	0,608	0,785	0,972
Cantabria	0,540	0,943	0,925
Castelló	0,624	0,923	0,986
Ciudad Real	0,902	0,947	0,995
Córdoba	0,797	0,759	0,951
Coruña, A	0,455	0,928	0,970
Cuenca	0,949	0,975	0,985
Girona	0,744	0,974	0,992
Granada	0,847	0,668	0,919
Guadalajara	0,868	0,991	0,996
Gipuzkoa	0,412	0,912	0,931
Huelva	0,781	0,879	0,981
Huesca	0,840	0,879	0,982
Jaén	0,911	0,722	0,948
León	0,604	0,901	0,970
Lleida	0,724	0,948	0,984
Lugo	0,885	0,846	0,950
Madrid	0,225	0,779	0,853
Málaga	0,434	0,856	0,966
Murcia	0,821	0,871	0,989
Nafarroa	0,760	0,914	0,981
Ourense	0,454	0,896	0,940
Palencia	0,747	0,905	0,964
Palmas, Las	0,956	0,981	0,962
Pontevedra	0,534	0,922	0,948
Rioja, La	0,776	0,880	0,874
Salamanca	0,613	0,875	0,915
Segovia	0,879	0,983	0,995
Sevilla	0,576	0,809	0,971
Soria	0,861	0,861	0,948
Tarragona	0,749	0,946	0,988
Tenerife	0,839	0,875	0,973
Teruel	0,937	0,801	0,966
Toledo	0,788	0,995	0,999
València	0,470	0,935	0,966
Valladolid	0,455	0,839	0,935
Bizkaia	0,372	0,820	0,949
Zamora	0,809	0,828	0,951
Zaragoza	0,392	0,881	0,958
Ceuta	0,824	0,971	0,960
Melilla	0,837	0,924	0,984

Font: INE (diversos anys), Anuario Estadístico de España

Taula 2.12. Correlació de les estructures de l'emigració i de l'immigració provincial entre els períodes 1966-70 i 1981-85; 1966-70 i 1991-95; 1981-85 i 1991-95

	ESTRUCTURA DE L'EMIGRACIÓ			ESTRUCTURA DE LA IMMIGRACIÓ			
	66-70/81-85	66-70/91-95	81-85/91-95	66-70/81-85	66-70/91-95	81-85/91-95	
Araba	0,934	0,967	0,937	Araba	0,803	0,831	0,986
Albacete	0,870	0,860	0,989	Albacete	0,936	0,896	0,968
Alacant	0,859	0,808	0,985	Alacant	0,626	0,518	0,946
Almeria	0,501	0,452	0,969	Almeria	0,877	0,920	0,903
Asturias	0,784	0,783	0,965	Asturias	0,715	0,783	0,970
Àvila	0,840	0,981	0,784	Àvila	0,878	0,844	0,993
Badajoz	0,721	0,727	0,977	Badajoz	0,841	0,755	0,911
Balears	0,856	0,815	0,939	Balears	0,872	0,847	0,913
Barcelona	0,926	0,798	0,875	Barcelona	0,369	0,351	0,899
Burgos	0,818	0,778	0,975	Burgos	0,793	0,771	0,983
Cáceres	0,809	0,799	0,988	Cáceres	0,799	0,721	0,955
Cádiz	0,464	0,503	0,863	Cádiz	0,818	0,753	0,914
Cantabria	0,868	0,848	0,977	Cantabria	0,611	0,623	0,972
Castelló	0,934	0,983	0,972	Castelló	0,638	0,653	0,991
Ciudad Real	0,795	0,765	0,991	Ciudad Real	0,800	0,650	0,960
Córdoba	0,574	0,527	0,889	Córdoba	0,925	0,882	0,867
Coruña, A	0,600	0,508	0,970	Coruña, A	0,889	0,853	0,972
Cuenca	0,899	0,837	0,988	Cuenca	0,959	0,922	0,981
Girona	0,970	0,986	0,985	Girona	0,779	0,767	0,999
Granada	0,490	0,409	0,886	Granada	0,950	0,834	0,865
Guadalajara	0,962	0,962	0,994	Guadalajara	0,909	0,893	0,986
Gipuzkoa	0,933	0,944	0,931	Gipuzkoa	0,455	0,403	0,984
Huelva	0,514	0,461	0,963	Huelva	0,940	0,901	0,919
Huesca	0,872	0,971	0,956	Huesca	0,831	0,867	0,993
Jaén	0,591	0,593	0,967	Jaén	0,942	0,841	0,884
León	0,749	0,688	0,969	León	0,791	0,795	0,944
Lleida	0,923	0,970	0,975	Lleida	0,786	0,777	0,998
Lugo	0,591	0,523	0,974	Lugo	0,935	0,849	0,939
Madrid	0,670	0,448	0,848	Madrid	0,632	0,849	0,858
Málaga	0,397	0,385	0,961	Málaga	0,727	0,803	0,895
Murcia	0,772	0,770	0,951	Murcia	0,906	0,879	0,904
Nafarroa	0,932	0,961	0,972	Nafarroa	0,762	0,825	0,976
Ourense	0,651	0,618	0,980	Ourense	0,752	0,775	0,961
Palencia	0,891	0,819	0,969	Palencia	0,829	0,865	0,936
Palmas, Las	0,929	0,767	0,919	Palmas, Las	0,987	0,920	0,935
Pontevedra	0,784	0,782	0,928	Pontevedra	0,843	0,858	0,975
Rioja, La	0,943	0,953	0,973	Rioja, La	0,833	0,836	0,988
Salamanca	0,796	0,722	0,980	Salamanca	0,816	0,811	0,926
Segovia	0,980	0,981	0,997	Segovia	0,888	0,896	0,986
Sevilla	0,476	0,427	0,898	Sevilla	0,836	0,887	0,844
Soria	0,839	0,813	0,981	Soria	0,767	0,759	0,939
Tarragona	0,948	0,992	0,960	Tarragona	0,751	0,743	0,996
Tenerife	0,955	0,940	0,975	Tenerife	0,956	0,830	0,926
Teruel	0,895	0,922	0,990	Teruel	0,915	0,939	0,936
Toledo	0,991	0,992	0,997	Toledo	0,835	0,806	0,995
València	0,854	0,838	0,942	València	0,469	0,499	0,960
Valladolid	0,808	0,747	0,944	Valladolid	0,753	0,734	0,932
Bizkaia	0,916	0,817	0,852	Bizkaia	0,544	0,457	0,965
Zamora	0,758	0,683	0,979	Zamora	0,888	0,799	0,885
Zaragoza	0,779	0,788	0,949	Zaragoza	0,612	0,758	0,949
Ceuta	0,652	0,740	0,922	Ceuta	0,979	0,925	0,959
Melilla	0,782	0,752	0,820	Melilla	0,885	0,795	0,925

Font: INE (diversos anys), Anuario Estadístico de España

3. Elements per a la interpretació dels fluxos

3.1 Estructura d'edats i relació amb l'activitat

Estructura d'edats

Com és sabut la població migrant és una població amb una estructura d'edats marcadament jove. Sempre s'ha associat la migració a la recerca de possibilitats noves o millors en tots els àmbits, i molt especialment en el laboral. Per això la mobilitat és més forta en les edats de trobar ocupació, de formar parella, d'aconseguir habitatge, etc, baixant en edats en què se suposa assolida una certa estabilitat laboral i familiar.

Les dades pel conjunt de l'estat en les dècades del seixanta, setanta i vuitanta, en base als censos de població del final de cada dècada, responen a aquest esquema general. A la figura 3.1 s'hi han representat les taxes de mobilitat corresponents a trams de deu anys. Les taxes més altes es concentren entre els 10 i els 44 anys²¹. Comprenen majoritàriament desplaçaments depenents, en el primer tram d'edat (10-14); en el segon (15-24), desplaçaments per estudis, incorporació al treball i emancipació familiar; en el tercer (25-34), que és el de majors efectius, desplaçaments per incorporació al treball i emancipació familiar; i en el quart (35-44), desplaçaments per canvis laborals i familiars, en unes edats en què es pot pensar que està finalitzant el període de majors reajustaments en la vida de les persones.

L'estructura de les taxes per trams d'edat es manté força estable en els tres moments censals, si bé els valors es corresponen al nivell migratori de cada dècada. Aquesta constatació ens fa pensar que el fenomen migratori reflecteix aspectes força profunds, resistents a les conjuntures més superficials, de la vida dels que es desplacen. També és una constant dels tres moments censals el fet que en els trams entre 15 i 34 anys la taxa de mobilitat de les dones és clarament superior a la dels homes²². En canvi, les dades del cens de 1991 mostren una peculiaritat de la dècada dels vuitanta que ja es començava a insinuar en la dècada anterior: a partir dels 65 anys les taxes presenten un increment, que fa pensar

---

²¹ Com ja s'ha exposat, en els censos no hi ha migrants intercensals menors de 10 anys, per definició.

²² El detall de les dades estadístiques, no reproduïdes aquí, mostra que la mobilitat superior de les dones en aquestes edats, a més d'observar-se en les tres dècades, es dona tant en les migracions intraprovincials com en les interprovincials.

en mobilitat lligada a noves característiques de la jubilació; en els de més de 75 anys la taxa de les dones torna a ser superior.

Relació amb l'activitat

Si bé les migracions tenen una relació amb l'activitat econòmica i molts desplaçaments segueixen les possibilitats d'obtenir feina, numèricament és més important el nombre de persones no actives que es desplacen que no pas el d'actives. (És clar, però, que moltes vegades el desplaçament dels no actius va associat al desplaçament dels actius, va arrossegat per ell.)

L'apropament a les qüestions que permetrien relacionar migració, activitat econòmica i atur no és senzill, entre d'altres coses perquè topa amb la deficiència de les dades quant a activitat i ocupació. Fenòmens com l'economia submergida per les estadístiques o la incidència de l'atur i els subsidis en les migracions, entre d'altres, relativitzen els esquemes clàssics i superen àmpliament l'abast d'aquest estudi.

Les estadístiques utilitzades aquí han sigut les que proporciona des de fa molts anys el servei d'estudis del Banco de Bilbao, ara Banco Bilbao Vizcaya, en la seva publicació periòdica **Renta nacional de España y su distribución provincial**, que dóna informació per anys alterns, excepte a l'inici, que hi ha algun lapse de tres anys en lloc de dos.

A la taula 3.1 es pot observar l'evolució de la població, la població activa, l'ocupada, les ocupacions i l'atur, pel conjunt de l'estat i pels anys disponibles, així com d'algunes relacions entre variables. Resseguint la sèrie, apareix una doble utilització del concepte de població activa. Així, en els primers períodes, pràcticament coincideix la població activa amb l'ocupada, gairebé sense atur. I és precisament en aquests primers períodes quan tenen lloc les migracions més intenses. En canvi, en la dècada dels vuitanta, l'atur s'incrementa i assoleix alts nivells, i és quan les taxes migratòries, en el primer quinquenni, són baixes. Un treball de més abast demanaria una anàlisi a fons de l'abast real, en cada província, del concepte de població activa, i això repercutiria en la quantificació més real de l'atur.

Entrant en el detall provincial, s'han elegit per a les elaboracions el primer any, 1955, i després els anys disponibles més propers als anys censals (taula 3.2). S'observa que el percentatge de població activa sobre la població total no és especialment discriminant respecte de les províncies, i presenta una certa estabilitat durant tots els períodes. D'altra banda, la proporció de població ocupada sobre la població activa (taula 3.3) presenta fins el 1971 percentatges superiors al 91% en totes les províncies i, a partir d'aleshores, s'obre el ventall i disminueix la mitjana, que se situa en el 84,4% el 1991 (figura 3.2). Hi apareix una única província, Cadis, amb un percentatge inferior al 70% (65,88%), i tota la resta d'Andalusia, excepte Almeria, amb valors també baixos, compartits amb Badajoz, Albacete i les Illes Canàries, configurant un "sur" de baix nivell d'ocupats respecte a

la població activa. Més al nord, aquests valors només es troben a Valladolid i Biscaia.

Pel que fa referència als migrants, els desplaçaments dels no actius comprenen, en una part important, els acompanyants dels migrants actius, però també inclouen, a ritme creixent, altres desplaçaments, com els d'utilització de serveis, especialment els d'ensenyament, i els desplaçaments de jubilats.

El nivell d'activitat dels migrants és bastant equiparable al del conjunt de la societat, a nivell global de l'Estat (taula 3.4). El desglossament provincial és força complicat d'analitzar, perquè la qualitat de les dades és baixa, per diverses raons. En efecte, la informació de les EVR no permet distingir, per aquesta variable, els migrants interprovincials dels intraprovincials, quan seria justament molt oportú. A més, és molt difícil saber a quin dels dos extrems del desplaçament correspon la informació sobre l'activitat registrada. I encara seria més problemàtic voler tractar-ho amb informacions censals, que el què reflecteixen és la situació un cop passat un lapse de temps que pot arribar a ser de deu anys. De tota manera, ja s'ha vist que l'activitat no és pas una variable molt discriminant entre províncies.

3.2 Canvis en l'estructura d'ocupacions i categories socioprofessionals

L'estructura d'ocupacions

a) Ocupacions i població

Durant tot el segle, a l'Estat espanyol hi ha hagut un volum de població susceptible de treballar que s'ha situat per sobre del nombre de les ocupacions remunerades. Això s'ha traduït en tensions que han empès "l'excedent" de població cap a l'emigració a l'estranger. El període que aquí es tracta no és una excepció, i el nivell d'increment de llocs de treball ha anat molt per sota dels increments de població. Per a analitzar-ho es prenen els anys 1955 i 1991.

En aquest interval de trenta-cinc anys, mentre la població d'Espanya (exclòs Ceuta i Melilla) ha augmentat en 9,7 milions d'individus, els llocs de treball ho han fet en 1,2 milions d'unitats. I el percentatge de llocs de treball sobre la població ha passat del 41% al 34% (taula 3.5).

En el detall provincial, a la mateixa taula, s'observa que la disminució del percentatge de llocs de treball sobre la població és general en totes les províncies, amb l'única excepció de les Balears. La figura 3.3 mostra gràficament la disminució provincial. També en comparar els dos mapes es pot observar com en alguns casos (Lugo, Sòria, Segòvia, Almeria i Girona) la disminució ha sigut tan reduïda que no ha comportat un salt de tram, mentre la majoria ha

passat a un tram inferior i algunes han saltat dos i tres trams cap avall.

El fet de què hi hagi una disminució comuna a totes les províncies és explicable, en part, pels canvis generals de pautes socials, tals com la generalització i allargament de l'ensenyament o l'extensió de les jubilacions, però també respon a polítiques concretes de subsidi i subvenció.

En la figura 3.4 es pot veure que només 20 províncies han augmentat durant aquests 35 anys el nombre d'ocupacions. A les altres 30, l'ocupació disminueix, i en 9 dels casos la reducció ha anat acompanyada d'un increment de població.

D'altra banda, l'increment d'ocupació que hi ha hagut en les 20 províncies s'ha realitzat territorialment de forma molt concentrada. Així, en l'increment global de tot el període, que ha sigut d'un 10,3%, Madrid hi participa amb un 7,7%, Barcelona amb un 5,8%, València amb un 1,4%, Alacant amb un 1,3% i Balears amb un 1,2%. La resta de 15 províncies que augmenten el nombre d'ocupacions participen en el total en menys d'un 1%. En canvi, les 30 que disminueixen, participen totes elles en la reducció amb menys d'un 1% (figura 3.5).

b) Estructura sectorial de les ocupacions

Passant ara a analitzar l'estructura sectorial de les ocupacions i la seva evolució, es pot dir, en termes generals, que d'una estructura que el 1955 era predominantment agrària, amb quasi un 50% d'ocupacions en aquest sector, s'ha passat al 1991 a una en què els serveis representen més del 50%. En 35 anys, aquest ha estat el canvi més visible.

Tal com es pot veure a la taula 3.6, els llocs de treball a la agricultura han disminuït en xifres absolutes en 4 milions, i, en front d'això, els de serveis han augmentat en 4,6 milions, mentre els de la indústria i els de la construcció només han augmentat en 0,2 i 0,5 milions respectivament.

Si es contempla, a més de les xifres totals, el desglossament segons la relació laboral de les ocupacions, es pot afirmar que el procés ha sigut clarament d'assalariació, ja que mentre els assalariats, en conjunt, han augmentat en 3,7 milions d'unitats els no assalariats han disminuït en 2,5 milions.

Amb la combinació de sectors i relació laboral es posa de relleu que els llocs de treball que més han disminuït, en xifres absolutes, han sigut els de no assalariats agrícoles, seguits pels assalariats agrícoles, si bé els efectius d'aquests últims són la meitat dels anteriors. En tercer lloc ho fan, a una certa distància en quant a efectius, els no assalariats del sector industrial.

Les transformacions que experimenta l'agricultura són doncs el gran protagonista, en negatiu, en quant a pèrdua de llocs de treball; i ho és de forma més important la petita i mitjana explotació, tal com es veu en l'evolució, que mostra una disminució de no assalariats (majoritàriament petits i mitjans propietaris) en tots

els períodes, amb un màxim en la dècada dels setanta. Els assalariats també presenten disminucions, en tots els períodes, i una part no despreciable de la reducció cal relacionar-la també amb la desaparició de petites i mitjanes explotacions, si bé la xifra més alta es troba en aquest cas en la dècada dels seixanta.

A l'hora d'intentar comprendre les migracions d'aquests anys, convé pensar en termes de procés, en el qual intervenen els canvis de generacions, la compatibilització amb altres formes d'obtenir ingressos i altres mecanismes de resistència. Hi ha una relació directa d'aquest fenomen amb els canvis en el poblament i també, dins del tema que ara ens ocupa, amb la disminució dels no assalariats industrials, que té lloc en tots els períodes fins la dècada dels setanta. Es pot pensar en artesans i tallers lligats al poblament dispers. En la mateixa línia, es pot pensar en els no assalariats de serveis, petites botigues lligades al poblament, però a nivell de dades globals només hi ha un saldo negatiu en el període 1955-60, perquè en els altres queda compensat pels serveis que es creen en els nuclis urbans.

Segons els esquemes clàssics, semblava que la indústria estava cridada a ser la gran protagonista dels canvis, com a creadora de llocs de treball i per tant receptora dels excedents humans de l'agricultura, però finalment no ha estat així. Els augments d'assalariats de la indústria només es produeixen fins a la dècada dels seixanta, i sempre a nivells inferiors als dels serveis. En els períodes següents, i com a saldo global, presenta disminucions.

De cara a la interpretació de les migracions, si bé l'augment més gran de llocs industrials es produeix en la dècada dels seixanta, es fa difícil pensar que hagi estat l'inductor de les migracions, atès que aquestes han estat, en el període, molt superiors a les necessitats del mercat industrial de l'estat espanyol. En tot cas, s'hauria de pensar en la possibilitat que fossin les necessitats de la indústria europea les que induïssin l'emigració. Però la hipòtesi més plausible és que s'hauria de buscar l'explicació en les condicions socials dels llocs d'origen.

Quant a la construcció, es tracta d'un sector que està correlacionat amb l'ocupació dels altres, en dues vessants: la correlació amb els grans projectes, siguin industrials o urbanístics, cosa que afecta els assalariats, i la correlació amb la població i la seva residència, que afecta els no assalariats -- treballadors autònoms, persones que es dediquen a fer "chapuzas" i els petits constructors. Els llocs de treball assalariats i els no assalariats segueixen les mateixes pautes, tot i que potser els no assalariats són més resistents a la disminució, i presenten l'augment més alt en la dècada dels seixanta, cosa coherent amb un període d'expansió i alta mobilització de personal, i només decreixen en la dècada dels setanta, coincidint amb un període de fre de les inversions i de la mobilitat.

El sector que ha estat realment clau en la creació de llocs de treball és el sector de serveis, on es registren augments en tots els períodes i tant en els assalariats com en els no assalariats, exceptuant el cas dels no assalariats en el període 1955-60, que disminueixen. De fet, la gran majoria dels nous llocs de treball

(4,2 milions) que hi ha hagut en els 35 anys considerats s'han concentrat en els llocs assalariats de serveis, i l'augment més alt té lloc en la dècada 1980-91, amb 1,9 milions d'unitats. En canvi, els no assalariats de serveis presenten el seu increment més alt en la dècada dels seixanta.

c) El contingut dels serveis

El sector serveis és un sector d'una gran heterogeneïtat, que s'ha fet més patent a mesura que ha anat prenent importància quantitativa i s'ha anat diversificant encara més. Per això s'ha volgut aquí introduir, en aquest cas, el seu desglossament. A la taula 3.7 figuren les dades corresponents, per a tres moments, i les variacions experimentades.

Per la importància dels seus efectius destaquen dos subsectors, el que inclou els llocs de treball de "serveis comercials, recuperacions i reparacions" i el de "serveis públics i ensenyament i sanitat privats". Però aquest últim es caracteritza, a més, pel fort increment experimentat en les dues dècades estudiades, sempre per sobre del 50% per cent global (no anualitzat), el més alt de tots els subsectors. D'aquesta manera, si el 1971 i el 1981 aquest sector públic estava una mica per sota del comerç, el 1991 ja és el primer de tots en llocs de treball.

A aquests dos subsectors clau els segueix el subsector "serveis diversos", que és un calaix de sastre que inclou, entre d'altres, serveis personals i servei domèstic. Altres subsectors són els serveis d'hoteleria i els lligats a la circulació de mercaderies o diner. A destacar l'increment d'aquests darrers en els anys setanta.

Considerant la mobilitat, es pot pensar en la incidència que el comerç, l'hoteleria i el transport tenen en la mobilitat de temps relativament curt. En canvi, el sector públic va associat a una mobilitat amb estades de més durada en cada lloc. També en aquest sector pot haver-hi un increment de mobilitat lligada al fet de treballar en un lloc i residir en un altre, tot fent trasllats periòdics en espera de plaça.

d) Canvis en l'estructura de llocs de treball a nivell provincial

S'han assenyalat, a nivell global de tot l'Estat, els canvis més significatius en l'estructura de llocs de treball segons sectors i relació laboral (assalariats i no assalariats). Es tracta, en aquest punt, d'analitzar com ha canviat aquesta mateixa estructura a nivell provincial. Per homogeneïtzar les diferències de grandària es tracten les dades de cada província en xifres relatives i, per simplificar l'anàlisi, es comparen les estructures dels anys 1955 i 1991.

Les taules 3.8 i 3.9 recullen, per 1955 i 1991, les dades percentuals d'ocupació de cada província, per sectors i relació laboral, amb indicació d'uns paràmetres de síntesi. En termes generals, el comportament de les províncies reflecteix els canvis assenyalats a nivell global. Comparant les mitjanes dels dos anys,

es veu que disminueixen en percentatge els no assalariats i els assalariats agrícoles (vint-i-cinc i dotze punts respectivament, en xifres rodones) i els no assalariats industrials només en tres punts percentuals. La resta de subsectors augmenten la seva participació percentual de forma moderada, tret dels assalariats de serveis que ho fan en vint-i-nou punts. Les desviacions estàndar i els màxims i mínims tendeixen a disminuir i acostar-se, en la línia de reduir diferències entre els components de l'estructura.

L'anàlisi de les estructures provincials se centra en el comportament de quatre subgrups: assalariats agrícoles, no assalariats agrícoles, assalariats de la indústria i assalariats dels serveis. Aquests subgrups, a més de representar un cert percentatge a nivell global, mostren les desviacions estàndar més àmplies i permeten una major diferenciació de les províncies.

El 1955, les ocupacions en l'agricultura, sense distinció de relació laboral, superen el 50% del total en la gran majoria de les províncies, amb una incidència especial dels no assalariats en les províncies de la meitat nord de la Península (figura 3.6), que en bastants casos ells sols ja superen el 50% (les províncies gallegues d'Orense i Lugo, les de la meseta, Àvila, Sòria, Lleó, Zamora i Guadalajara, i Terol), mentre les províncies de la meitat sud tenen un pes d'assalariats per sobre del 30%. Les ocupacions assalariades en la indústria (figura 3.7) només en tres províncies superen el 30% (Barcelona, Biscaia i Guipúscoa) i en cinc més del 20% (Astúries, Cantàbria, Àlaba, Girona i Madrid). Les ocupacions assalariades de serveis només a Madrid superen el 30% i a Barcelona, Biscaia i Valladolid el 20%.

Tot això configura un paisatge en què el pes de l'agricultura determina l'estructura d'ocupacions de la gran majoria de províncies, amb excepcions puntuals marcades per la indústria al País Basc i Catalunya, i l'administració de l'Estat a Madrid. Una lectura detallada pot permetre veure més matisos en aquesta visió de manual, tant en la composició de l'agricultura com en la de la indústria, que, si bé té poc pes en quant a ocupacions, després es reforça a la costa mediterrània i pels voltants del País Basc.

La situació el 1991 representa un notable canvi en aquest panorama, canvi marcat pel fort descens de les ocupacions a l'agricultura, que ara només en el cas dels no assalariats supera el 20% en les províncies orientals de Galícia i les de Lleó i Zamora. Les ocupacions assalariades en la indústria mostren un lleuger increment en la seva posició relativa en un seguit de províncies de la costa mediterrània, voltants de Madrid, Valladolid, eix de l'Ebre i País Basc, però de fet només a Àlaba, Guipúscoa i Navarra s'assoleix un percentatge superior al 30%. L'altre vessant del canvi que té lloc durant aquest període de 35 anys és el fort increment dels assalariats de serveis en totes les províncies. Només Lugo té menys d'un 30% d'ocupació assalariada de serveis i vint-i-sis províncies tenen més d'un 40%.

Com a complement d'aquesta anàlisi, en la figura 3.8 s'ha representat la plasmació geogràfica del detall provincial pels dos subsectors que es destacaven anteriorment, a la taula 3.7. El subsector de comerç i reparacions presenta un canvi de tram a totes les províncies, que es desplega sobre tot per Catalunya i tot el

litoral mediterrani, amb valors màxims a València i les illes Canàries --no, en canvi a Balears--, algunes províncies del suroest, més Madrid i Biscaia. A l'altre extrem, Lugo, Sòria, Terol i Àvila. En els serveis públics, sanitat i ensenyament el canvi entre 1971 i 1991 ha sigut més dràstic, amb l'augment general més accentuat i extès també per tot el mapa. Ara el valor més baix correspon a Girona, i valors també baixos per la resta de províncies dels Països Catalans, tres províncies gallegues, dos més de Castella-La Manxa, La Rioja i Almeria. Totes les altres tenen valors superiors al 16% en l'ocupació en aquest subsector.

Les categories socioprofessionals

Fins aquí s'ha analitzat l'estructura dels llocs de treball i la seva evolució en l'espai. La classificació de llocs de treball per sectors fa referència a les branques de producció i serveis. Una altra òptica interessant és la de les categories socioprofessionals, que conceptualment són unes categories que combinen la posició dins de l'organització de les unitats econòmiques i el nivell de formació o especialització per desenvolupar el treball.

L'evolució de les categories socioprofessionals de la població ocupada de l'estat espanyol segons els censos de 1970, 1981 i 1991 mostra --tot i les limitacions de la classificació-- com quasi totes les categories augmenten la seva participació percentual (taula 3.10). Les categories que disminueixen la participació són el personal de l'agricultura, que presenta una forta reducció, els treballadors de la indústria i les forces armades, aquestes dues últimes amb una disminució molt petita.

Fins a un cert punt, aquestes dades són coincidents amb l'evolució de l'estructura d'ocupacions, però apunten en la direcció de la complexitat de subgrups que coexisteixen a l'interior d'un sector d'activitat i d'un grup com els assalariats. El mercat d'ocupacions no és únic, sinó un conjunt de mercats excloents, on entre altres criteris de diferenciació hi ha els coneixements tècnics i l'experiència en la funció directiva en l'interior de les organitzacions²³.

Cada categoria té unes especificitats que donen com a resultat un comportament diferenciat enfront de la mobilitat. De la mateixa manera que el no assalariat agrícola fa pensar en una forta estabilitat de localització per la seva dependència del factor terra, i, com a màxim, es poden suposar desplaçaments temporals per completar els ingressos en casos d'explotacions de reduïdes dimensions, al directiu delegat d'una casa mare en una altra destinació, per les característiques de la seva activitat i de les empreses per les quals treballa, se li suposa una elevada mobilitat.

La mobilitat diferencial de les categories socioprofessionals, expressada en taxes, queda reflectida en la taula 3.11. Les dades

---

²³ Per a una ampliació d'aquesta qüestió es pot veure la publicació: A. Pascual de Sans i J. Cardelús (1991).

dels anys 1970 i 1981 s'han calculat en base a les estadístiques de variacions residencials i el cens corresponent, mentre en les de 1991 migrants i població total són obtingudes del mateix cens, perquè les EVR han deixat de recollir aquesta informació. Convé tenir en compte que aquesta taxa de mobilitat correspon a la dècada anterior de cada cens.

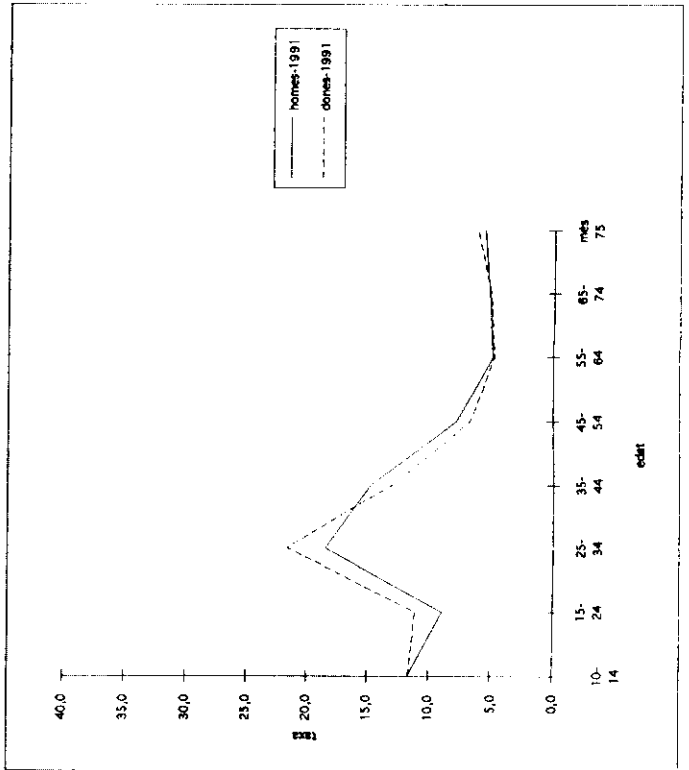
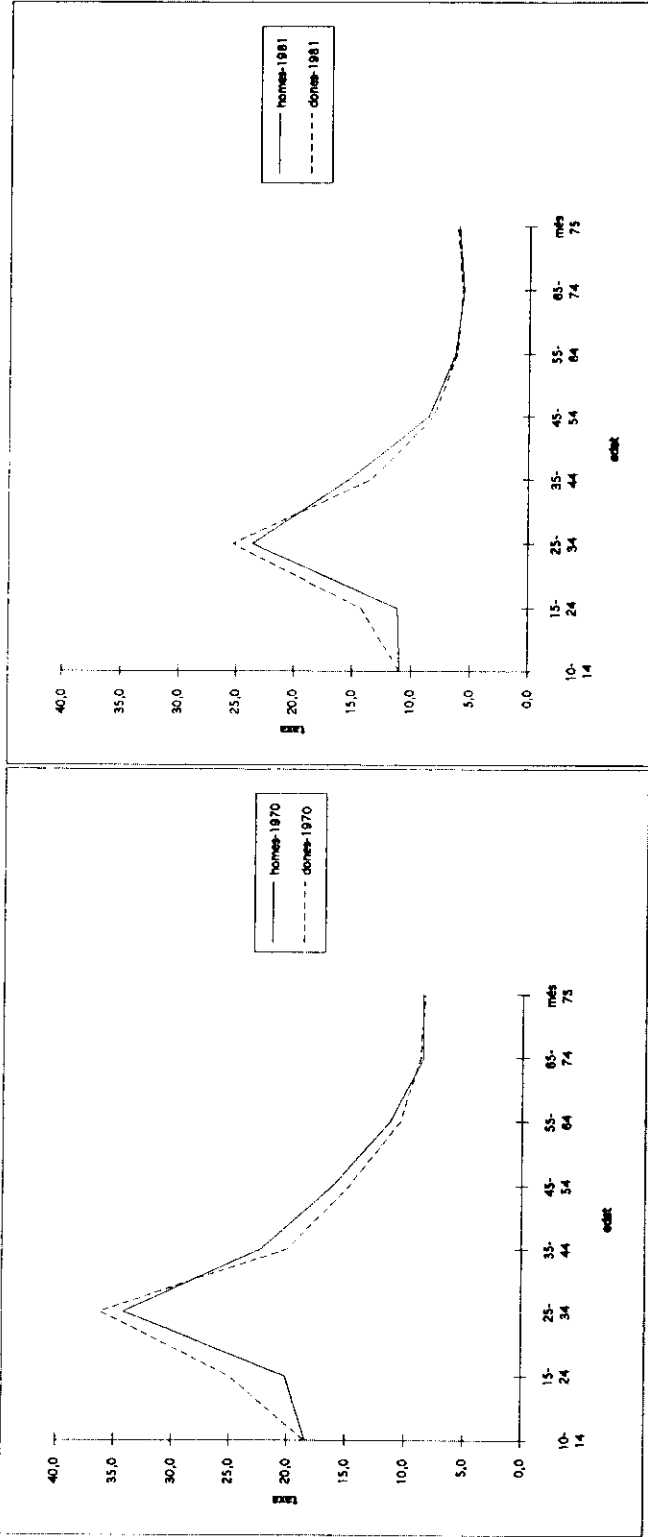
Professionals i tècnics, personal directiu de l'administració i forces armades són les categories que presenten taxes de mobilitat majors en tots els anys. El 1970 també s'ha d'incloure en aquest conjunt els treballadors de la indústria, cosa que correspon a un període, els anys seixanta, de forta mobilitat i forta activitat industrial, mentre que en els períodes següents la taxa decreix progressivament, corresponent a períodes de crisi. En l'altre extrem, el personal de l'agricultura és el que presenta la taxa més baixa en tots els anys. Comerciants i venedors també presenten una taxa baixa, però superior a la del personal de l'agricultura i amb tendència creixent, de forma que el 1991 és lleugerament superior a la dels treballadors de la indústria. Un nivell intermedi de mobilitat, entre el del personal directiu i el dels comerciants i venedors, és el del personal administratiu i el dels serveis, i també presenta un augment al llarg dels anys estudiats.

El desglossament provincial de la composició per categories socioprofessionals de la població migrant, i la seva variació al llarg del temps, podria ser un complement a l'anàlisi de les ocupacions a nivell provincial, però les dades presenten els mateixos problemes que els ja indicats a propòsit de l'activitat, al final de l'apartat 3.1.

La interpretació dels fluxos ha de tenir present la diferenciació de categories en relació a la mobilitat, encara que és una qüestió de difícil anàlisi mitjançant estadístiques. Però, de la mateixa manera que s'ha vist com les migracions interprovincials tenen camins preferents i força estables, l'anàlisi estadística recobreix diferents processos migratoris atenent a la diversitat de categories socioprofessionals i a la fragmentació del mercat d'ocupacions.

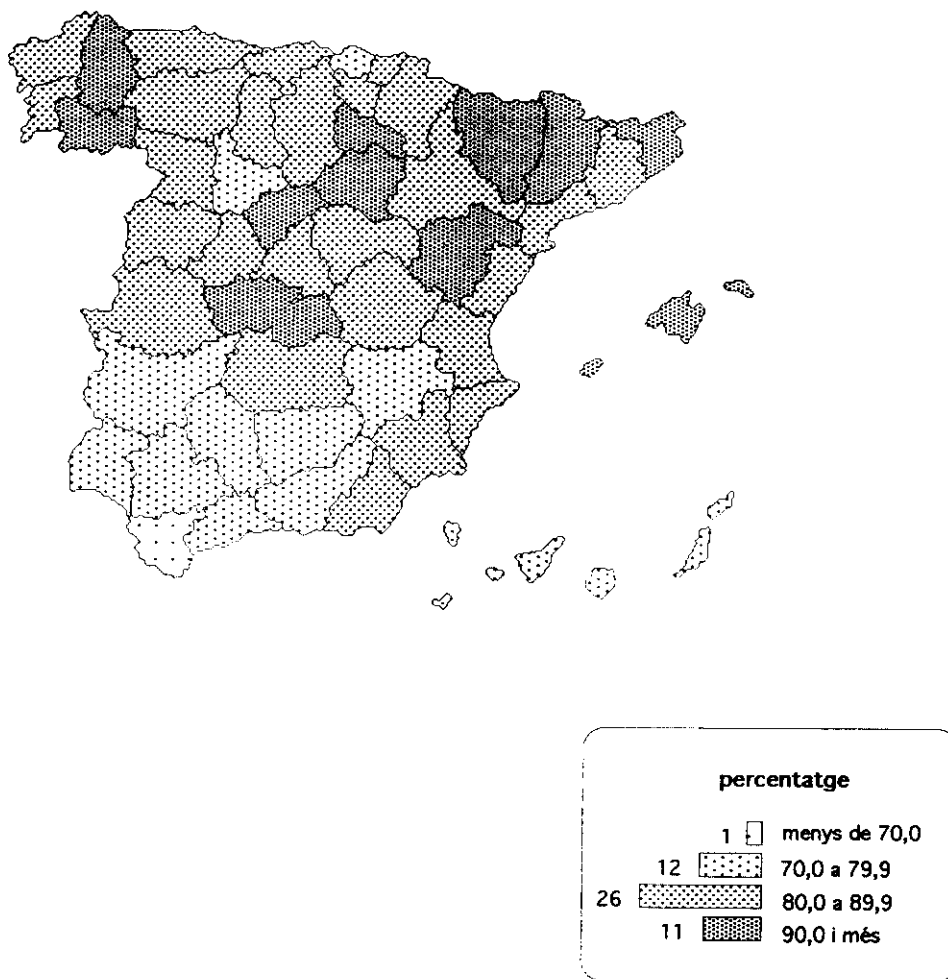

Figura 3.1. Taxes de migració per edat. Espanya 1970, 1981 i 1991

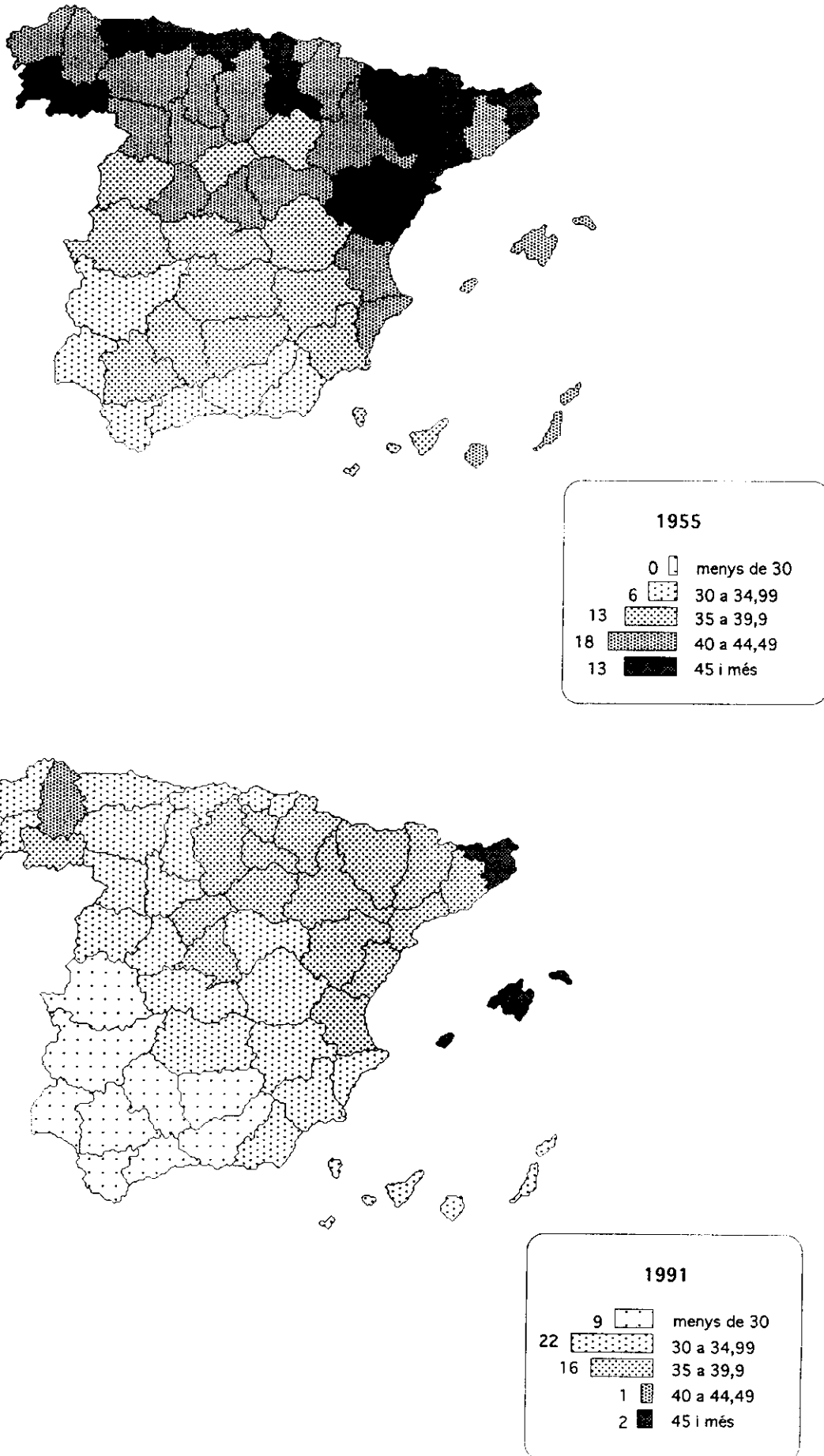

Font: INE, censos de població

Figura 3.2. Percentatge provincial de població ocupada sobre població activa. 1991

Figura 3.3. Nombre d'ocupacions sobre el total de la població per províncies (percentatge). 1955 i 1991

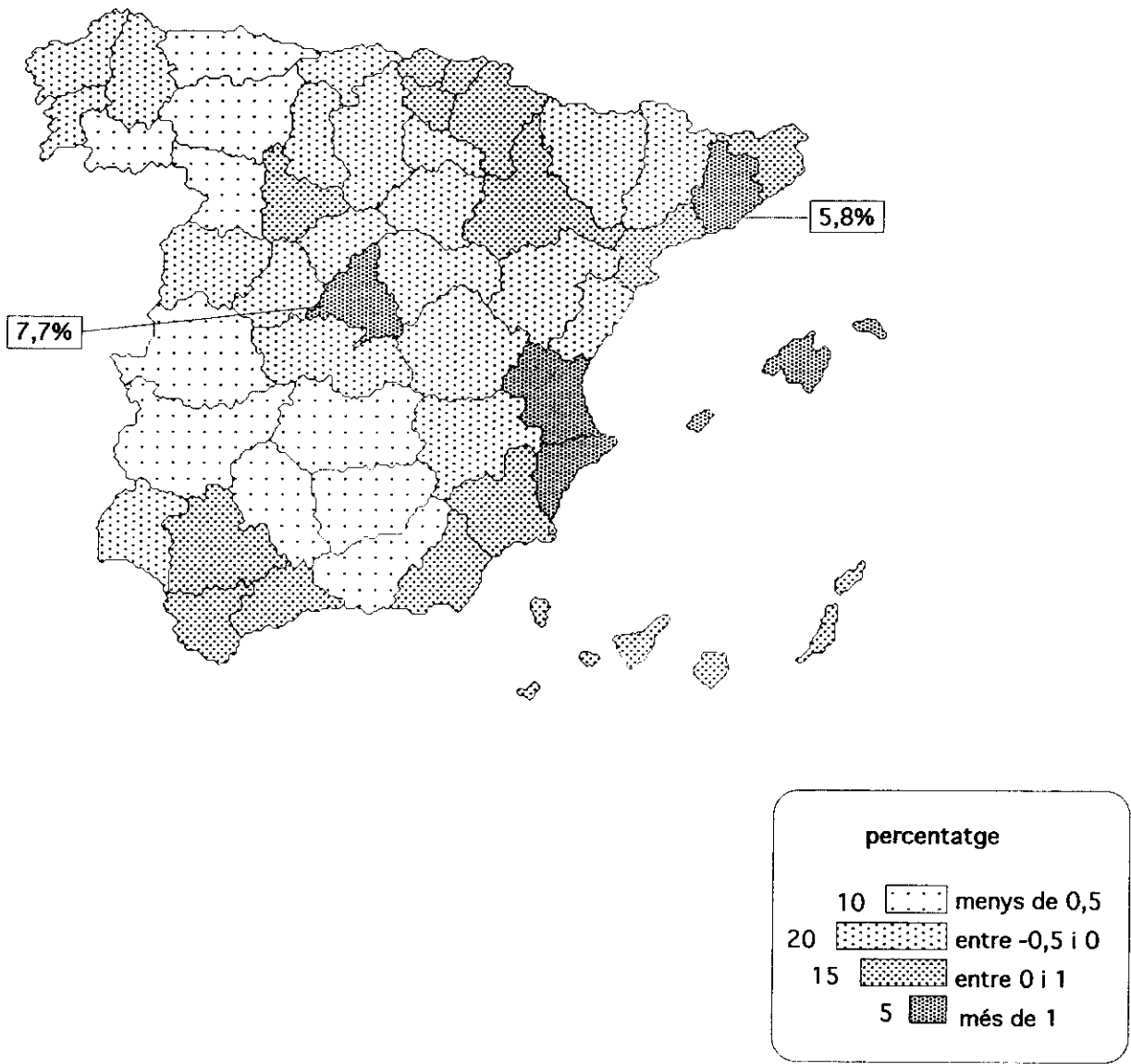

Figura 3.4. Tipologia provincial segons la variació de les ocupacions i la població entre 1955 i 1991

- +** augment en el percentatge de les ocupacions i augment de la població encara més alt
- disminució en el percentatge de les ocupacions i disminució de la població més baixa
- +** disminució en el percentatge de les ocupacions i augment de la població
- ++** augment en el percentatge de les ocupacions i augment de la població més baix

Figura 3.5. Participació percentual de les províncies en l'increment del 10,3% de les ocupacions. Període 1955 - 1991

Font: elaborat a partir de les dades de la taula 3.5

Figura 3.6. Percentatge d'ocupacions agràries sobre l'ocupació total, 1955 i 1991

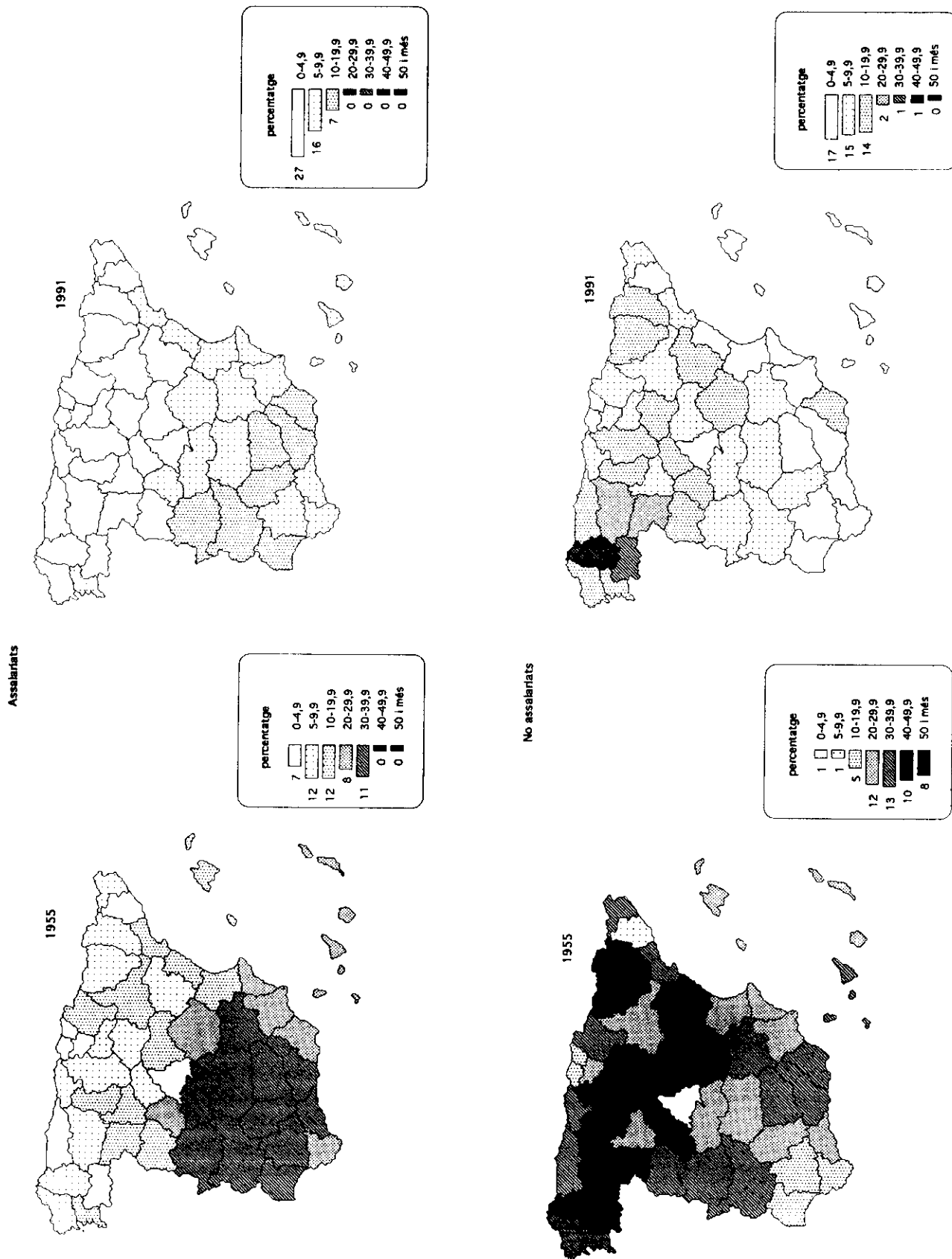

Figura 3.7. Percentatge d'ocupacions industrials i dels serveis (només assalariats) sobre l'ocupació total. 1955 i 1991

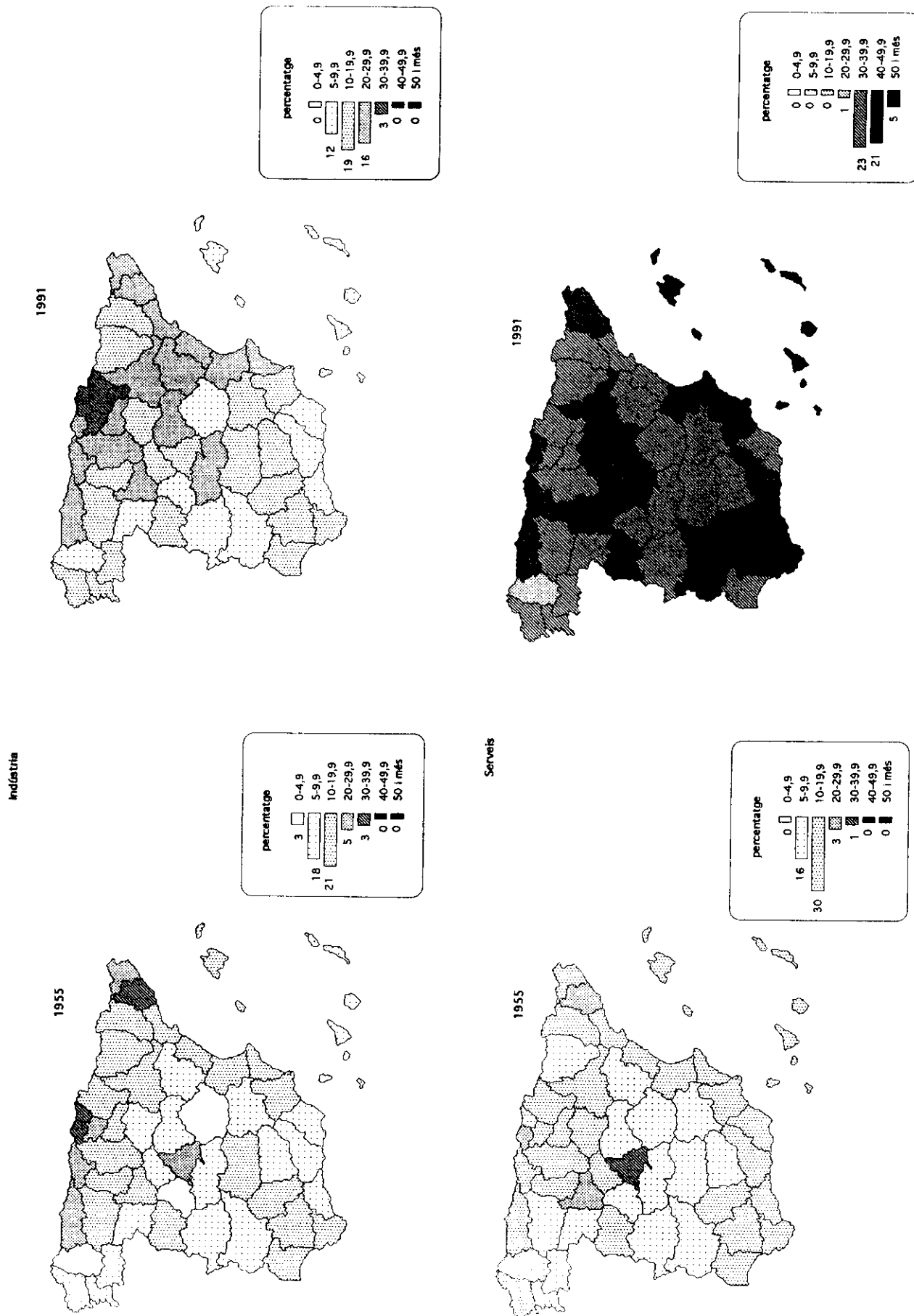
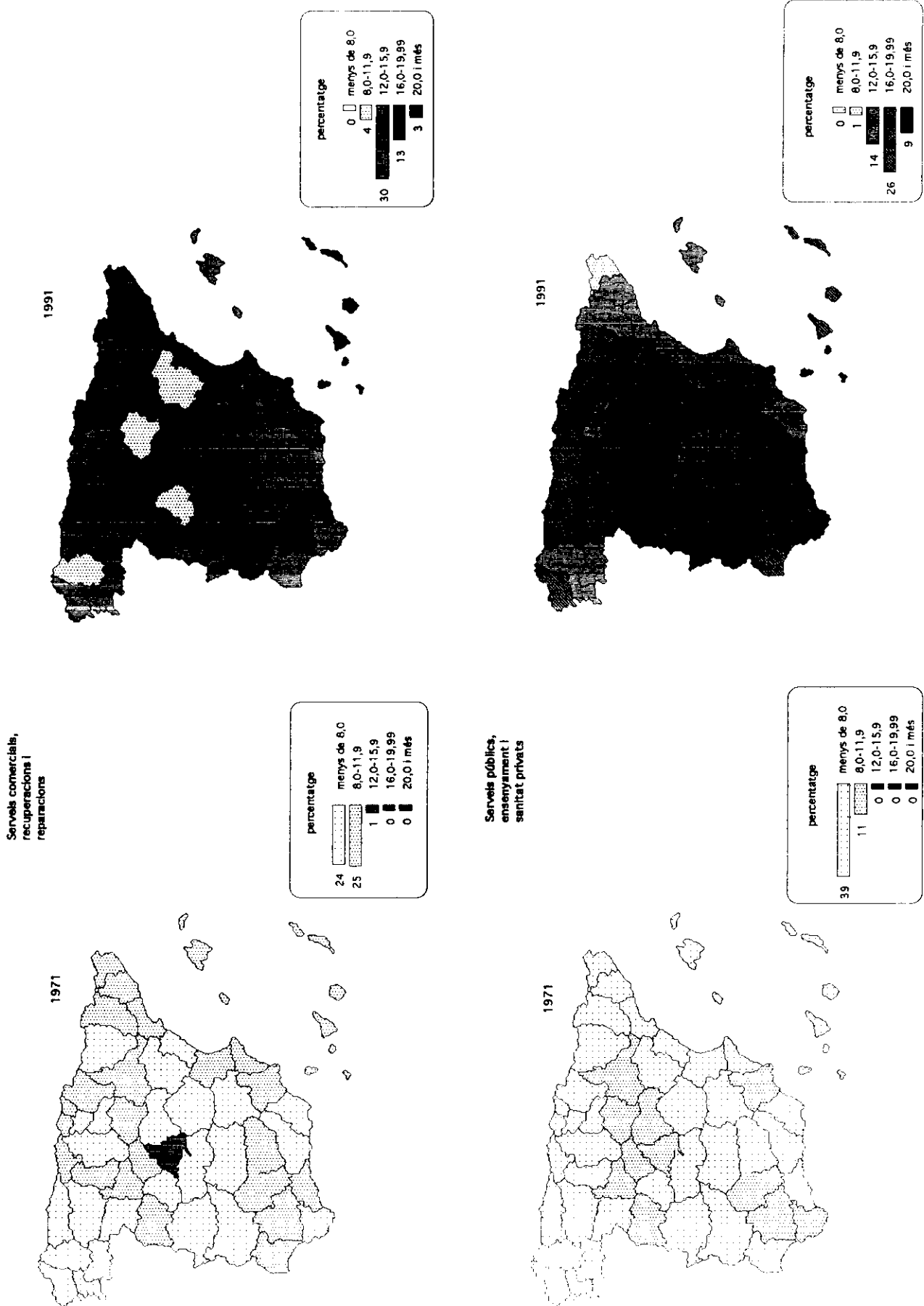

Figura 3.8. Percentatge d'ocupacions en els serveis comercials, recuperacions i reparacions i en els serveis públics i l'ensenyament i la sanitat privats. 1971 i 1991

Taula 3.1. Evolució de la població activa segons la seva relació amb l'activitat, de les ocupacions i de la població de 15 a 65 anys. Espanya* 1955-1991

	Població total	Població activa	Població ocupada	Població aturada	Ocupacions	Població de 15 a 65 anys
1955	29.053.979	11.970.373	11.798.073	172.300	11.964.315	
1957	29.546.680	12.168.215	12.028.115	140.100	12.232.264	
1960	30.301.447	12.252.966	12.077.266	175.700	12.297.359	19.612.190
1962	30.905.448	12.403.366	12.260.966	142.400	12.487.429	
1964	31.549.087	12.577.163	12.392.863	184.300	12.561.302	
1967	32.542.370	12.832.076	12.600.976	231.100	12.794.439	
1969	33.223.819	13.015.880	12.833.080	182.800	13.076.740	
1971	33.949.053	13.196.556	12.940.556	256.000	13.279.702	21.290.548
1973	34.758.046	13.400.902	13.039.102	361.800	13.471.964	
1975	35.711.641	13.374.633	12.629.073	745.560	13.351.182	22.510.314
1977	36.140.005	13.270.451	12.462.652	807.799	13.142.200	
1979	36.902.075	13.352.282	12.077.564	1.274.718	12.885.588	
1981	37.696.195	12.901.053	11.016.745	1.884.308	11.983.296	23.760.991
1983	37.581.251	13.109.275	10.837.875	2.271.400	11.853.733	
1985	37.909.974	13.553.600	10.582.740	2.970.860	11.816.061	25.139.491
1987	38.239.939	14.306.100	11.368.500	2.937.600	12.458.229	
1989	38.521.737	14.769.900	12.224.300	2.545.600	13.174.300	
1991	38.748.065	15.031.800	12.580.300	2.451.800	13.197.616	25.969.340

	actius/ pobl. 15 a 65 anys	ocupats/ pobl. 15 a 65 anys	actius/ població total	ocupats/ actius	ocupacions/ població
1955			41,20	98,56	41,18
1957			41,18	98,85	41,40
1960	64,72	62,48	40,44	98,57	40,58
1962			40,13	98,85	40,41
1964			39,87	98,53	39,82
1967			39,43	98,20	39,32
1969			39,18	98,60	39,36
1971	62,71	61,98	38,87	98,06	39,12
1973			38,55	97,30	38,76
1975	63,03	59,42	37,45	94,43	37,39
1977			36,72	93,91	36,36
1979			36,18	90,45	34,92
1981	63,03	54,30	34,22	85,39	31,79
1983			34,88	82,67	31,54
1985	66,31	53,91	35,75	78,08	31,17
1987			37,41	79,47	32,58
1989			38,34	82,76	34,20
1991	67,02	57,88	38,79	83,69	34,06

Font: BBV (diversos anys), Renta Nacional de España

* no s'inclou ni Ceuta ni Melilla

Taula 3.2. Evolució provincial del percentatge de la població activa sobre la població total 1955-1991

	1955	1960	1971	1981	1991
Araba	46,20	42,34	41,81	39,37	41,26
Albacete	36,35	35,91	36,56	29,39	41,58
Alacant	42,70	40,80	38,63	37,83	40,32
Almeria	35,73	34,89	33,96	29,90	37,39
Asturias	45,56	44,09	40,93	37,38	38,16
Àvila	41,65	43,27	38,62	27,76	36,36
Badajoz	36,18	34,37	35,64	28,12	37,42
Balears	42,64	42,27	44,47	37,50	39,60
Barcelona	42,04	40,92	40,72	38,18	41,78
Burgos	40,05	43,56	43,33	32,11	40,54
Cáceres	39,81	38,46	37,36	29,79	37,43
Cádiz	35,86	35,07	33,41	29,14	34,78
Cantabria	44,93	45,06	40,29	36,28	36,62
Castelló	47,13	46,47	42,08	36,60	40,67
Ciudad Real	36,98	35,42	35,85	29,73	35,55
Córdoba	39,09	38,52	35,73	27,95	35,02
Coruña, A	42,86	42,72	43,79	32,40	40,10
Cuenca	37,58	35,97	36,59	26,67	34,11
Girona	47,73	47,16	44,90	40,43	45,56
Granada	35,17	35,05	33,34	26,42	32,33
Guadalajara	41,74	40,93	38,40	28,74	34,89
Gipuzkoa	44,34	44,51	40,95	38,73	41,61
Huelva	34,79	33,36	33,86	28,70	35,33
Huesca	44,44	44,19	44,81	35,05	37,77
Jaén	40,29	38,22	34,21	29,29	36,21
León	44,98	44,87	42,89	37,89	39,99
Lleida	45,70	45,71	40,69	37,41	37,46
Lugo	41,65	44,39	50,58	45,02	42,82
Madrid	40,98	40,67	38,20	34,41	37,64
Málaga	36,04	36,03	34,77	28,51	39,96
Murcia	36,20	35,25	34,38	30,22	37,03
Nafarroa	44,19	43,93	40,18	34,38	39,61
Ourense	50,10	47,74	50,70	44,32	50,81
Palencia	39,70	39,97	39,12	27,33	38,17
Palmas, Las	40,87	37,06	34,58	36,18	39,32
Pontevedra	47,21	47,37	47,55	41,87	41,22
Rioja, La	44,49	45,87	43,49	34,18	37,88
Salamanca	38,49	38,62	36,52	28,78	35,63
Segovia	36,08	37,64	39,86	31,89	41,17
Sevilla	38,66	35,24	34,80	27,83	34,30
Soria	37,88	36,43	38,02	27,78	36,60
Tarragona	46,74	45,41	40,99	37,42	41,33
Tenerife	37,03	36,09	35,14	35,45	39,83
Teruel	44,98	44,02	40,75	29,49	37,24
Toledo	38,66	37,79	37,12	30,67	35,69
València	43,65	42,83	38,03	34,27	38,31
Valladolid	41,27	38,77	35,21	31,96	41,16
Bizkaia	48,17	46,35	38,98	37,13	41,18
Zamora	41,79	41,58	41,78	32,79	35,43
Zaragoza	42,69	43,84	37,65	35,61	38,89
màxim	50,10	47,74	50,70	45,02	50,81
mínim	34,79	33,36	33,34	26,42	32,33
mitjana	41,40	40,74	39,24	33,33	38,62
desviació	4,01	4,20	4,21	4,79	3,20

Taula 3.3. Evolució provincial del percentatge de la població ocupada sobre la població activa 1955-1991

	1955	1960	1971	1981	1991
Araba	99,95	98,93	99,40	90,92	84,70
Albacete	99,29	99,20	99,27	82,23	78,18
Alacant	98,02	98,90	97,41	85,69	80,56
Almeria	95,17	95,54	98,59	88,12	81,44
Asturias	99,71	99,42	99,04	88,21	84,14
Àvila	99,82	99,54	99,23	92,08	89,43
Badajoz	98,88	99,29	97,48	81,09	72,39
Balears	99,58	99,55	99,74	90,04	90,06
Barcelona	98,75	98,75	98,69	82,02	86,52
Burgos	99,88	99,17	98,98	86,99	89,51
Cáceres	96,98	98,22	97,15	86,54	82,08
Cádiz	94,84	94,25	95,47	75,79	65,88
Cantabria	99,76	99,60	98,38	89,34	84,00
Castelló	98,35	96,85	97,12	90,67	88,39
Ciudad Real	99,58	99,34	98,09	81,29	88,22
Córdoba	97,67	96,59	95,96	81,79	75,51
Coruña, A	98,03	99,33	98,94	95,08	87,20
Cuenca	99,23	99,65	99,68	92,16	88,86
Girona	98,38	99,70	99,55	93,19	92,64
Granada	99,24	98,21	97,94	77,46	76,06
Guadalajara	99,96	99,91	98,93	82,76	88,78
Gipuzkoa	99,83	99,14	99,30	82,85	83,27
Huelva	97,34	97,84	92,15	81,21	74,66
Huesca	99,97	99,96	99,21	92,42	92,48
Jaén	91,36	96,72	96,66	85,70	76,48
León	99,66	99,71	98,24	92,06	85,50
Lleida	99,84	99,70	99,18	94,79	95,77
Lugo	99,83	99,79	99,11	95,55	90,16
Madrid	97,72	98,20	97,56	84,46	87,84
Málaga	95,82	94,10	93,01	79,98	71,39
Murcia	97,88	97,02	94,85	87,00	81,87
Nafarroa	99,89	99,86	98,05	86,76	89,40
Ourense	99,92	99,93	99,56	94,27	91,48
Palencia	99,80	99,42	98,27	90,24	85,73
Palmas, Las	98,37	96,13	99,21	81,85	73,68
Pontevedra	99,60	99,55	99,30	92,16	85,66
Rioja, La	99,72	99,72	99,61	92,29	90,48
Salamanca	98,82	98,70	98,17	88,62	82,82
Segovia	99,84	98,44	99,60	90,70	92,24
Sevilla	98,25	97,39	96,07	76,75	77,35
Soria	99,98	99,91	99,59	94,14	91,62
Tarragona	99,50	99,64	98,69	87,11	88,71
Tenerife	99,44	99,64	99,45	82,66	77,41
Teruel	99,89	99,72	99,78	93,87	91,78
Toledo	99,87	99,82	99,12	90,31	91,93
València	99,05	98,74	98,66	85,27	85,80
Valladolid	99,23	98,40	98,52	84,25	79,06
Bizkaia	99,95	99,73	99,27	81,66	79,65
Zamora	99,86	99,65	98,52	90,33	82,56
Zaragoza	99,52	99,67	98,06	85,16	89,28
màxim	99,98	99,96	99,78	95,55	95,77
mínim	91,36	94,10	92,15	75,79	65,88
mitjana	98,82	98,72	98,24	87,16	84,41
desviació	1,64	1,44	1,64	5,20	6,65

Taula 3.4. Taxa d'activitat dels migrants i de la població total d'Espanya

	Població			Migrants		
	1964	1971	1975	1965	1970	1975
	31.549.087	33.949.053	35.711.641	448.126	380.351	396.704
pobl. total	12.577.163	13.196.556	13.374.633	174.274	135.858	144.697
actius	39,9	38,9	37,5	actius	taxa d'activitat	taxa d'activitat
taxa d'activitat	1965	1970	1975	1980	1985	1985
	12.901.053	13.553.600	140.619	163.611	38,9	35,7
	37.696.195	37.909.974	37,8	36,5	37,8	36,9

Fonts:

Població:

BBV (diversos anys), Renta Nacional de España

Migrants:

INE (diversos anys), Anuario Estadístico de España

Taula 3.5. Volum i evolució de les ocupacions provincials.
Participació provincial sobre l'increment de les ocupacions i la població 1955 i 1991

	Ocupacions		Ocupacions/població (percentatge)		Increment (percentatge)		Participació en l'increment	
	1955	1991	1955	1991	Ocupació	Població	Ocupació	Població
Araba	60.635	108.439	47,67	39,80	78,84	114,18	0,40	0,50
Albacete	138.212	109.565	35,83	31,97	-20,73	-11,16	-0,24	-0,15
Alacant	279.548	432.697	41,78	33,48	54,78	93,20	1,28	2,15
Almeria	121.997	139.761	33,94	30,68	14,56	26,71	0,15	0,33
Asturias	428.918	354.799	45,93	32,43	-17,28	17,15	-0,62	0,55
Àvila	103.401	53.164	42,10	30,49	-48,58	-29,01	-0,42	-0,25
Badajoz	287.891	172.348	34,88	26,50	-40,13	-21,20	-0,97	-0,60
Balears	185.394	333.677	43,05	47,05	79,98	64,68	1,24	0,96
Barcelona	1.094.460	1.792.195	43,67	38,51	63,75	85,70	5,83	7,39
Burgos	159.484	135.047	40,87	38,28	-15,32	-9,60	-0,20	-0,13
Cáceres	216.617	121.005	39,54	29,41	-44,14	-24,89	-0,80	-0,47
Cádiz	254.103	267.510	33,76	24,81	5,28	43,29	0,11	1,12
Cantabria	189.469	167.346	45,37	31,73	-11,68	26,28	-0,18	0,38
Castelló	174.982	166.882	52,72	37,36	-4,63	34,61	-0,07	0,40
Ciudad Real	209.004	142.707	36,32	30,02	-31,72	-17,38	-0,55	-0,34
Córdoba	303.465	200.568	38,39	26,58	-33,91	-4,56	-0,86	-0,12
Coruña, A	406.975	369.310	41,81	33,67	-9,25	12,71	-0,31	0,43
Cuenca	119.942	66.091	36,69	32,21	-44,90	-37,24	-0,45	-0,42
Girona	168.169	237.179	49,69	46,54	41,04	50,58	0,58	0,59
Granada	268.613	197.006	34,52	24,92	-26,66	1,61	-0,60	0,04
Guadalajara	82.395	49.609	42,37	34,07	-39,79	-25,12	-0,27	-0,17
Gipuzkoa	186.614	222.953	44,60	32,96	19,47	61,66	0,30	0,89
Huelva	128.826	127.469	33,67	28,74	-1,05	15,90	-0,01	0,21
Huesca	105.941	74.354	45,01	35,78	-29,82	-11,71	-0,26	-0,09
Jaén	276.318	164.908	36,67	25,86	-40,32	-15,38	-0,93	-0,40
León	253.085	163.299	44,94	31,05	-35,48	-6,63	-0,75	-0,13
Lleida	153.445	139.048	46,65	39,34	-9,38	7,47	-0,12	0,08
Lugo	208.775	156.396	42,07	40,69	-25,09	-22,55	-0,44	-0,39
Madrid	931.502	1.849.737	42,14	37,39	98,58	123,83	7,67	9,42
Málaga	264.094	314.400	34,64	27,08	19,05	52,25	0,42	1,37
Murcia	278.679	326.249	35,85	31,20	17,07	34,52	0,40	0,92
Nafarroa	173.702	195.113	44,31	37,57	12,33	32,46	0,18	0,44
Ourense	229.394	134.411	49,74	38,02	-41,41	-23,35	-0,79	-0,37
Palencia	93.504	60.807	40,12	32,78	-34,97	-20,42	-0,27	-0,16
Palmas, Las	165.502	248.312	40,43	32,33	50,04	87,60	0,69	1,23
Pontevedra	324.409	299.617	47,95	33,41	-7,64	32,57	-0,21	0,76
Rioja, La	104.086	101.990	45,22	38,72	-2,01	14,45	-0,02	0,11
Salamanca	159.393	110.289	38,90	30,82	-30,81	-12,68	-0,41	-0,18
Segovia	75.151	54.136	37,75	36,78	-27,96	-26,07	-0,18	-0,18
Sevilla	434.165	462.331	37,43	28,54	6,49	39,63	0,24	1,58
Soria	59.671	33.745	38,52	35,70	-43,45	-38,97	-0,22	-0,21
Tarragona	169.704	201.254	47,14	37,13	18,59	50,56	0,26	0,63
Tenerife	167.138	239.049	37,14	32,94	43,02	61,29	0,60	0,95
Teruel	102.910	50.579	45,39	35,20	-50,85	-36,63	-0,44	-0,29
Toledo	197.915	163.594	37,65	33,42	-17,34	-6,87	-0,29	-0,12
València	601.716	772.795	43,41	36,49	28,43	52,78	1,43	2,52
Valladolid	147.624	164.516	41,57	33,29	11,44	39,16	0,14	0,48
Bizkaia	315.678	371.680	48,78	32,18	17,74	78,50	0,47	1,75
Zamora	128.047	64.665	41,35	30,26	-49,50	-30,99	-0,53	-0,33
Zaragoza	273.653	313.015	42,87	37,38	14,38	31,19	0,33	0,69
Total	11.964.315	13.197.616	41,18	34,06	10,31	33,37	10,31	33,37

Font: BBV (diversos anys), Renta Nacional de España

Taula 3.6. Estructura de les ocupacions segons sector d'activitat i assalariació. Evolució de les xifres absolutes. Espanya 1955-1991

Estructura de les ocupacions

	1955	1960	1971	1981	1991
Assalariats					
Agricultura	1.914.388	1.723.237	1.255.108	858.977	558.720
Indústria	1.973.279	2.306.452	3.062.179	2.761.667	2.544.677
Construcció	696.100	748.434	1.076.607	805.540	1.000.654
Serveis	1.905.037	2.431.005	3.437.548	4.238.559	6.131.241
No assalariats					
Agricultura	3.457.628	3.261.584	2.389.616	1.352.587	726.667
Indústria	727.355	586.916	461.112	295.861	347.067
Construcció	58.300	78.666	126.938	195.359	283.488
Serveis	1.232.228	1.161.065	1.470.594	1.474.746	1.642.952
TOTAL	11.964.315	12.297.359	13.279.702	11.983.296	13.235.466
Assalariats	6.488.804	7.209.128	8.831.442	8.664.743	10.235.292
No assalariats	5.475.511	5.088.231	4.448.260	3.318.553	3.000.174
Agricultura	5.372.016	4.984.821	3.644.724	2.211.564	1.285.387
Indústria	2.700.634	2.893.368	3.523.291	3.057.528	2.891.744
Construcció	754.400	827.100	1.203.545	1.000.899	1.284.142
Serveis	3.137.265	3.592.070	4.908.142	5.713.305	7.774.193

Evolució de les xifres absolutes

	1955-1960	1960-1971	1970-1981	1980-1991	1955-1991
Assalariats					
Agricultura	-191.151	-468.129	-396.131	-300.257	-1.355.668
Indústria	333.173	755.727	-300.512	-216.990	571.398
Construcció	52.334	328.173	-271.067	195.114	304.554
Serveis	525.968	1.006.543	801.011	1.892.682	4.226.204
No assalariats					
Agricultura	-196.044	-871.968	-1.037.029	-625.920	-2.730.961
Indústria	-140.439	-125.804	-165.251	51.206	-380.288
Construcció	20.366	48.272	68.421	88.129	225.188
Serveis	-71.163	309.529	4.152	168.206	410.724
TOTAL	333.044	982.343	-1.296.406	1.252.170	1.271.151
Assalariat	720.324	1.622.314	-166.699	1.570.549	3.746.488
No assalariat	-387.280	-639.971	-1.129.707	-318.379	-2.475.337
Agricultura	-387.195	-1.340.097	-1.433.160	-926.177	-4.086.629
Indústria	192.734	629.923	-465.763	-165.784	191.110
Construcció	72.700	376.445	-202.646	283.243	529.742
Serveis	454.805	1.316.072	805.163	2.060.888	4.636.928

Font: BBV (diversos anys), Renta Nacional de España

**Taula 3.7. Desglossament i evolució del sector serveis per branques d'activitat. Ocupacions*
Espanya 1971, 1981 i 1991**

	1971	1981	1991	Evolució (%)	
				1971-81	1981-91
Serveis comercials, recuperacions i reparacions	1.240.665	1.521.433	2.224.032	22,63	46,18
Hoteleria i restauració	663.457	612.431	803.551	-7,69	31,21
Transports i comunicacions	702.830	658.211	760.517	-6,35	15,54
Crèdit i assegurances	201.273	345.989	390.016	71,90	12,72
Serveis diversos	1.122.007	1.144.156	1.358.951	1,97	18,77
Serveis públics i ensenyament i sanitat privat	942.870	1.431.085	2.237.126	51,78	56,32
Total	4.873.102	5.713.305	7.774.193	17,24	36,07

Font: BBV (diversos anys), Renta Nacional de España

* el 1971 és població ocupada

Taula 3.8. Estructura de les ocupacions segons sector d'activitat i relació laboral. 1955

	Assalariats				No assalariats				Total
	Agricultura	Indústria	Construcció	Serveis	Agricultura	Indústria	Construcció	Serveis	
Araba	4,6	21,1	6,2	17,3	28,2	9,0	0,5	13,1	100
Albacete	32,8	7,3	3,1	10,0	34,4	5,2	0,3	6,9	100
Alacant	24,4	19,9	4,4	14,0	20,7	6,6	0,4	9,7	100
Almeria	20,9	9,6	4,4	11,6	36,5	6,2	0,4	10,3	100
Asturias	2,8	27,7	9,3	11,7	33,8	5,7	0,9	8,2	100
Àvila	21,3	3,8	3,1	8,3	51,5	4,5	0,3	7,3	100
Badajoz	34,7	7,1	6,0	8,2	32,9	4,3	0,5	6,3	100
Balears	12,8	16,2	5,9	17,8	28,2	7,8	0,5	10,7	100
Barcelona	1,8	38,7	5,9	25,8	6,0	8,4	0,5	12,8	100
Burgos	5,8	10,8	4,8	13,4	48,6	6,4	0,4	9,8	100
Cáceres	33,0	5,5	5,3	7,8	36,6	4,3	0,4	7,1	100
Cádiz	27,2	16,3	10,6	14,9	15,3	5,0	0,9	9,7	100
Cantabria	6,3	24,4	5,3	16,0	32,3	5,1	0,4	10,1	100
Castelló	17,8	11,0	4,1	10,3	40,6	6,2	0,3	9,8	100
Ciudad Real	33,6	11,0	4,2	8,7	28,1	4,8	0,4	9,3	100
Córdoba	39,3	10,6	4,8	12,0	21,9	3,7	0,4	7,4	100
Coruña, A	10,0	9,1	4,3	10,1	46,7	9,4	0,4	10,1	100
Cuenca	29,2	3,9	2,5	7,0	41,9	5,6	0,2	9,7	100
Girona	6,5	20,8	5,4	12,5	31,3	9,2	0,5	13,9	100
Granada	32,7	5,9	3,0	11,7	32,9	5,0	0,2	8,7	100
Guadalajara	11,4	7,3	5,5	9,0	50,5	6,4	0,5	9,5	100
Gipuzkoa	3,5	37,0	6,4	19,6	11,6	8,6	0,5	12,8	100
Huelva	33,0	14,5	3,9	11,9	18,5	7,0	0,3	10,8	100
Huesca	9,6	10,4	7,2	9,8	42,2	6,6	0,6	13,6	100
Jaén	34,4	8,0	5,8	5,8	30,8	5,8	0,6	8,8	100
León	5,5	13,9	4,4	9,0	52,3	4,7	0,3	9,9	100
Lleida	6,1	10,1	6,5	10,9	46,7	6,8	0,5	12,4	100
Lugo	7,0	4,2	2,8	7,0	64,0	5,2	0,2	9,5	100
Madrid	2,9	23,4	11,7	39,6	4,7	4,6	0,9	12,3	100
Málaga	32,0	8,5	3,1	15,9	23,0	6,2	0,3	11,0	100
Murcia	24,5	13,1	4,1	13,5	29,9	4,9	0,3	9,7	100
Nafarroa	15,0	12,8	5,7	13,5	34,7	5,3	0,4	12,6	100
Ourense	3,6	5,9	5,8	5,4	68,9	3,8	0,5	6,1	100
Palencia	11,8	12,6	5,0	12,2	42,4	6,0	0,4	9,5	100
Palmas, Las	27,5	7,2	5,2	15,6	27,1	7,1	0,4	9,7	100
Pontevedra	11,3	8,0	3,0	9,2	45,4	11,4	0,3	11,4	100
Rioja, La	9,2	12,9	4,2	11,9	41,3	6,0	0,4	14,1	100
Salamanca	16,6	10,5	5,8	13,3	36,6	5,3	0,5	11,5	100
Segovia	9,1	9,2	4,8	12,5	46,1	6,4	0,4	11,6	100
Sevilla	30,5	16,8	8,2	18,5	11,2	3,9	0,6	10,3	100
Soria	6,9	8,2	3,9	10,9	52,7	6,6	0,3	10,4	100
Tarragona	15,6	11,5	4,7	12,0	37,1	7,2	0,4	11,4	100
Tenerife	25,7	6,5	4,5	13,8	37,6	3,6	0,4	8,0	100
Teruel	7,6	9,8	2,7	8,4	55,9	6,4	0,3	8,9	100
Toledo	39,5	5,8	3,6	8,6	27,7	4,3	0,3	10,0	100
València	17,8	16,2	4,1	15,8	29,2	6,9	0,3	9,7	100
Valladolid	18,0	11,3	5,9	22,4	25,6	5,1	0,5	11,1	100
Bizkaia	2,3	36,8	8,3	21,9	13,1	5,0	0,7	11,9	100
Zamora	10,8	6,1	5,5	8,8	56,0	4,4	0,5	8,0	100
Zaragoza	14,8	18,0	5,9	18,4	26,0	6,2	0,5	10,2	100
TOTAL	16,0	16,5	5,8	15,9	28,9	6,1	0,5	10,3	100
màxim	39,5	38,7	11,7	39,6	68,9	11,4	0,9	14,1	
mínim	1,8	3,8	2,5	5,4	4,7	3,6	0,2	6,1	
mitjana	17,2	13,1	5,2	13,1	34,7	6,0	0,4	10,1	
desviació	11,5	8,3	1,9	5,8	14,3	1,6	0,2	1,9	

Font: BBV, Renta Nacional de España

Taula 3.9. Estructura de les ocupacions segons sector d'activitat i relació laboral. 1991

	Assalariats				No assalariats				Total
	Agricultura	Indústria	Construcció	Serveis	Agricultura	Indústria	Construcció	Serveis	
Araba	0,4	36,3	4,9	39,1	5,8	1,9	1,6	9,9	100
Albacete	7,2	17,6	7,9	38,5	7,9	4,4	2,6	13,9	100
Alicant	5,3	24,2	6,9	41,8	1,8	4,5	2,9	12,7	100
Almeria	14,6	6,7	8,3	37,4	15,5	1,7	2,2	13,7	100
Asturias	1,1	23,4	7,3	40,5	11,4	1,8	2,3	12,0	100
Avila	7,0	7,8	10,6	39,9	14,3	2,4	4,7	13,3	100
Badajoz	11,9	7,4	11,1	42,3	8,3	2,6	2,5	13,9	100
Balears	1,1	8,8	7,3	61,9	2,4	2,1	2,9	13,5	100
Barcelona	0,5	29,8	6,2	45,6	0,8	3,2	1,9	12,1	100
Burgos	1,3	23,5	5,5	37,9	14,9	2,9	2,1	11,9	100
Caceres	18,7	6,1	11,3	39,9	5,6	2,7	2,3	13,5	100
Cadiz	9,1	14,8	9,1	49,3	1,9	2,6	1,5	11,8	100
Cantabria	1,8	20,7	6,8	42,0	9,5	2,5	2,4	14,2	100
Castelló	7,6	26,9	6,2	36,9	4,7	2,4	2,7	12,7	100
Ciudad Real	8,8	15,8	13,1	35,1	7,7	3,2	3,5	12,8	100
Córdoba	14,3	13,0	9,2	41,4	5,1	3,3	1,4	12,3	100
Coruña, A	4,1	15,7	8,0	39,1	15,0	2,4	2,4	13,3	100
Cuenca	9,6	9,6	7,1	32,9	19,3	3,5	3,4	14,7	100
Girona	1,6	20,2	7,4	45,5	5,6	3,1	2,9	13,5	100
Granada	12,3	8,2	8,6	47,0	4,5	2,6	2,6	14,1	100
Guadalajara	2,3	20,5	7,8	40,2	8,8	3,7	2,8	13,9	100
Gipuzkoa	1,7	34,0	4,8	44,4	1,3	3,1	1,8	8,9	100
Huelva	16,5	12,2	11,5	39,0	3,9	2,2	1,8	12,9	100
Huesca	3,1	15,0	7,3	38,3	16,3	3,2	2,9	13,9	100
Jaén	16,9	15,8	8,4	38,2	4,5	2,5	1,7	11,9	100
León	0,8	15,5	7,3	36,0	22,4	2,8	2,3	12,8	100
Lleida	2,3	17,4	6,3	39,1	15,4	3,6	2,9	13,0	100
Lugo	2,8	8,5	5,8	25,9	40,5	2,0	3,0	11,5	100
Madrid	0,4	16,0	7,0	62,2	0,5	1,6	1,2	11,1	100
Málaga	7,5	8,7	9,5	55,3	1,1	1,7	2,5	13,7	100
Murcia	9,2	18,0	8,0	42,4	4,5	3,3	2,0	12,6	100
Nafarroa	1,2	31,6	6,4	37,6	5,8	3,5	2,0	11,8	100
Ourense	0,9	10,3	8,1	30,9	30,0	2,6	3,9	13,3	100
Palencia	2,4	18,0	6,4	40,4	12,8	3,6	3,5	12,8	100
Palmas, Las	5,7	8,3	7,4	58,4	0,9	1,1	1,7	16,4	100
Pontevedra	6,3	18,6	8,7	38,1	11,5	2,4	3,0	11,4	100
Rioja, La	2,0	28,6	4,8	34,6	9,4	5,2	3,0	12,4	100
Salamanca	2,9	10,8	9,0	46,0	12,0	3,5	3,7	12,0	100
Segovia	2,6	12,2	6,0	40,6	19,3	2,9	3,8	12,5	100
Sevilla	9,8	12,8	10,4	49,6	2,6	1,9	1,3	11,7	100
Soria	3,1	15,6	5,2	42,2	15,9	2,9	3,3	11,8	100
Tarragona	5,2	20,4	11,0	39,8	5,3	2,4	3,0	13,0	100
Tenerife	5,2	7,0	9,3	58,2	2,5	1,1	1,5	15,2	100
Teruel	2,5	20,4	7,0	34,7	16,4	3,5	4,7	10,8	100
Toledo	7,0	21,9	12,1	33,6	6,4	4,9	2,2	11,9	100
València	6,0	23,2	6,5	43,6	1,9	3,1	2,4	13,4	100
Valladolid	2,3	23,5	7,8	42,6	6,0	2,4	3,0	12,3	100
Bizkaia	0,8	28,7	6,8	45,9	1,8	2,3	1,8	11,8	100
Zamora	1,8	6,7	6,3	37,9	25,9	3,7	2,8	14,9	100
Zaragoza	1,5	25,9	6,5	44,8	6,4	2,8	1,5	10,7	100
TOTAL	4,2	19,2	7,6	46,3	5,5	2,6	2,1	12,4	100
màxim	18,7	36,3	13,1	62,2	40,5	5,2	4,7	16,4	
mínim	0,4	6,1	4,8	25,9	0,5	1,1	1,2	8,9	
mitjana	5,4	17,3	7,8	41,9	9,5	2,8	2,6	12,7	
desviació	4,8	7,8	2,0	7,4	8,3	0,9	0,8	1,3	

Font: BBV, Renta Nacional de España

Taula 3.10. Estructura professional de la població ocupada*. Espanya. 1970, 1981 i 1991

	1970		1981		1991	
	n. absolut	%	n. absolut	%	n. absolut	%
Professionals liberals i tècnics	657.604	5,5	1.034.177	9,6	1.792.065	14,4
Personal directiu**	1.178.701	9,9	184.461	1,7	227.759	1,8
Personal administratiu	-	-	1.341.149	12,5	1.785.876	14,3
Comerciants i venedors	990.096	8,3	1.035.231	9,7	1.486.279	11,9
Personal dels serveis	1.111.402	9,3	1.094.025	10,2	1.470.954	11,8
Personal de l'agricultura	2.916.592	24,5	1.674.809	15,6	853.383	6,8
Personal de la indústria i construcció	4.733.871	39,8	4.146.377	38,7	3.486.842	27,9
Peons i treb. no especialitzats***	-	-	-	-	1.266.090	10,1
Forces armades	142.508	1,2	106.357	1,0	112.558	0,9
Persones no classificades	177.778	1,5	108.013	1,0	-	-
Total	11.908.552	100	10.724.599	100	12.481.806	100

Font: INE, censos de població

* les dades de 1970 són sobre la població activa

** les dades de 1970 inclou el personal administratiu

*** el 1991 apareix com a grup separat respecte al personal de la indústria i construcció

Taula 3.1.1. Xifra absoluta de migrants actius o ocupats i taxa de mobilitat* (tant per cent) segons professió. Espanya. 1970, 1981 i 1991

	1970			1981			1991			
	total		taxa	total		taxa	total		taxa	
	migrants	taxa	migrants	taxa	migrants	taxa	migrants	taxa		
Professionals i tècnics**	8.927	13,6	27.795	22,8	367.254	20,5	185.128	10,3	182.126	10,2
Personal directiu***	11.630	9,9			44.169	19,4	25.040	11,0	19.129	8,4
Personal administratiu	6.456	6,5	21.540	16,1	258.212	14,5	153.681	8,6	104.531	5,9
Comerciants i venedors	9.393	8,5	8.969	8,7	170.685	11,5	110.699	7,4	59.986	4,0
Personal dels serveis	12.319	4,2	7.152	4,3	210.116	14,3	113.294	7,7	96.822	6,6
Personal de l'agricultura	80.736	17,1	53.775	13,0	378.448	10,9	256.438	7,4	14.929	1,7
Peons i treballadors no especialitzats					110.059	8,7	67.093	5,3	42.966	3,4
Forces armades					43.888	39,0	12.399	11,0	31.489	28,0
Persones no classificades	6.397	36,0	5.715	52,9						
TOTAL	135.858	11,4	140.619	13,1	1.625.859	13,0	951.871	7,6	673.988	5,4

Fonts:

1970: INE (diversos anys), Anuario Estadístico de España i INE, cens de 1970

1981: INE (diversos anys), Anuario Estadístico de España i INE, cens de 1981

1991: cens de 1991

Observacions:

1970 i 1981 s'han calculat a partir de l'estadística de variacions residencials i el cens corresponent

1991 s'ha calculat a partir dels cens de 1991.

Numerador: municipi de residència a l'1 de març de 1981 i municipi de residència actual; denominador: població 1991

* taxa de mobilitat resulta de posar en relació el nombre de migrants per professió sobre el nombre d'actius (1970) o ocupats (1981 i 1991) per professió

** inclou el personal directiu el 1981

*** inclou el personal administratiu el 1970

**** el 1991 els peons apareixen en un grup apart

4. Migracions i poblament

4.1 L'assentament de la població

El pes de la permanència

Assentament i mobilitat són dues facetes d'una mateixa realitat. En tractar les migracions expressades en taxes, s'està fent referència a una població susceptible de desplaçar-se i, en termes relatius, se'n destaca la part que ho fa. La possibilitat de migrar és una alternativa a la possibilitat de restar al mateix lloc. Es tracta en aquest apartat de fixar l'atenció en l'assentament de la població, perquè permet situar i comprendre millor les migracions.

L'aproximació a l'assentament es realitza en base a l'anàlisi de la matriu naturalesa/residència, en què hi ha la població resident en cada província en un moment censal, classificada segons la província de naixement. Aquesta font relaciona dos moments de la vida dels individus, el moment del naixement i el moment censal, amb el lloc on eren i on estan en aquest darrer. És un indicador amb possibilitats i limitacions. La seva simplicitat facilita l'anàlisi i, al mateix temps, pot recobrir fenòmens complexos i moments de la història personal dels individus molt diferents, fet que obliga a un ús prudent. Podríem dir que, fins a un cert punt, la matriu de naturalesa és el registre fòsil, cristallitzat, de les migracions hagudes i de l'assentament de la població.

Analitzant les dades de la matriu naturalesa/residència, una primera observació a fer és que al voltant d'un 75% de la població de l'Estat espanyol resideix en la mateixa província on va néixer, i això ocorre tant segons el cens del 1970, com segons el del 1981 i del 1991 (taula 4.1). Aquesta és una mitjana que recobreix, és clar, valors ben diversos. Així, el 1991 el valor va des d'un mínim de 44,8% corresponent a Sòria a un màxim de 95,5% corresponent a Tenerife, extrems entre els que es troben totes les altres províncies (figura 4.1).

En la successió de censos que es mostra en la taula 4.1 es pot veure que els percentatges de cada província es mantenen, en general, força estables o amb lleugeres variacions. També convé recordar que el cens del 1970 ja recull el resultat de les migracions més importants en quant a fluxos desequilibrats.

El manteniment en el temps del percentatge de residents en la província en la qual han nascut permet pensar en l'estabilitat en

el comportament de les províncies, en la seva major o menor capacitat de facilitar la permanència i l'assentament i en els seus fluxos migratoris amb altres províncies.

Així, un segon aspecte a analitzar és, a partir de la població que no resideix a la mateixa província de naixement, l'estabilitat o no de l'estructura de llocs on es troben. Per això s'ha calculat la correlació dos a dos entre els tres moments censals de les estructures de residència de la població nascuda a cada província. Les dades es recullen a la taula 4.2. Com es pot veure, els nivells de correlació superen el 0,9, en tots els casos. Convé tenir present que els canvis a nivell de població són lents i graduals i per tant no han de sorprendre, en principi, aquests coeficients.

L'intercanvi desigual

En el subapartat anterior s'ha vist que les províncies tenen diferents situacions pel que fa a la permanència en elles de la població que hi ha nascut. D'alguna manera, es pot dir que la població d'una província té una certa probabilitat de continuar residint-hi i, en el cas de que vagi a residir a una altra província, se li presenta un ventall de possibilitats, amb unes probabilitats també força estables.

Un element complementari d'això és veure, per cada província, el nivell de presència de població nascuda en d'altres (figura 4.2). Com es pot observar, només vuit províncies presenten un percentatge superior al 30%. Aquestes són: les Illes Balears, les tres províncies litorals de Catalunya, més Alacant, en els Països Catalans, Biscaia i Àlaba, al País Basc, i Madrid. Si s'hi afegeixen les províncies que tenen entre un 20% i un 30% de població nascuda a fora, es completa el litoral català amb Castelló i València, l'eix de l'Ebre amb La Rioja, Osca i Saragossa, el País Basc amb Guipúscoa, a la meseta s'hi agregava Valladolid i Guadalajara, i a Andalusia només hi apareix Màlaga.

L'anàlisi conjunta d'aquesta figura 4.2 amb la figura 4.1 fa possible observar diferents dinàmiques en el poblament, sempre per a l'any 1991. S'han establert 4 classes, a partir del creuament entre la variable de població nascuda i resident a la mateixa província, en forma dicotòmica amb el llindar en el 70%, i la variable població resident nascuda fora de la província, amb el llindar situat ara en el 20%. Aleshores, tal com es pot veure a la figura 4.3, es distingeixen 4 dinàmiques diferents, caracteritzades d'aquesta manera: províncies amb un alt nivell de permanència dels que hi han nascut i notable presència de població nascuda en altres províncies (16); aquelles que, amb un alt nivell de permanència, presenten un percentatge baix de forans (12); les que tenen un baix nivell de permanència i alta presència de forans (2); i, per últim, les que amb un baix nivell de permanència tenen poca presència de forans (20).

Tot i la simplificació que representa aquesta classificació, dona una imatge matisada de l'evolució del poblament. En la primera categoria s'hi troben les vuit províncies dels Països Catalans i

les tres del País Basc, més La Rioja i Saragossa --que uneixen els dos conjunts--, Madrid, Valladolid i Màlaga. A l'altre extrem, la categoria més nombrosa, aquella en què una part important de la població que hi neix no s'hi queda, i no en rep gaire de forana, inclou Extremadura, les dues Castelles --excepte Valladolid i Guadalajara--, a més de Lugo, Terol i la part oriental d'Andalusia. El cas de Guadalajara es pot interpretar com el d'una província que perd la seva població nativa i, ara, està rebent població de la veïna Madrid. En el cas d'Osca es podria pensar en el tema de la Franja de Ponent.

L'anàlisi de l'estructura de poblament dels nascuts a cada província permetria anar més enllà en la comprensió de la complexa realitat espanyola, en posar de manifest els vincles, molts d'ells de llarga història, que existeixen entre els diferents territoris de l'Estat. Però aquesta possibilitat supera l'abast del treball.

Una aproximació simplificada a això és l'anàlisi del percentatge de població nascuda a cada província que resideix --sempre segons el cens de 1991-- en les quatre que tenen més pes en el conjunt de l'Estat en tant que receptors de població. Aquestes províncies són: Barcelona, Biscaia, Madrid i València (figura 4.4). S'ha de tenir present que aquesta aproximació obvia els centres de segon nivell, que tenen també la seva importància en la dinàmica real del poblament.

L'examen de la figura es presta a vàries consideracions²⁴. S'en destaquen aquí unes quantes:

Les tres províncies catalanes que envolten Barcelona tenen en aquesta última província uns efectius d'entre el 10 i el 20% dels seus nadius i, en canvi, no hi ha efectius apreciables --superiors a l'1%-- de nascuts a Catalunya ni a València ni tampoc a Madrid o Biscaia.

Del País Valencià, els nadius es troben en una proporció apreciable a València mateix (tot i que els valors són més baixos que en el cas de Conca i Albacete), a Barcelona, especialment en el cas de Castelló, pocs a Madrid i inapreciable a Biscaia.

Castella i Lleó i Castella-La Manxa tenen nadius sobre tot a Madrid, especialment a les províncies limítrofs, amb valors per sobre del 20% --dades numèriques en mà, sempre més del 30%--, tot i que Conca té un valor més baix i, a més de a Madrid, també és present amb valors d'entre un 10 i un 20% a València i una mica menys a Barcelona. A Barcelona també hi ha efectius de nascuts a aquestes zones, i Sòria és la que dóna el valor més alt. Algunes províncies castellanques, precisament les de Castella i Lleó i especialment Burgos, també tenen efectius a Biscaia, i les de Castella-La Manxa a València.

---

²⁴ En cada mapa, s'assenyala amb una xifra emmarcada la proporció de nascuts a la pròpia província de referència, per facilitar-ne la visualització i per la disparitat del valor, que dificultaria la categorització de la resta.

En el cas de Madrid, com a Barcelona, tampoc hi ha una proporció apreciable de gent nascuda allà que es trobi a cap de les altres tres províncies més receptores.

Un percentatge important (entre 10 i 20%) de gent nascuda a Andalusia, especialment a la part oriental i central, es troba a Barcelona. Els percentatges que es troben a Madrid són força més baixos, i només superen el 5% a les províncies de Còrdova i Jaén, més properes a Madrid. Encara menys població es troba a València, i a Biscaia no hi ha cap província que hi tingui una proporció de nascuts superior a l'1%.

En el cas d'Extremadura, els efectius més importants de nascuts allà es troben a Madrid, entre un 10 i un 20%. Barcelona segueix en importància, ja entre un 5 i un 10%, i Biscaia apareix a nivells més baixos però superiors a València.

L'Aragó té nadius a Barcelona, amb efectius menys importants en proporció en el cas de Saragossa, i també en menor mesura a Madrid. En canvi, a València només n'hi ha en el cas de Terol, i no en té, en nivell apreciable, a Biscaia.

El País Basc té efectius a Madrid i a Biscaia, però a Barcelona i València són inapreciables. I Astúries té aquest tipus de relació amb Madrid i, una mica menys amb Barcelona, però no amb València ni amb la propera Biscaia.

I, com a darrer comentari per zones, és curiós que les illes Canàries no apareixen en cap dels quatre mapes amb valors de residents superiors a l'1%, i Balears, per la seva banda, només ho fa, i amb el valor més baix següent, en el cas de Barcelona. El factor insularitat hi deu tenir alguna cosa a veure.

Finalment, com a comentari global, es podria dir que l'efecte del factor distància es compleix bé en els casos de Madrid, València i Biscaia (aquest amb les excepcions, de diferent caràcter, d'Astúries i Zamora), tot i que més o menys decantat, en general, cap al sudoest. En el cas de Barcelona, es compleix amb l'entorn immediat, però no és el cas de la relació que apareix amb Galícia, Andalusia i Extremadura. També val la pena dir que les províncies properes a Barcelona, Biscaia i València tenen, en general, un elevat nivell de permanència, com es veia a la figura 4.1. Aquest no és el cas de Madrid. Això, junt amb la intensitat diferencial de la proporció de nascuts a les províncies d'uns i altres entorns, mostra que a Madrid l'efecte proximitat té un caràcter d'absorció, mentre que en els altres casos és una relació més bidireccional.

Les províncies de l'àrea catalana

Fent una anàlisi particular de l'àmbit català, més enllà del que fins aquí ja s'ha dit, s'ha procedit a mirar on resideix la població nascuda a cada una de les vuit províncies, incloent-hi la que segueix residint allà on va néixer. Les dades s'han representat a la figura 4.5 i el seu examen permet assenyalar unes pautes de comportament.

Destaca, en primer lloc, l'elevat percentatge de població que resideix a la mateixa província de naixement. La província de què es tracta té la xifra emmarcada, com en el cas de la figura anterior. Entre el 93,4 de Balears --fet insular--, i el 72,3 de Lleida. Una altra constatació és que, de nou, apareix la proximitat com a factor decisiu en la residència. Així, hi ha un notable intercanvi a l'interior de cada comunitat, en menor mesura entre comunitats d'aquesta mateixa àrea catalana i, en menor mesura encara, amb les províncies veïnes de fora, com Múrcia, Osca i Saragossa. Els nascuts a les Illes Balears resideixen a Barcelona i València prioritàriament. Barcelona juga com a centre de segon nivell en relació a les províncies valencianes.

En totes les províncies hi ha una dispersió per tota la franja mediterrània, que es perllonga cap a Andalusia i fins i tot en alguns casos Badajoz i, per contra, a la resta d'Espanya cap província té residents en percentatge superior al 0,1%, tret de Madrid. El percentatge de residents a Madrid oscil·la en totes les províncies de l'àmbit català entre 0,5% i 1%, amb l'excepció de València i Alacant, que superen aquesta proporció, sense arribar a 1,5%. Es pot pensar en tots els casos en l'herència d'anteriors migracions i en xarxes migratòries vigents, si bé és de suposar que són diferents, unes i altres, en el cas d'Andalusia que en el de Madrid.

Una informació complementària d'aquesta és la que s'ha recollit a la figura 4.6. S'hi poden veure les províncies on és nascuda la població resident a les vuit províncies de l'àmbit català, amb el percentatge que representen sobre la població nascuda a la província d'origen. (La província de què es tracta té, de nou, la xifra emmarcada.) L'escala, en aquest cas, parteix del valor 0,5% i és, per tant, diferent a la dels mapes de les figures anteriors²⁵.

Com a característica general, en els mapes de totes les províncies es pot apreciar una vegada més el pes de la proximitat espacial, amb l'excepció de les Illes Balears --el caràcter insular de les quals, d'altra banda, relativitza la qüestió de la proximitat física. A part d'això, es podria diferenciar l'especificitat de dos grups de províncies: les punteres, Barcelona, València i Alacant, i les altres cinc.

Començant per les tres primeres, s'observa que resideixen a Barcelona una proporció alta dels nascuts a l'Aragó, Múrcia, Andalusia --sobre tot la part oriental--, Extremadura i també la part oriental de Castella i, en menor mesura, la part nord d'aquesta. A València hi ha efectius importants de nascuts a Albacete i Conca i, en menor mesura Terol, Castelló i Ciutat Real, seguit d'algunes províncies andaluses. En el cas d'Alacant, destaquen les províncies properes en la línia d'Andalusia i alguna castellana.

---

²⁵ El mapa de Barcelona d'aquesta figura concorda amb el de la mateixa província en la figura 4.4, però varien els trams establerts i també l'òptica de l'anàlisi.

Pel que fa a la resta de províncies de l'àmbit català, sobresurten, a més de les províncies properes, les andaluses i, en algun cas, extremenyas, tret de Castelló, que es ceneix a les properes, fins Albacete, Jaén i Ciutat Real.

4.2 Relació entre les migracions del passat recent i les del present

En tractar del poblament, amb l'anàlisi feta en base a la matriu de naturalesa de la població de cada lloc, s'ha dit que s'hi reflectien les migracions cristallitzades amb el pas del temps. La relació entre poblament i migracions passades era el contingut de l'anàlisi. Ara, en aquest punt, es tracta de veure si les migracions segueixen els mateixos camins que les que les han precedit.

En la literatura sobre migracions aquest és un punt força acceptat. La migració és un fenomen social en el qual la comunicació entre els que han obert camí i els que han restat funciona molt més poderosament que els instruments institucionals, i s'estableixen vies i xarxes de migració.

També en analitzar, en els punts anteriors, les estructures de residència en altres províncies de la població nascuda en una d'elles, s'ha constatat una forta estabilitat, que faria possible sostenir que les migracions actuals es dirigeixen efectivament als mateixos llocs on han anat a residir els components d'anteriors fluxos.

Per estudiar-ho, s'han calculat els coeficients de correlació entre les estructures de residència de la població de cada província i les estructures de les províncies de destinació de la seva emigració, en els quinquennis successius. Així, les estructures de residència del cens de 1970 s'han correlacionat amb les estructures dels fluxos emigratoris dels quinquennis 1971-75, 1976-80, 1981-85, 1986-90 i 1991-95²⁶. De la mateixa manera s'ha operat amb els censos de 1981 i 1991 en relació als fluxos dels quinquennis posteriors (taules 4.3, 4.4 i 4.5).

Com a primera lectura, es pot observar que en la gran majoria dels casos hi ha una correlació significativa. Fins i tot sorprèn el nivell i l'estabilitat del coeficient de correlació de tot un seguit de províncies, tenint en compte que, en principi, s'està comparant una estructura que té un pòsit històric i, per tant, una gran inèrcia derivada del fet de recollir moviments de diferents èpoques, amb els fluxos de quinquennis, molt més susceptibles de reflectir variacions conjunturals.

En una segona lectura, es poden assenyalar uns comportaments diferencials, que s'han representat en la figura 4.7. En 19

---

²⁶ En les estructures que es correlacionen s'ha exclòs la població que ha nascut i resideix a la mateixa província i els fluxos intraprovincials.

províncies es dóna una forta estabilitat, amb un nivell de correlació de 0,9 pràcticament en tots els casos. Es pot pensar que en aquests casos hi ha un àmbit de circulació més ampli i que els desplaçaments formen part del sistema de relacions entre els territoris, en altres paraules, els desplaçaments estan institucionalitzats.

En front d'això, hi ha un grup, menys nombrós, de províncies en les quals hi ha casos en què no hi ha una correlació significativa. Un d'aquests casos és la província de Las Palmas de Gran Canària, que presenta un nivell de correlació baixíssim en el cens de 1970, en els primers quinquennis, però a partir dels del 1981-85 inicia una recuperació, i en la correlació del cens de 1991 amb el quinquenni posterior se situa en el 0,85. Tenint en compte els volums de migrants, caldria buscar l'explicació en algun fet puntual, molt específic del lloc, ocorregut en els anys setanta. Diferent, però dins d'aquest grup, és el cas de Múrcia i de les províncies andaluses d'Almeria, Còrdova, Granada, Jaén, Màlaga i Sevilla, que es caracteritzen, en línies generals i salvant els matisos diferencials, pel fet que presenten una elevada correlació en els quinquennis 1971-75 i 1976-80, però després experimenten una devallada significativa, que es manté fins el darrer quinquenni estudiat. Són dos els fenòmens que conflueixen i donen com a resultat la davallada del nivell de correlació: la reducció del volum d'emigrants després de períodes en què aquests foren molt importants, i una estructura de destinació diferent. La qüestió que queda plantejada és veure si recuperaran l'estructura de destinacions, en el cas que canviïn les condicions que frenen l'emigració.

Hi ha un altre gran grup de províncies (21) que es caracteritzen per uns nivells de correlació que ronden el voltant del 0,8, amb lleugeres oscil·lacions, i presenten estructures d'emigració amb diferents alternatives no destacades i que acostumen a moure's en volums petits d'emigrants. Se'ls ha qualificat de força estables, perquè el conjunt dels seus desplaçaments ho és, dins d'uns marges, atès el reduït volum d'emigrants.

En un darrer grup s'han diferenciat les províncies de Madrid i València, calificant-les d'inestables, pel fet que presenten força variacions tot i que en la majoria de casos els coeficients es trobaven en un nivell considerat significatiu. Variacions comprensibles per la seva posició de centre receptor de primer i de segon ordre, respectivament, en els quals les emigracions poden oscil·lar fins a un cert punt quant a la composició de les destinacions.

En línies generals, i a mode de resum d'aquest apartat, es pot constatar que les migracions a Espanya presenten una forta inèrcia i estabilitat en les xarxes de circulació, reflectides en les estructures d'assentament de la població.

Figura 4.1. Percentatge de població nascuda i que residia a la mateixa província. Espanya 1991

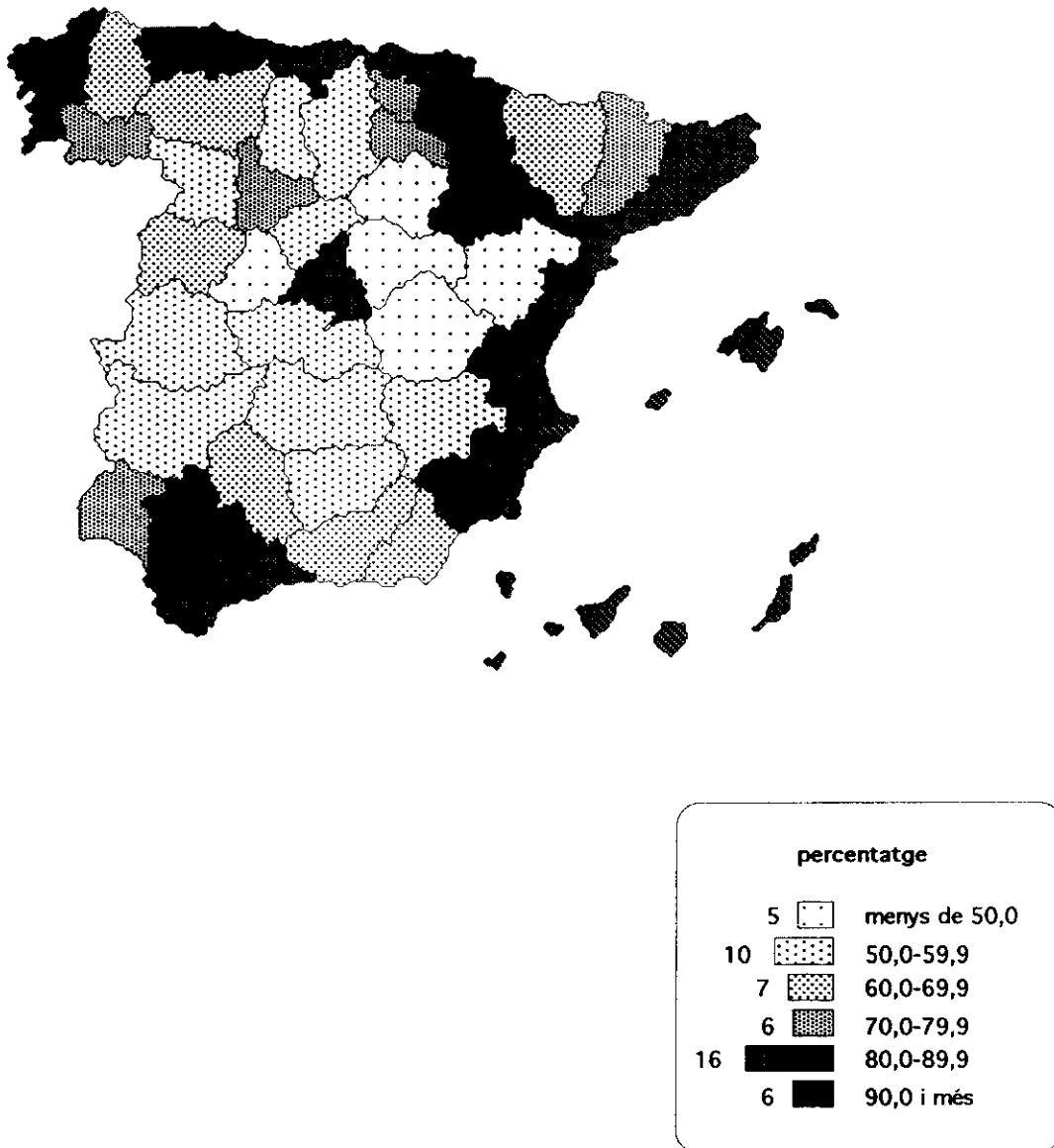
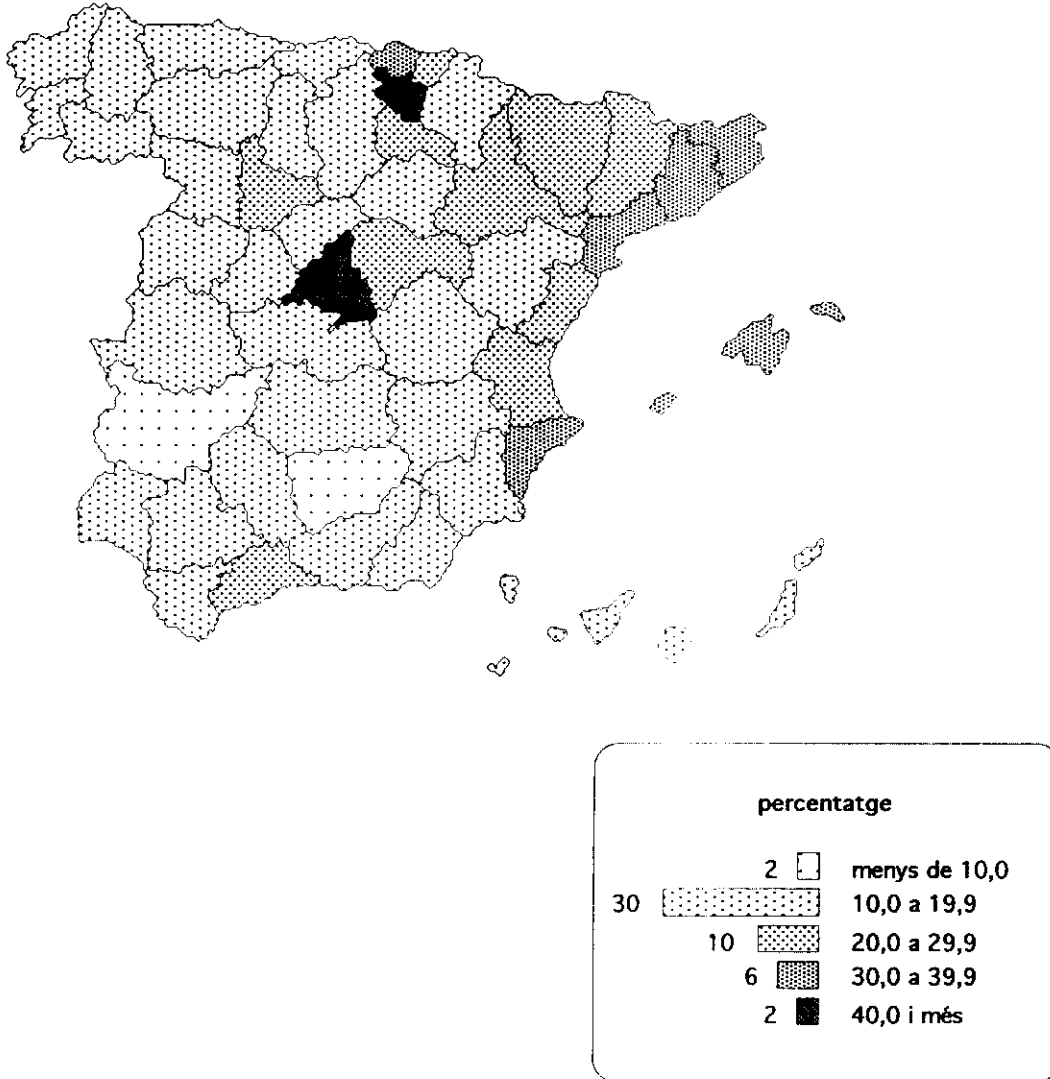

Figura 4.2. Població resident nascuda fora de cada província. Espanya 1991

Figura 4.3 Tipologia de la naturalesa de la població. Espanya. 1991
(combinació de les figures 4.1 i 4.2)

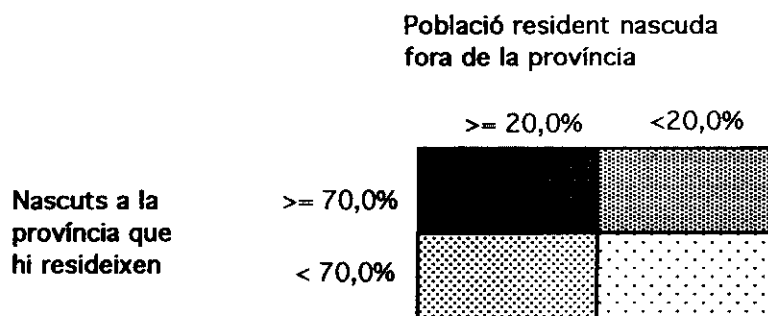
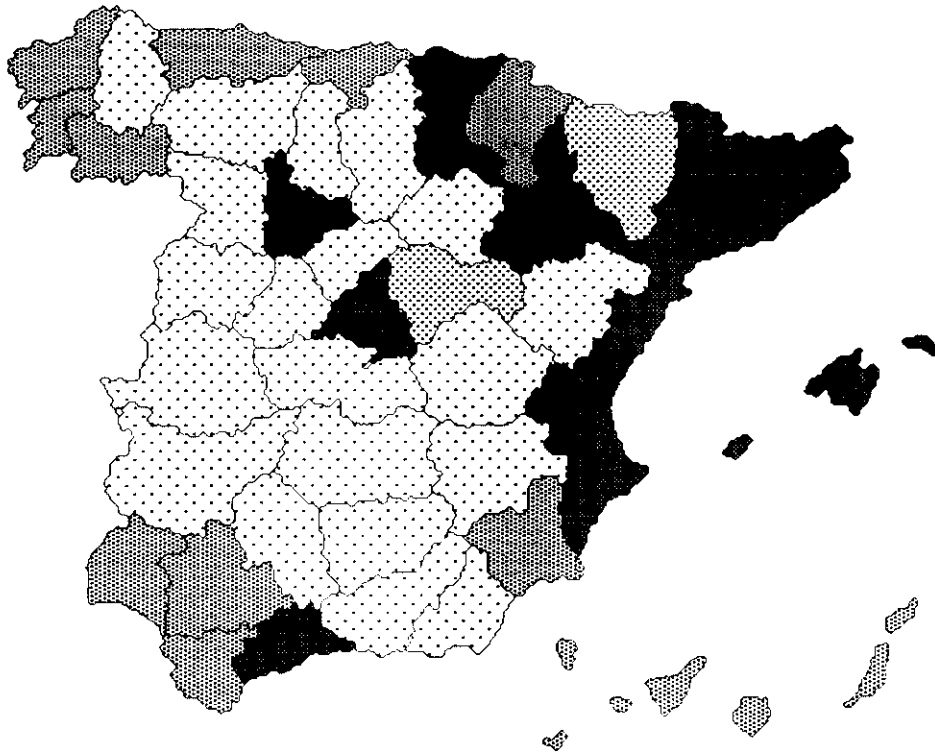

Figura 4.4. Percentatge de nascuts de cada província residents a Barcelona, Bizkaia, Madrid i València. 1991
(en l'enquadrament s'assenyala el percentatge de població nascuda a cada una d'aquestes quatre províncies i que hi continuen residint)

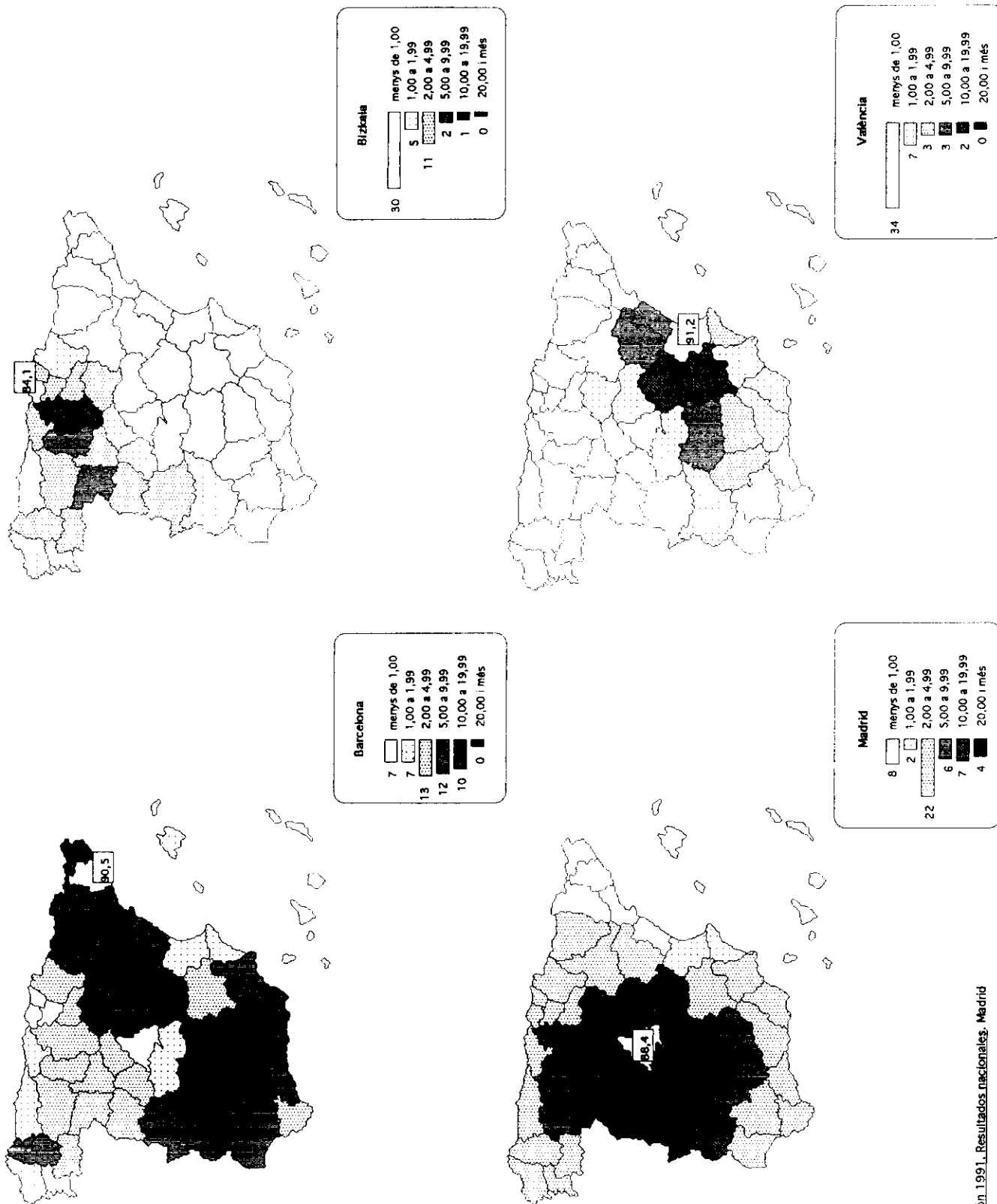

Figura 4.5. Percentatge de nascuts en les províncies de l'àrea catalana que residixen en la mateixa província (enquadrament) i residents en altres províncies (en trama), 1991 (només percentatges superiors al 0,1%)

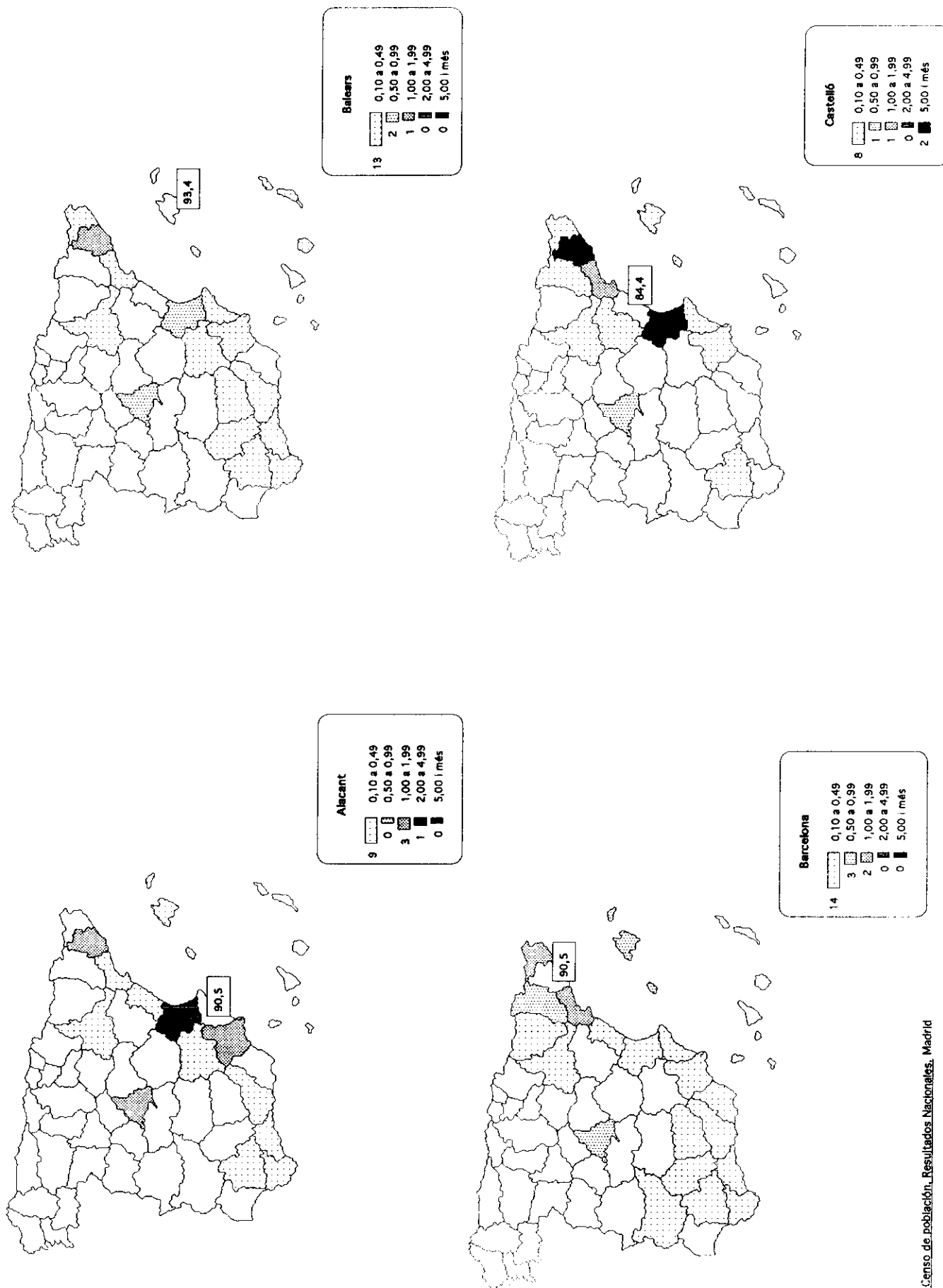
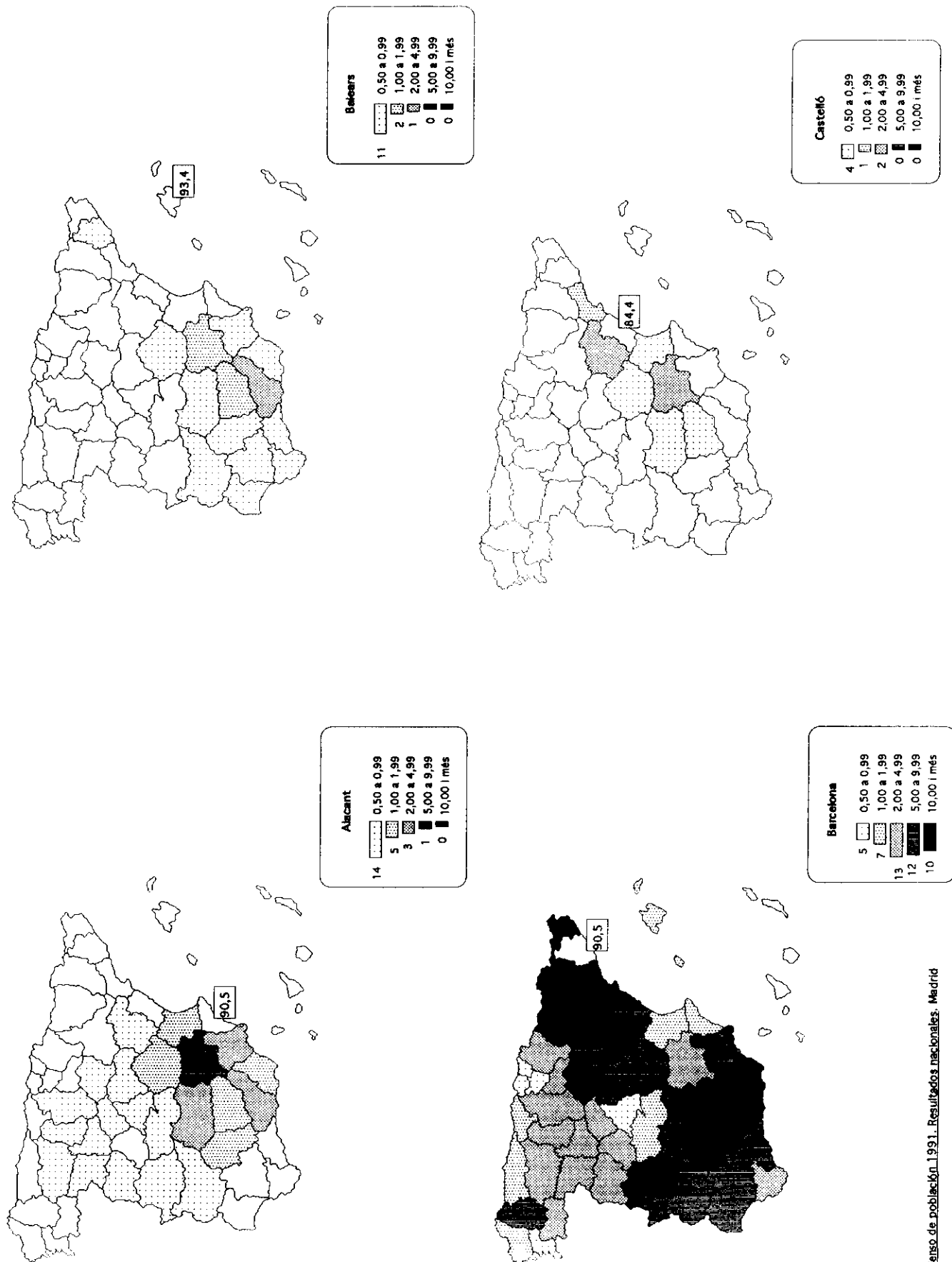

Figura 4.5. (continuació)

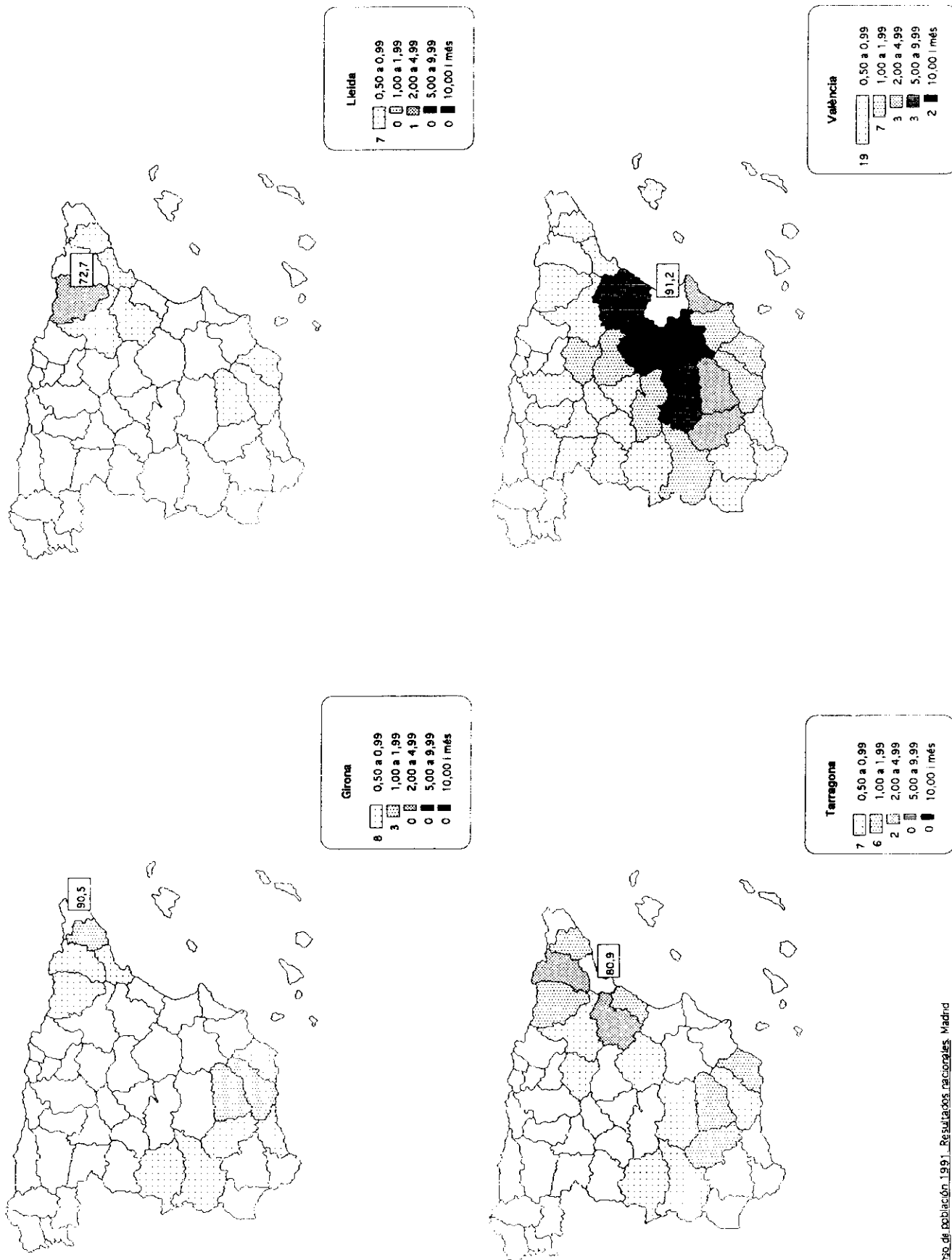

Figura 4.6. Percentatge de nascuts de cada província residents a les províncies de l'àrea catalana, 1991 (només percentatges superiors al 0,5%)

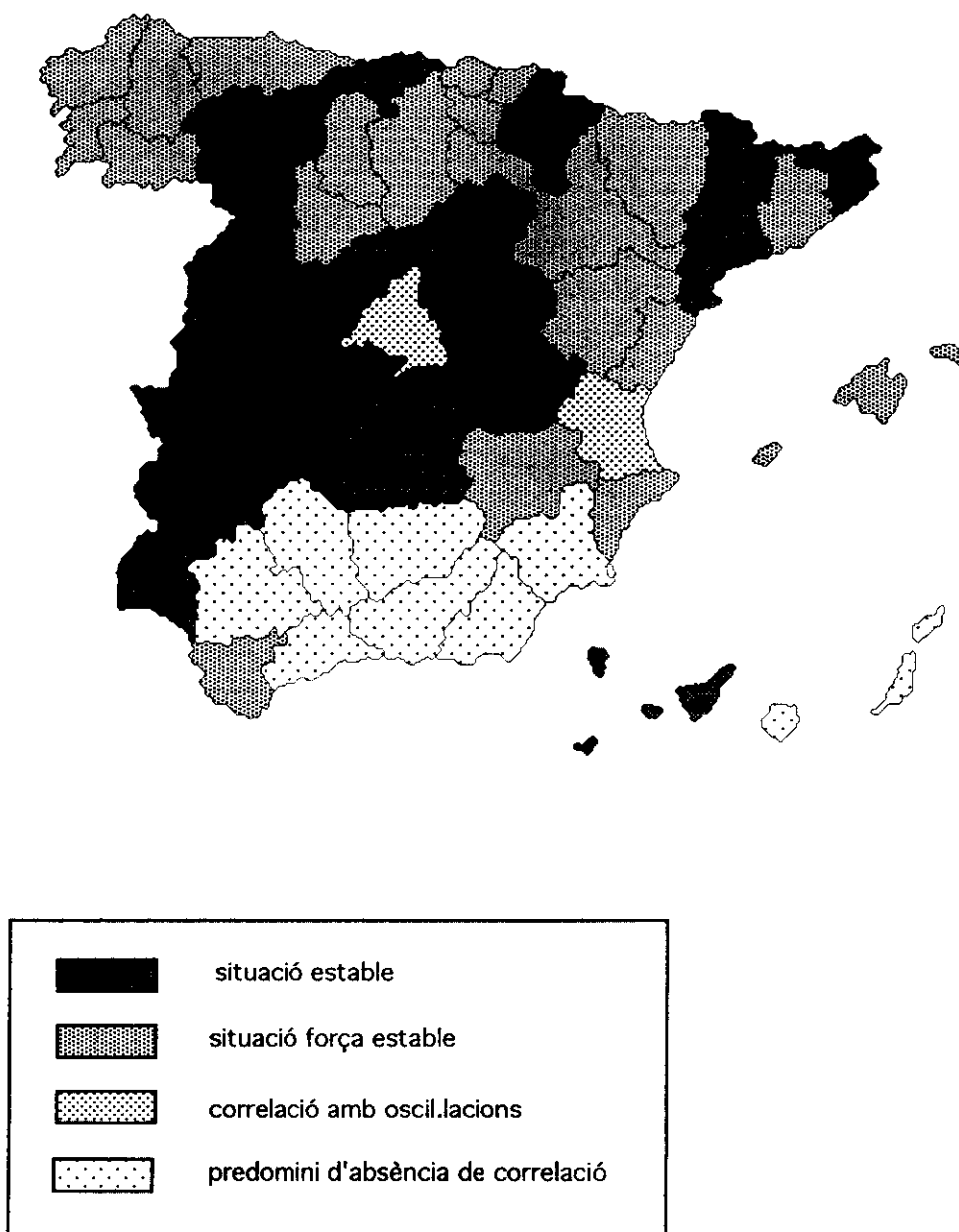

Font: INE (1994), Censo de población 1991. Resultados nacionales. Madrid

Figura 4.6. (continuació)

Figura 4.7. Situacions migratòries derivades de la correlació entre les estructures de residència i les estructures de destinació de l'emigració

Taula 4.1. Població que continua residint a la província de naixement.
Espanya. 1970, 1981 i 1991
(en percentatge)

	1970*	1981	1991
TOTAL	76,6	74,8	75,4
Araba	73,6	75,4	77,3
Albacete	61,0	58,5	59,0
Alacant	88,8	89,9	90,5
Almeria	62,5	63,5	67,5
Asturias	88,6	87,4	86,9
Ávila	58,3	50,7	49,2
Badajoz	63,9	57,2	58,6
Balears	94,8	93,5	93,4
Barcelona	93,9	92,4	90,5
Burgos	60,9	58,8	59,2
Cáceres	62,4	54,6	53,8
Cádiz	81,9	80,5	82,0
Cantabria	79,0	79,5	81,0
Castelló	80,1	82,0	84,4
Ciudad Real	64,0	57,4	58,0
Córdoba	65,1	60,9	63,1
Coruña, A	89,1	87,7	87,4
Cuenca	53,0	46,1	46,0
Girona	82,3	83,0	84,7
Granada	67,0	63,0	63,7
Guadalajara	48,6	44,5	46,0
Gipuzkoa	87,4	84,7	83,2
Huelva	76,9	75,1	77,5
Huesca	65,4	63,9	64,8
Jaén	59,5	55,2	55,4
León	75,4	67,3	67,7
Lleida	71,9	70,9	72,3
Lugo	74,2	69,2	69,8
Madrid	89,8	89,4	88,4
Málaga	76,5	77,7	81,0
Murcia	75,6	77,7	80,5
Nafarroa	80,1	80,4	81,2
Ourense	80,0	74,6	71,8
Palencia	57,7	52,1	53,3
Palmas, Las	95,1	95,1	95,3
Pontevedra	90,2	89,1	88,8
Rioja, La	70,8	71,0	72,9
Salamanca	67,1	61,2	60,5
Segovia	55,2	49,4	50,3
Sevilla	82,2	80,1	82,1
Soria	50,0	44,0	44,8
Tarragona	77,5	79,4	80,9
Tenerife	97,0	95,9	95,5
Teruel	50,6	45,5	45,2
Toledo	62,8	58,9	60,0
València	91,3	91,5	91,2
Valladolid	69,2	70,7	71,9
Bizkaia	88,5	86,0	84,1
Zamora	62,5	55,1	54,2
Zaragoza	81,1	80,9	81,4
Ceuta	64,8	61,6	67,2
Melilla	50,5	47,2	54,4

Font: INE, censos de població

* el 1970 és només població de nacionalitat espanyola

**Taula 4.2. Correlació entre l'estructura de naturalesa dels censos*
1970, 1981 i 1991**

Lloc de naixement	1970-1981	1970-1991	1980-1991
Araba	0,99390	0,98466	0,99389
Albacete	0,99802	0,99446	0,99893
Alacant	0,98894	0,96620	0,99313
Almería	0,99913	0,99725	0,99931
Asturias	0,99886	0,99628	0,99779
Ávila	0,99992	0,99982	0,99996
Badajoz	0,99810	0,99724	0,99909
Balears	0,98396	0,95361	0,98949
Barcelona	0,98810	0,95623	0,98735
Burgos	0,99835	0,99069	0,99612
Cáceres	0,99858	0,99650	0,99896
Cádiz	0,99211	0,97834	0,99266
Cantabria	0,99913	0,99545	0,99700
Castelló	0,99210	0,97806	0,99626
Ciudad Real	0,99971	0,99880	0,99950
Córdoba	0,99840	0,99716	0,99925
Coruña, A	0,99708	0,98779	0,99510
Cuenca	0,99905	0,99877	0,99961
Girona	0,99978	0,99936	0,99985
Granada	0,99739	0,98885	0,99630
Guadalajara	0,99994	0,99992	0,99998
Gipuzkoa	0,99605	0,98923	0,99638
Huelva	0,99783	0,99915	0,99922
Huesca	0,99939	0,99447	0,99664
Jaén	0,99867	0,99676	0,99904
León	0,99525	0,99222	0,99659
Lleida	0,99910	0,99777	0,99963
Lugo	0,99380	0,97189	0,99030
Madrid	0,97633	0,92077	0,98024
Málaga	0,99822	0,99757	0,99891
Murcia	0,99512	0,97769	0,99324
Nafarroa	0,99721	0,98883	0,99677
Ourense	0,99121	0,96759	0,99062
Palencia	0,99792	0,99261	0,99791
Palmas, Las	0,99437	0,98973	0,99837
Pontevedra	0,99531	0,98567	0,99435
Rioja, La	0,99531	0,98503	0,99611
Salamanca	0,99732	0,99332	0,99738
Segovia	0,99980	0,99966	0,99993
Sevilla	0,99861	0,99395	0,99682
Soria	0,99913	0,99838	0,99856
Tarragona	0,99919	0,99715	0,99930
Tenerife	0,99831	0,99407	0,99740
Teruel	0,99817	0,99054	0,99690
Toledo	0,99996	0,99984	0,99993
València	0,97372	0,92922	0,98790
Valladolid	0,99897	0,99573	0,99839
Bizkaia	0,98532	0,96744	0,99461
Zamora	0,99519	0,98694	0,99689
Zaragoza	0,99751	0,98999	0,99726
Ceuta	0,99203	0,95844	0,97140
Melilla	0,98175	0,96000	0,98264
màxim	0,99996	0,99992	0,99998
mínim	0,97372	0,92077	0,97140

Font: INE, censos de població

* No inclou els nascuts a la mateixa província

Taula 4.3. Correlació de l'estructura de la població nascuda a cada província segons província de residència (1970) i l'estructura dels fluxos emigratoris

	1971-75	1976-80	1981-85	1986-90	1991-95
Araba	0,928	0,840	0,845	0,897	0,888
Albacete	0,983	0,969	0,879	0,844	0,884
Alacant	0,923	0,868	0,770	0,793	0,722
Almeria	0,993	0,935	0,532	0,610	0,487
Asturias	0,869	0,920	0,842	0,913	0,825
Ávila	0,997	0,997	0,801	0,994	0,992
Badajoz	0,904	0,987	0,915	0,903	0,907
Balears	0,889	0,815	0,803	0,769	0,758
Barcelona	0,878	0,835	0,767	0,863	0,827
Burgos	0,951	0,919	0,859	0,825	0,857
Cáceres	0,967	0,989	0,926	0,955	0,929
Cádiz	0,821	0,947	0,812	0,850	0,856
Cantabria	0,936	0,968	0,951	0,917	0,934
Castelló	0,841	0,768	0,721	0,767	0,843
Ciudad Real	0,968	0,987	0,961	0,961	0,951
Córdoba	0,948	0,973	0,756	0,716	0,677
Coruña, A	0,893	0,941	0,875	0,785	0,795
Cuenca	0,910	0,947	0,964	0,956	0,936
Girona	0,995	0,974	0,956	0,973	0,982
Granada	0,980	0,944	0,559	0,572	0,518
Guadalajara	0,996	0,994	0,985	0,986	0,987
Gipuzkoa	0,920	0,804	0,839	0,849	0,828
Huelva	0,787	0,977	0,913	0,925	0,910
Huesca	0,955	0,810	0,754	0,810	0,899
Jaén	0,919	0,928	0,755	0,723	0,738
León	0,839	0,919	0,951	0,933	0,917
Lleida	0,987	0,948	0,900	0,953	0,957
Lugo	0,941	0,942	0,823	0,823	0,756
Madrid	0,798	0,807	0,650	0,715	0,613
Málaga	0,956	0,909	0,668	0,678	0,651
Murcia	0,917	0,793	0,643	0,635	0,621
Nafarroa	0,935	0,880	0,871	0,879	0,918
Ourense	0,965	0,982	0,856	0,851	0,828
Palencia	0,926	0,855	0,882	0,844	0,826
Palmas, Las	0,387	0,355	0,600	0,694	0,777
Pontevedra	0,900	0,950	0,868	0,735	0,844
Rioja, La	0,942	0,894	0,884	0,871	0,833
Salamanca	0,882	0,958	0,934	0,921	0,909
Segovia	0,994	0,983	0,979	0,987	0,981
Sevilla	0,950	0,962	0,704	0,673	0,647
Soria	0,974	0,957	0,924	0,931	0,904
Tarragona	0,987	0,937	0,917	0,971	0,982
Tenerife	0,926	0,896	0,946	0,956	0,960
Teruel	0,937	0,879	0,783	0,808	0,818
Toledo	0,999	0,998	0,992	0,997	0,994
València	0,889	0,783	0,667	0,607	0,651
Valladolid	0,957	0,775	0,832	0,834	0,796
Bizkaia	0,943	0,838	0,859	0,844	0,796
Zamora	0,902	0,897	0,876	0,891	0,870
Zaragoza	0,968	0,886	0,783	0,808	0,757
Ceuta	0,973	0,898	0,811	0,883	0,883
Melilla	0,982	0,963	0,825	0,782	0,817
màxim	0,999	0,998	0,992	0,997	0,994
mínim	0,387	0,355	0,532	0,572	0,487
mitjana	0,921	0,902	0,830	0,840	0,831

Fonts:

INE, cens de població de 1970

INE (diversos anys), Anuario Estadístico de España

Taula 4.4. Correlació de l'estructura de la població nascuda a cada província segons província de residència (1981) i l'estructura dels fluxos emigratoris

	1981-85	1986-90	1991-95
Araba	0,832	0,879	0,877
Albacete	0,901	0,866	0,901
Alacant	0,850	0,871	0,805
Almeria	0,548	0,626	0,504
Asturias	0,846	0,921	0,832
Ávila	0,799	0,994	0,992
Badajoz	0,907	0,902	0,901
Balears	0,889	0,860	0,843
Barcelona	0,840	0,924	0,883
Burgos	0,881	0,851	0,880
Cáceres	0,923	0,958	0,929
Cádiz	0,762	0,857	0,854
Cantabria	0,954	0,923	0,937
Castelló	0,798	0,839	0,900
Ciudad Real	0,965	0,964	0,955
Córdoba	0,744	0,723	0,679
Coruña, A	0,890	0,805	0,817
Cuenca	0,968	0,955	0,937
Girona	0,961	0,976	0,984
Granada	0,589	0,616	0,555
Guadalajara	0,985	0,987	0,988
Gipuzkoa	0,876	0,885	0,855
Huelva	0,891	0,906	0,889
Huesca	0,769	0,823	0,908
Jaén	0,755	0,733	0,744
León	0,951	0,936	0,916
Lleida	0,914	0,963	0,967
Lugo	0,868	0,857	0,813
Madrid	0,744	0,826	0,742
Málaga	0,641	0,661	0,630
Murcia	0,698	0,691	0,688
Nafarroa	0,895	0,905	0,937
Ourense	0,900	0,897	0,876
Palencia	0,898	0,867	0,846
Palmas, Las	0,675	0,761	0,835
Pontevedra	0,875	0,764	0,865
Rioja, La	0,910	0,896	0,852
Salamanca	0,937	0,928	0,914
Segovia	0,981	0,989	0,984
Sevilla	0,694	0,682	0,653
Soria	0,921	0,928	0,900
Tarragona	0,926	0,978	0,987
Tenerife	0,934	0,947	0,953
Teruel	0,818	0,841	0,850
Toledo	0,993	0,997	0,994
València	0,783	0,739	0,787
Valladolid	0,841	0,849	0,810
Bizkaia	0,904	0,885	0,840
Zamora	0,888	0,914	0,889
Zaragoza	0,820	0,844	0,794
Ceuta	0,826	0,908	0,906
Melilla	0,826	0,850	0,882
màxim	0,993	0,997	0,994
mínim	0,548	0,616	0,504
mitjana	0,850	0,864	0,855

Fonts:

INE, cens de població de 1981

INE (diversos anys), Anuario Estadístico de España

Taula 4.5. Correlació de l'estructura de la població nascuda a cada província segons província de residència (1991) i l'estructura dels fluxos emigratoris

1991-95	
Araba	0,888
Albacete	0,912
Alacant	0,864
Almeria	0,525
Asturias	0,860
Ávila	0,992
Badajoz	0,914
Balears	0,891
Barcelona	0,928
Burgos	0,909
Cáceres	0,941
Cádiz	0,889
Cantabria	0,953
Castelló	0,933
Ciudad Real	0,963
Córdoba	0,703
Coruña, A	0,858
Cuenca	0,944
Girona	0,986
Granada	0,618
Guadalajara	0,988
Gipuzkoa	0,877
Huelva	0,902
Huesca	0,937
Jaén	0,768
León	0,935
Lleida	0,972
Lugo	0,882
Madrid	0,839
Málaga	0,644
Murcia	0,764
Nafarroa	0,955
Ourense	0,930
Palencia	0,869
Palmas, Las	0,850
Pontevedra	0,896
Rioja, La	0,881
Salamanca	0,936
Segovia	0,985
Sevilla	0,703
Soria	0,918
Tarragona	0,991
Tenerife	0,938
Teruel	0,888
Toledo	0,995
València	0,866
Valladolid	0,837
Bizkaia	0,865
Zamora	0,915
Zaragoza	0,832
Ceuta	0,966
Melilla	0,917
màxim	0,992
mínim	0,515
mitjana	0,883

Fonts:

INE, cens de població de 1991

INE (diversos anys), Anuario Estadístico de España

5. Consideracions finals

1. Aquest és un treball que tracta de les migracions interiors d'Espanya al llarg del segle XX, amb un major deteniment en la segona meitat, quan la informació permet una anàlisi més acurada. L'aïllament de les migracions interiors com a objecte d'estudi no suposa, tanmateix, que aquestes siguin independents de les exteriors, com tampoc ho són d'altres formes de mobilitat espacial tals com la mobilitat temporal sense canvi de residència o la mobilitat habitual.

Les migracions interiors, a Espanya, són un fenomen demogràfic prou interessant en si mateix, i en la seva relació amb l'evolució de la població i el poblament, tot i que el seu volum relatiu no assoleixi nivells molt alts, excepte en determinades conjuntures històriques i determinades zones. Però, més enllà de l'aspecte demogràfic estricte, estan carregades de significat per allò que reflecteixen d'altres aspectes importants de l'estructura i funcionament de la societat espanyola.

2. De les anàlisis realitzades se'n deriven una sèrie de constatacions primàries. Una d'elles, que es pot considerar bàsica, és el pes de la permanència. Migració i assentament són les dues cares d'una mateixa realitat, i, en el cas d'Espanya, la força i l'estabilitat en l'assentament de la població són la cara que predomina, tot i que sovint es pensi i es digui el contrari. Només el fet que un 75% de la població resideixi en la mateixa província on va nèixer (dades dels últims censos) ja és important per si mateix, i aquest percentatge seria encara més alt si es consideressin com a unitats les zones pròximes en termes geogràfics i socials.

Això condiona fortament el tema de les migracions, fins al punt que una part important del discurs mític que es fa sobre la migració --en termes de pèrdua-- és implícitament un discurs en negatiu sobre l'assentament. Avançant les conclusions, es pot dir que, en gran part, les migracions són un fenomen subsidiari, simples mecanismes d'ajust de la població a l'organització social de l'espai. Les migracions són un fenomen social complex, important pels grups de persones que hi estan sotmesos, i amb el valor afegit de fer aparèixer aspectes de la realitat social en què estan íntimament imbricades.

3. Les principals característiques generals detectades en les migracions interiors a l'Estat espanyol són:

a) La proximitat apareix com un factor important en la tria de possibilitats alternatives del desplaçament. Els volums més

importants de migració es troben a l'interior de cada província, i en les migracions interprovincials predominen els desplaçaments a les províncies limítrofs.

b) Les províncies presenten uns camins preferents per a l'emigració de la seva població, camins que, d'altra banda, són força estables en la majoria de cassos.

c) També presenten, la majoria de províncies, una elevada correlació entre l'estructura dels camins d'emigració i els d'immigració. En part es tracta d'àmbits territorials que depassen la unitat provincial, àmbits de mobilitat en tots els sentits.

4. La plasmació de l'esdevenir històric en l'espai, el poblament, és un fenomen resultant al qual també s'adeqüen les migracions. És de destacar que hi ha una forta correlació entre l'estructura de destinacions de les emigracions històriques, detectades en base al lloc de naixement en un moment donat, i les migracions posteriors. I, en aquest sentit, es dibuixen tot un seguit de zones i regions definides no sols per la seva proximitat geogràfica sinó també social i cultural.

Tot al llarg del segle, el poblament ha consolidat la disparitat que ja apuntava en el seu inici, amb una forta concentració que té en Madrid i Barcelona dos pols destacats de la resta, si bé amb comportaments molt diferents l'un i l'altre. De fet, és un procés que, així com transcorria molt lentament en la primera meitat de segle, a partir dels anys seixanta es dispara i s'accentua fins a la situació actual. Aquest procés, relacionat directament amb les migracions, no s'ha portat a terme amb un transvasament unidireccional sinó amb desplaçaments en tots els sentits, amb una notable mobilitat, però amb fluxos desequilibrats.

5. Més enllà de les característiques rellevants de les migracions que, a manera de constants o generalitzacions més comunes, s'han assenyalat en el punt 3, la introducció d'altres variables permet una visió més comprensiva de les migracions mateixes i del context i les circumstàncies en què s'han produït.

a) Els desplaçaments predominants i sociològicament més significatius tot al llarg del segle són els que es poden qualificar de "normals", fins al punt que ocorre que els mateixos subjectes sovint no es consideren migrants. Són desplaçaments amb itineraris prefixats --en certa manera institucions, en l'accepció sociològica--, perquè són la sortida normal de la població de molts llocs cap al municipi més important de la comarca, cap a la capital de la província o cap a la zona industrial més propera o més afí, en un entorn geogràfic més o menys ampli però percebut pel subjecte com un espai abastable.

A més, el fet que les migracions són fenòmens de joventut, prioritàriament realitzats en els primers trams del cicle vital autònom, fa pensar que molts desplaçaments no són el resultat traumàtic d'un fet exterior o d'una situació econòmica sinó un

procés d'ajustament que es realitza de forma dispersa, amb l'emancipació i la incorporació dels joves a la vida activa.

b) Durant tot el segle, a Espanya hi ha hagut un desajust entre la població potencialment activa i els llocs de treball. A la primera meitat, especialment en els primers decennis, l'emigració cap a Sudamèrica va canalitzar aquest excedent, tot i que aquest corrent es va veure frenat en part per la primera guerra mundial i, amb més intensitat, per la crisi dels anys trenta. En una societat eminentment agrària, amb una reduïda industrialització, molt localitzada a Catalunya i al País Basc, les migracions interiors seguien, en la seva major part, el model explicat en el punt anterior, molt adaptat a un territori més o menys ampli, i a aquestes caldria afegir-hi els desplaçaments institucionals de funcionaris de l'Estat. Com a fet destacable dins d'aquesta normalitat, es poden assenyalar les migracions interiors lligades a les obres públiques de la Dictadura i a les exposicions de Barcelona i Sevilla, que sobrepassen els àmbits regionals. Són moviments importants qualitativament pel fet de prefigurar les migracions dels anys cinquanta i seixanta.

La guerra civil, com tota guerra, té unes conseqüències importants en la població i el seu assentament, amb desplaçaments i exilis que, malhauradament, no estan prou ben comptabilitzats.

c) Les migracions més importants del segle es produeixen als anys cinquanta i seixanta, en part cap a l'estranger, però en aquest cas cap a Europa, i en part migracions interiors. Uns i altres desplaçaments són resultat d'un mateix impuls i, a vegades, són moments d'un mateix procés. El desfament crònic entre població i llocs de treball, agreujat per una situació de postguerra i un entorn de guerra mundial, afegit a la política autàrquica i repressiva del moment, són elements que es troben a la base de la interpretació d'aquestes migracions, sense deixar de banda les necessitats de mà d'obra de la reconstrucció europea i de la moderada reconstrucció i nova industrialització a Espanya. Aquestes han estat, fins aquí, les darreres migracions massives, que depassen la dinàmica normal del poblament. Es tracta d'un fenomen conjuntural extraordinari, que trenca la regularitat de les correlacions amb la presència de desplaçaments atípics, en nombre significatiu.

d) En els anys setanta, la migració a l'exterior es redueix dràsticament, mentre la migració interior segueix, a ritme decreixent, la inèrcia dels seixanta. La literatura de l'època sobre els temes de població parla de canvi del cicle emigratori, i fins i tot parla de final de les migracions. De fet, les coses no han anat així, i hi ha hagut un increment de la mobilitat en el període 1985-95 fins i tot arribant a nivells superiors als dels anys seixanta, si bé es pot suposar, amb fonament, que aquests últims presenten una certa infravaloració. El què ha canviat és que ara predominen els desplaçaments curts i, sobretot, els intraprovincials, i és una mobilitat més generalitzada en tot l'àmbit geogràfic.

Al darrera d'aquesta evolució hi ha canvis significatius. L'ocupació majoritària deixa de ser l'agrària, que és substituïda

pels serveis, especialment en els subsectors de comerç i serveis públics. El poblament passa a ser predominantment urbà i, a escala global, s'ha arribat a un notable nivell de concentració. El desfasament entre població i llocs de treball s'ha mantingut i, en un període en què el recurs a l'emigració exterior és limitat, s'ha suavitzat amb l'extensió de l'escolarització i de la jubilació. Al mateix temps, s'ha creat o reconegut la figura administrativa d'aturat amb subsidi, i la taxa corresponent s'ha situat al nivell més alt d'Europa.

Els canvis en l'estructura d'ocupacions s'han realitzat en favor de les més mòbils, en front de les agrícoles, en principi poc mòbils, excepte en el treball temporer. En termes relatius, augmenten les categories de colls blancs, que presenten taxes de mobilitat creixents i superiors a les dels treballadors. Al mateix temps, s'han pres mesures encaminades a reduir la vida activa i limitar les conseqüències socials de l'atur, cosa que en certa mesura desincentiva la mobilitat. De fet, els treballadors, que en la dècada dels seixanta presenten una de les taxes de mobilitat més altes, en la dels vuitanta la tenen de les més baixes, només per sobre del personal de l'agricultura.

Els desplaçaments més importants de població des dels vuitanta representen, per una part, la pervivència de les migracions que s'han qualificat d'àmbit regional i una consolidació en la línia d'una major mobilitat en tots els sentits, però amb unes categories que tenen un cert nivell d'escolarització i amb un predomini dels que es guanyen la vida en el sector de serveis. Per altra part, hi ha l'extensió dels desplaçaments en el marc de les organitzacions o institucions (empreses, administració pública), o bé de professionals i tècnics especialitzats que realitzen estades contractuals per un nombre determinat d'anys.

És interessant constatar que en una part important de les províncies espanyoles els fluxos de destinacions, tot i els canvis assenyalats a nivell de composició, continuen sent els mateixos. Només en algunes províncies amb immigració important, com Barcelona, Biscaia o València, s'observen lleugers canvis en l'estructura de procedències.

e) L'estudi realitzat ha permès esbossar el panorama de l'evolució de les migracions interiors d'Espanya en el seu context històric. En el desenvolupament del treball apareix la riquesa de matisos que hi ha en el conjunt de societats de l'Estat espanyol. La base primordial per a l'anàlisi ha sigut, fins aquí, l'explotació quantitativa de les dades estadístiques disponibles. Les consideracions sobre aquesta anàlisi aporten nous elements de coneixement de la societat espanyola i plantegen algunes qüestions, que poden ser alhora camins interessants per a posteriors indagacions.

6. Bibliografia

- CABRÉ, Anna; MORENO, Julio; PUJADES, Isabel (1985), "Cambio migratorio y 'reconversión territorial' en España", **Revista Española de Investigaciones Sociológicas** (82), pp. 43-65.
- CABRÉ, Anna; PUJADAS, Isabel (1989), "Immigració i explosió demogràfica" a Jordi NADAL (ed), **Història econòmica de Catalunya**, Barcelona, Enciclopèdia Catalana.
- CARDELÚS, Jordi; PASCUAL, Àngels (1979), **Movimientos migratorios y organización social**, Barcelona, Península.
- COURGEAU, Daniel (1989), **Méthodes de mesure de la mobilité spatiale. Migrations internes, mobilité temporaire, navettes**, Paris, Éditions de l'INED.
- G. BARBANCHO, Alfonso (1967), **Las migraciones interiores en España. Estudio cuantitativo desde 1900**, Madrid, Publicaciones del Instituto de Desarrollo Económico (Escuela Nacional de Administración Pública).
- G. BARBANCHO, Alfonso (1975), **Las migraciones interiores españolas en 1961-70**, Madrid, Instituto de Estudios Económicos.
- GARCÍA BARBANCHO, Alfonso; DELGADO CABEZA, Manuel (1988), "Los movimientos migratorios interregionales en España desde 1960", **Papeles de Economía Española** (34), pp. 241-266.
- NADAL, Jordi (1984), **La población española (Siglos XVI a XX)**, Barcelona, Ariel.
- NOIN, Daniel; THUMERELLE, Pierre-Jean (1993), **L'étude géographique des populations**, Paris, Masson.
- PASCUAL DE SANS, Àngels, CARDELÚS, Jordi (1985), "Mobilitat i localització espacial de la població a l'Estat espanyol", a **II Trobada d'Economistes Italo-Espanyols. Política econòmica i territori**, Girona. pp. 301-310.
- PASCUAL DE SANS, Àngels; CARDELÚS, Jordi (1991), "Elements per a l'estudi de la mobilitat de personal qualificat", **Quaderns de Treball de l'Institut Universitari d'Estudis Europeus** (5), pp. 1-69 (monogràfic).
- PASCUAL DE SANS, Àngels; CARDELÚS, Jordi (1998), "Migracions a Catalunya: Entre la mobilitat i l'assentament", a S. Giner (dir),

La Societat Catalana, Barcelona, Institut d'Estadística de Catalunya, pp. 189-200.

PASCUAL DE SANS, Àngels; CARDELÚS, Jordi; SOLANA SOLANA, A.Miguel (en curs de publicació), "Recent immigration to Catalonia: character and responses", a R. King, G. Lazaridis, C. Tsardinidis (eds), **Eldorado or fortress? Migration in Southern Europe**, Londres, Macmillan.

PÉREZ, Francisco; GOERLICH, Francisco José; MAS, Matilde (1996), **Capitalización y crecimiento en España y sus regiones 1955-1995**, Bilbao, Fundación BBV.

PUJADAS, Isabel; GARCÍA COLL, Arlinda; PUGA GONZÁLEZ, Mª Dolores (1995), "Migraciones interiores en España: Tendencias recientes y perspectivas de futuro (1971-2001)", **Revista de Geografía** (3), pp. 1-150 (monogràfic).

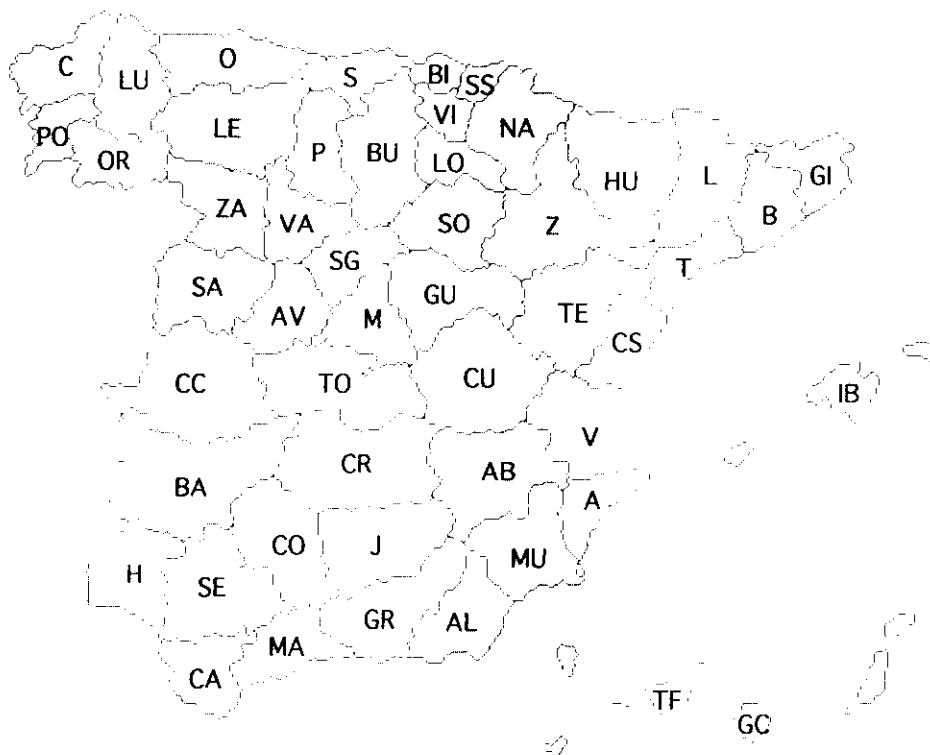
PUJADAS RÚBIAS, Isabel; GARCÍA COLL, Arlinda; PUGA GONZÁLEZ, Mª Dolores (1994), "Los índices de efectividad migratoria y la evolución de las migraciones interiores en España (1971-1990)", a A. JUSTICIA SEGOVIA (coord), **Perfiles actuales de la Geografía Cuantitativa en España**, Málaga, Departamento de Geografía de la Universidad de Málaga. pp. 265-284.

SANTILLANA DEL BARRIO, Ignacio (1982), "Factores explicativos de los movimientos migratorios interprovinciales en España", **Estudios Territoriales** (7), pp. 25-70.

THUMERELLE, Pierre-Jean (1985), "Contributions a la reflexion theorique sur la mobilité spatiale des populations", **Espace, Populations, Sociétés** (1), pp. 11-17.

THUMERELLE, Pierre-Jean (1986), **Peuples en mouvement. La mobilité spatiale des populations**. París, SEDES.

Delimitació provincial, llistat de províncies i codis*

VI	Araba	LE	León
AB	Albacete	L	Lleida
A	Alacant	LU	Lugo
AL	Almería	M	Madrid
O	Asturias	MA	Málaga
AV	Ávila	MU	Murcia
BA	Badajoz	NA	Nafarroa
IB	Balears	OR	Ourense
B	Barcelona	P	Palencia
BU	Burgos	GC	Palmas, Las
CC	Cáceres	PO	Pontevedra
CA	Cádiz	LO	Rioja, La
S	Cantabria	SA	Salamanca
CS	Castelló	SG	Segovia
CR	Ciudad Real	SE	Sevilla
CO	Córdoba	SO	Soria
C	Coruña, A	T	Tarragona
CU	Cuenca	TF	Tenerife
GI	Girona	TE	Teruel
GR	Granada	TO	Toledo
GU	Guadalajara	V	València
SS	Gipuzkoa	VA	Valladolid
H	Huelva	BI	Bizkaia
HU	Huesca	ZA	Zamora
J	Jaén	Z	Zaragoza

*Denominació oficial, que s'utilitza en les taules.

En el text, s'usen els noms de les províncies en català